

Technická univerzita v Liberci

FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra: Filosofie

Studijní program: Učitelství pro základní školy

Studijní obor: Občanská nauka – německý jazyk

ADOLF HITLER A CESTA NACISMU K MOCI
ADOLF HITLER AND THE NAZI PATH TO
POWER

Diplomová práce: 2011–FP–KFL–210

Autor:

Karel VODRÁŽKA

Podpis:

Vedoucí práce: Ing. Mgr. Martin Brabec, Ph.D.

Konzultant:

Počet

stran	grafů	obrázků	tabulek	pramenů	příloh
105	-	-	-	12	-

V Liberci dne: 26. 04. 2011

TECHNICKÁ UNIVERZITA V LIBERCI
FAKULTA PŘÍRODOVĚDNĚ-HUMANITNÍ A PEDAGOGICKÁ

Katedra filosofie

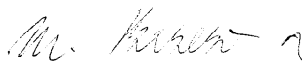
ZADÁNÍ DIPLOMOVÉ PRÁCE

(pro magisterský studijní program)

pro (diplomant): Karel VODRÁŽKA
adresa: Fučíkova 1628, Turnov, 511 01
studijní obor (kombinace): NJ - OV
Název DP: **Adolf Hitler a cesta nacismu k moci**
Název DP v angličtině: Adolf Hitler and the Nazi Path to Power
Vedoucí práce: Ing. Mgr. Brabec Martin, Ph.D.
Konzultant:
Termín odevzdání: duben 2010

Poznámka: Podmínky pro zadání práce jsou k nahlédnutí na katedrách. Katedry rovněž formulují podrobnosti zadání. Zásady pro zpracování DP jsou k dispozici ve dvou verzích (stručné, resp. metodické pokyny) na katedrách a na Děkanátě Fakulty přírodovědně-humanitní a pedagogické TU v Liberci.

V Liberci dne 20.4. 2009

děkan

vedoucí katedry

Převzal (diplomant): KAREL VODRÁŽKA

Datum:

28. 5. 2009

Podpis:

Vodrážka

- Název DP: ADOLF HITLER A CESTA NACISMU K MOCI
- Vedoucí práce: Ing. Mgr. Brabec Martin, Ph.D.
- Cíl: Cílem DP je vytvořit ucelený pohled na příčiny a okolnosti, kterých dokázal Adolf Hitler využít k tomu, aby se chopil moci a nastolil tak nacistický režim. Má práce spočívá v prostudování odborné literatury a porovnání názorů jednotlivých autorů, kteří se danou problematikou zabývají. V závěru práce bude provedeno zhodnocení jednotlivých teorií a přístupů, které objasňují nástup nacismu k moci.
- Požadavky: Pravidelné konzultace s vedoucím práce.
- Metody: Analýza odborné literatury a komparace.
- Literatura:
- EVANS, Richard. Nástup Třetí říše. Praha : Beta-Dobrovský, 2006. 567 s.
 - FEST, Joachim. Hitler: kompletní životopis: Naše Vojsko, 2008, 784 s.
 - HEIDEN, Konrad. Adolf Hitler : Cesta k moci. Bratislava: ARA, 2002. 411
 - MCGOWAN, Lee. Radikální pravice v Německu: od roku 1870 po současnost. Praha: Prostor, 2004. 287 s.
 - NOLTE, Ernst. Fašismus ve své Epoše. Praha: Argo, 1998. 695 s.
 - PAXTON, Robert. Anatomie fašismu. Praha: NLN, 2007. 382 s.

Čestné prohlášení

Název práce: Adolf Hitler a cesta nacismu k moci

Jméno a příjmení

autora: Karel Vodrážka

Osobní číslo: P06100272

Byl jsem seznámen s tím, že na mou diplomovou práci se plně vztahuje zákon č. 121/2000 Sb. o právu autorském, právech souvisejících s právem autorským a o změně některých zákonů (autorský zákon), ve znění pozdějších předpisů, zejména § 60 – školní dílo.

Prohlašuji, že má diplomová práce je ve smyslu autorského zákona výhradně mým autorským dílem.

Beru na vědomí, že Technická univerzita v Liberci (TUL) nezasahuje do mých autorských práv užitím mé diplomové práce pro vnitřní potřebu TUL.

Užiji-li diplomovou práci nebo poskytnu-li licenci k jejímu využití, jsem si vědom povinnosti informovat o této skutečnosti TUL; v tomto případě má TUL právo ode mne požadovat úhradu nákladů, které vynaložila na vytvoření díla, až do jejich skutečné výše.

Diplomovou práci jsem vypracoval samostatně s použitím uvedené literatury a na základě konzultací s vedoucím diplomové práce a konzultantem.

Prohlašuji, že jsem do informačního systému STAG vložil elektronickou verzi mé diplomové práce, která je identická s tištěnou verzí předkládanou k obhajobě a uvedl jsem všechny systémem požadované informace pravdivě.

V Liberci dne: 26. 04. 2011

Karel Vodrážka

Děkuji panu Ing. Mgr. Martinu Brabcovi, Ph.D. za odborné vedení práce a mnoho cenných rad a podnětů. Veliké poděkování patří také mé rodině, která mě po celou dobu psaní diplomové práce neúnavně podporovala a pomáhala mi.

Anotace

Diplomová práce se zabývá vznikem, následným vzestupem a konečným triumfem nacismu. Analyzovány jsou především příčiny, jež vedly k nastolení nacistického režimu v Německu. První část diplomové práce věnuje pozornost historickým předpokladům nacismu a první světové válce, která byla rozhodujícím a konečným podnětem jeho zrodu. Druhá část diplomové práce se zabývá nezdarem první německé demokracie Výmarské republiky a silícím nacismem. Pozornost je rovněž věnována Adolfu Hitlerovi a Nacionálně socialistické německé dělnické straně. Poslední třetí část diplomové práce pojednává o razantním vzestupu Nacionálně socialistické německé dělnické strany a o konečném triumfu nacistů. Mapován je pozvolný zánik demokracie a přebírání otěží moci nacisty. V závěru diplomové práce jsou zhodnoceny teorie a přístupy, které objasňují nástup nacismu k moci.

Klíčová slova:

- první světová válka
- nacismus
- Nacionálně socialistická německá dělnická strana
- Adolf Hitler
- Výmarská republika

Summary

The diploma thesis deals with the formation, the sequential growth and the final triumph of Nazism. Especially, the causes that led to establishment of Nazi regime in Germany are analyzed. The first part of the diploma thesis is devoted to the historical hypothesis of Nazi and to the First World War, which was the crucial and final instigation to its nascence. The second part of the diploma thesis focuses on the failure of the first German democracy of the Weimar Republic and the growing Nazism. The attention is also devoted to Adolf Hitler and to the National Socialistic German Worker's Party. The third part of the diploma thesis analyses the fierce growth of the National Socialistic German Worker's Party and the final triumph of Nazism. The gradual downfall of democracy and the undertaking of power by Nazis are also mentioned. At the end of the diploma thesis are evaluated the theories and approaches, which clarify the succession of Nazi power accession.

Keywords:

- The First World War
- Nazism
- The National Socialistic German Worker's Party
- Adolf Hitler
- The Weimar Republic

Zusammenfassung

Die Diplomarbeit beschäftigt sich mit der Entstehung, dem folgenden Aufstieg und dem endgültigen Triumph des Nazismus. Man analysiert vor allem die Ursachen, die zur Errichtung des Nazi-Regimes in Deutschland führten. Der erste Teil der Diplomarbeit widmet sich den historischen Voraussetzungen des Nazismus und dem Ersten Weltkrieg, der eine entscheidende und endgültige Anregung seiner Entstehung war. Der zweite Teil der Diplomarbeit beschäftigt sich mit dem Fehlschlag der ersten deutschen Demokratie in der Gestalt der Weimarer Republik und mit dem wachsenden Nazismus. Man widmet Aufmerksamkeit ebenfalls Adolf Hitler und der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei. Der letzte dritte Teil der Diplomarbeit behandelt den rasanten Aufstieg der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiterpartei und den endgültigen Triumph der Nazis. Man beobachtet den allmählichen Verfall der Demokratie und die Machtübernahme der Nazis. Am Ende der Diplomarbeit bewertet man die Theorien und Zugänge, die die nationalsozialistische Machtergreifung erläutern.

Schlüsselwörter:

- Erster Weltkrieg
- Nazismus
- Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei
- Adolf Hitler
- Weimarer Republik

OBSAH

ÚVOD	10
I. NÁBĚHY SMĚREM K NACISMU A JEHO ZROZENÍ	12
1 Historické předpoklady nacismu	13
1.1 Politika obracející se k masám	13
1.2 Role osobnosti a „Druhá říše“	14
1.3 Antisemitismus	15
1.4 Role intelektuálů	17
1.5 Rozmach nacionalismu	19
1.6 Krize liberalismu	20
2 První světová válka a její neblahé dědictví	22
2.1 „Tichá diktatura“ a „Velká říjnová socialistická revoluce“	22
2.2 Kapitulace Německa	24
2.3 Versailleská mírová smlouva	25
2.4 Úpadek politické kultury	27
3 Shrnutí.....	29
II. PRVNÍ NĚMECKÁ DEMOKRACIE A SÍLÍCÍ NACISMUS	30
1 Výmarská republika	32
1.1 Ústava Výmarské republiky	33
1.1.1 Úřad říšského prezidenta a 48. článek ústavy.....	33
1.1.2 Říšský sněm a poměrný volební systém	35
1.2 Slabost Výmarské republiky	37
1.2.1 Křehkost „výmarské koalice“	37
1.2.2 Absence politických osobností	39
1.2.3 Armáda a státní správa.....	39
1.3 Éry Výmarské republiky	40
1.3.1 Výmarská republika a vysoká míra inflace 1918-1924.....	41
1.3.2 Výmarská republika a její „zlatý věk“ 1925-1929.....	44
1.3.3 Výmarská republika a velká hospodářská krize 1929-1932	45

2 Adolf Hitler a Nacionálně socialistická německá dělnická strana	48
2.1 NSDAP v letech 1918-1924	50
2.1.1 Hitlerův puč 1923	52
2.1.2 NSDAP bez Hitlera.....	53
2.2 NSDAP v letech 1925-1929	55
2.3 NSDAP v letech 1929-1932	57
3 Shrnutí.....	60
III. VZESTUP NACISMU A JEHO TRIUMF	62
1 Zkáza demokracie 1930-1933	64
1.1 Volby do Říšského sněmu 14. 9. 1930.....	64
1.2 Volba říšského prezidenta 13. 3. a 10. 4. 1932.....	67
1.3 Volby do Říšského sněmu 31.7. 1932.....	69
1.4 Volby do Říšského sněmu 6. 11. 1932.....	72
1.5 Jmenování Adolfa Hitlera říšským kancléřem 30. 1. 1933	74
2 Nacisté u moci	78
2.1 Armáda a výnos „Na ochranu německého národa“	79
2.2 Likvidace KPD a „Výnos o požáru Říšského sněmu“	80
2.3 Volby do Říšského sněmu 5.3. 1933.....	82
2.4 Zmocňovací zákon.....	83
2.5 Zákaz SPD a zánik dalších konkurenčních stran	85
2.6 Likvidace úderných oddílů SA	87
2.7 Konec boje nacistického hnutí a „Prováděcí výnos říšského kancléře k Zákonu o hlavě státu Německé říše“	91
3 Shrnutí.....	94
ZÁVĚR.....	97
SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK.....	103
SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY	104

ÚVOD

Za téma své diplomové práce jsem si zvolil cestu nacismu k moci. Současně se také zabývám politickou kariérou Adolfa Hitlera. Důvod, který mě vedl věnovat se zároveň nacismu a Adolfovi Hitlerovi je ten, že je snadnější představit si fašismus bez Benita Mussoliniho, než nacismus bez Adolfa Hitlera. A právě z tohoto důvodu je Adolf Hitler v názvu diplomové práce také uveden.

Pohnutek, na základě kterých jsem si toto téma zvolil, bylo více. Vzhledem k tomu, že mým druhým aprobačním předmětem je Německý jazyk jsem uvažoval o tématech, jež by se svým obsahem vázala k Německu. Touto cestou jsem si chtěl zároveň obohatit a zdokonalit své dosavadní znalosti o Německu a jeho dějinách. Jistou roli sehrála také má zvědavost a touha po hlubším poznání. Osobně jsem toho názoru, že i mnoho vzdělaných a inteligentních lidí si ohledně nacismu a Adolfa Hitlera vystačí zpravidla s neúplnými a často povrchními informacemi. Tak se také stává, že Adolf Hitler je nekompromisně označován za masového vraha a nacismus za zřůdnou ideologii. Nicméně tento pohled na danou věc, který má nepochybně své opodstatnění, je značně zjednodušený. Dle mého názoru by měl každý člověk před vyvozováním konečných závěrů věnovat pozornost nejdříve jednotlivým souvislostem a příčinám, které ke vzniku, vzestupu a triumfu nacismu vedly. Již jsem zmínil, že mnozí lidé nahlízejí na Adolfa Hitlera jako na masového vraha. Mne samotného by však zajímalo, jak by lidé s tímto míněním odpověděli na otázku, proč byl „zrůda“ Hitler miliony Němců volen a proč byl nacionální socialismus pro Němce tak přitažlivý. Někdo z nich by mohl namítnout, že Němci o hrůzných záměrech Adolfa Hitlera neměli tušení. Skutečnost je však taková, že veškeré Hitlerovy záměry byly popsány bez obalu v *Mein Kampf*, který byl vydán již několik let před uchopením moci nacisty. Sebekriticky však musím uznat, že i já jsem se v minulosti opíral o značně povrchní informace, které můj pohled na tuto problematiku do jisté míry zkreslovaly. V zadání diplomové práce na toto téma jsem tak viděl možnost, jak tento můj deficit napravit.

Domnívám se, že Adolf Hitler a nacismus jsou v současnosti stále aktuální témata. Aktuální v tom smyslu, že jim je námi dennodenně věnována velká pozornost. O tom svědčí mj. skutečnost, že když se například na internetu objeví článek o Adolfovi Hitlerovi či nacismu, vynoří se nebyvale vysoký počet čtenářů a diskutujících. Ostatně

je to dáno nepochybně také tím, že se tato problematika dotýká bytostně nás Čechů. To je také jeden z důvodů, proč jsem se tomuto tématu chtěl věnovat.

Cílem mé diplomové práce, jak jsem již naznačil, je zanalyzovat jednotlivé příčiny úspěchu nacismu a Adolfa Hitlera. K tomuto účelu jsem využil práce renomovaných autorů, kteří se touto problematikou zabývají. Zmínil bych například práci Richarda J. Evanse *Nástup Třetí říše*, kde jsem našel celou řadu užitečných informací. Velice přínosná byla pro mne také práce Lee McGowana *Radikální pravice v Německu*. Mnoho informací jsem načerpal v díle Williama L. Shirera *Vznik a pád Třetí říše*. Neméně přínosná pro mne byla práce Marlis Steinertové *Hitler*. Čerpal jsem rovněž z myšlenek Michaela Burleigha, jež jsou obsaženy v jeho rozsáhlém díle *Třetí říše*. Dále bych chtěl upozornit na práci Guida Knoppa *Uchopení moci*. Informace zde získané jsem využil zejména v závěru mé práce. Toto jsou některá díla, která jsem při psaní diplomové práce využil.

Diplomová práce sestává ze tří částí. V první části mapuji období, které předcházelo vzniku nacismu. Snažil jsem poukázat nejen na skutečnosti, které významnou měrou přispěly k jeho vzniku, ale také na již existující prvky, které se posléze staly součástí nacistické ideologie. Ve druhé části věnuji pozornost období mezi lety 1918 až 1932. Ve své podstatě se jedná o významnou část éry Výmarské republiky. Výmarská republika představovala jakousi pomyslnou hráz proti nacismu, proto jsem se pokusil poukázat na její nedostatky a slabiny, které měly na její fungování neblahý dopad. V rámci druhé části se zabývám také politickou kariérou Adolfa Hitlera. V této souvislosti neopomím Nacionálně socialistickou německou dělnickou stranu. Mapuji její vývoj za doby trvání Výmarské republiky. Smyslem této druhé části je poukázat na sílící nacismus. Ve třetí části věnuji pozornost vzestupu nacismu a jeho konečnému triumfu. Vracím se zpět do roku 1930. Číním tak z toho důvodu, aby vzestup nacismu byl podán přehledněji a jasněji.

I. NÁBĚHY SMĚREM K NACISMU A JEHO ZROZENÍ

První část diplomové práce se skládá ze dvou kapitol. První kapitola je věnována historickým předpokladům nacismu. V druhé kapitole je pozornost zaměřena na následky první světové války.

První kapitola první části sestává z šesti oddílů. První oddíl se zabývá změnou volebního práva. Nastíněny budou okolnosti a pohnutky, na základě kterých došlo k jeho změně. Vyvozeny budou také důsledky tohoto kroku. V druhém oddíle bude bližšímu zkoumání podroben Otto von Bismarck. V souvislosti s Bismarckem a jeho ambiciózní zahraniční politikou bude pozornost věnována německé národní mentalitě. Třetí oddíl pojednává o postavení Židů v německé společnosti v průběhu 19. století. V této souvislosti bude poukázáno na již existující antisemitismus. Ve čtvrtém oddílu je pozornost věnována intelektuálům 19. století. Poukázáno bude na dopad jejich rasových teorií na nacistickou ideologii. V pátém oddílu bude pozornost upřena na nacionalistické tendence a organizace. Blíže bude pojednáno o záměrech a vizích těchto organizací. Objasněny budou také důvody a příčiny stojící za vzestupem politicky organizovaného nacionalismu. V šestém oddílu bude pozornost věnována polemice, zda-li krize liberalismu stála za úspěchem fašismu resp. nacismu. Výčet všech zmíněných předpokladů bude předkládán chronologicky, tzn. zhruba od poloviny 19. století do začátku první světové války.

Druhá kapitola se skládá ze čtyř oddílů. V prvním oddílu je bližšímu zkoumání podrobena politická situace v zemích zapojených do války, přičemž bude upozorněno na jistá úskalí mající z hlediska vývoje nacismu poměrně velký význam. Druhý oddíl se zabývá porážkou Německa v první světové válce. Neopomenuty nezůstanou následky prohrané války. Poukázáno bude také na význam první světové války z hlediska nacistického hnutí. Třetí oddíl pojednává o Versailleské mírové smlouvě. Poukázáno bude rovněž na aktéry, kteří se podíleli na její ratifikaci. Zmíněny budou také nejdůležitější body, které Versailleská smlouva obsahovala. Čtvrtý oddíl pojednává o úpadku německé politické kultury. Nejdříve bude vykreslena poválečná atmosféra, která v Německu panovala. Poukázáno bude mj. na politické vraždy či na nevraživost mezi přívrženci politických stran.

1 Historické předpoklady nacismu

Na první pohled se může zdát nepochopitelné, že právě Německo, země s bohatou kulturní tradicí, se stalo místem, kde nacismus vznikl a zapustil své kořeny. Nacismus však nevznikl ze dne na den. Nejdříve pro něj musela být připravena půda, která se začala výrazněji utvářet již v 19. století.

1.1 Politika obracející se k masám

Politika obracející se k masám představuje podle Paxtona jeden z nutných předpokladů existence fašismu.¹ Z toho vyplývá požadavek na zapojení širokých občanských vrstev do politiky. Před rokem 1848 tomu bylo tak, že jak konzervativci, tak i liberálové se snažili omezit volební právo na majetné a vzdělané občany. Po tomto roce však nastal vlivem revolucí obrat. Část odvážných a novotářských konzervativních politiků totiž prosadila zavedení masového volebního práva s předpokladem, že se pokusí masy zvládnout.²

Politikem, který si takto počínal byl Otto von Bismarck. V bitvách s liberály dával přednost manipulaci s přízní masového voličstva. V žádném případě jej však nemůžeme považovat za fašistu. K tomu však Paxton dodává, že autoritářští vůdcové typu Otto von Bismarcka byli vesměs průkopníky na územích, která posléze měli fašisté ovládnout.³

¹ Přestože jsou jisté rozpory mezi fašistickou a nacistickou ideologií, míní Paxton výrazem fašismus také nacismus.

² PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*, s. 51-52.

³ Tamtéž, s. 51-52.

1.2 Role osobnosti a „Druhá říše“

Evans uvádí, že to byly právě Bismarckovy⁴ války v šedesátých letech 19. století, které utkvěly v paměti německé veřejnosti nejvíce. To však dle jeho názoru nelze tvrdit o čase klidu následujícího po válce, kdy se Bismarck snažil udržet v Evropě mír s cílem získat pro Německou říši čas, aby se pevně postavila na nohy.⁵ Na základě tohoto tvrzení se lze ovšem domnívat, že Němci jako národ neustále prahnou po válečných konfliktech. S tímto závěrem se však neztotožňuje Steinertová. Dle jejího mínění je hledání původu nacionálního socialismu v existenci německé „národní povahy“ naprosto antihistorické. Dále dodává: „Přijmout podobnou teorii by znamenalo padnout do pastí německých nacionalistů, zejména nacistů a Hitlera: Ti se ve zřejmé snaze ospravedlnit svou existenci prohlásili za dědice všech velkých mužů německé historie, zejména Luthera, Friedricha II. Pruského a Bismarcka.“⁶

Bismarck byl obratný v potlačování politické opozice resp. všeho, co mohlo ohrozit jeho postavení. Byl to Bismarckův boj proti vnitřním nepřátelům říše. V sedmdesátých letech 19. století se například vehementně snažil potírat pokusy papeže posílit svou moc nad katolickou částí německé populace. Dělo se tak prostřednictvím dokumentů *Sylabus bludů* (1864) a *Prohlášení dogmatu o papežské neomylnosti* (1871). Jeho snahy vyústily v potlačování všech katolických řádů s výjimkou těch ošetrovatelských. Vedle toho byla celá řada katolických představitelů zatýkána, na základě porušování nově vydaných zákonů. Ostře vystupoval také proti socialistům, kteří byli neustále nuceni čelit perzekucím. Byl vydán mj. „Protisocialistický zákon“, na jehož základě došlo k omezení občanských svobod. Zanedlouho poté se socialisté ocitli zcela mimo zákon.⁷

Dle Steinertové to byla právě doba „Druhé říše“ (1871-1918), kdy se vyvinuly různé faktory, které posléze připravily půdu pro nacismus. Stín pochybnosti padá také na jejího posledního císaře Viléma II, a to z toho důvodu, že některé rysy jeho povahy

⁴ Otto Leopold von Bismarck-Schönhausen (1815-1898) byl jedním z nejvýznamnějších německých politiků 19. století a budovatel sjednoceného Německa. Byl prvním ministrem Pruska (1862-1890) a první v řadě německých kancléřů (1871-1890)

⁵ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 37.

⁶ STEINERTOVÁ, Marlis. *Hitler*, s. 54.

⁷ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 38-39.

se až nápadně shodují s rysy Hitlerovými.⁸ K tomu Steinertová dodává: „Vilém II. podivuhodným způsobem zosobňoval politickou kulturu své doby tím, že byl zároveň panovník „z boží milosti“ i parvenu, středověký rytíř v nádherné zbroji a deus ex machina moderní technologie, tvůrce německé válečné flotily, reakcionářský junker, ale chvílemi „socialistický císař“. Odpovídal tomu, co většina Němců jeho doby chtěla, aby byl.“⁹

1.3 Antisemitismus

Židé byli odpradáвна jakýmsi obětním beránkem, na kterém si většinová společnost nežidovského původu vylévala zlost zejména v dobách, kdy musela čelit krizím všeho druhu. Nejinak tomu bylo i v Německu.¹⁰

19. století bylo Židům příznivě nakloněno. O tom mj. svědčí odstranění tehdejšího znevýhodnění nekřesťanského obyvatelstva. Nutno podotknout, že tento proces se odehrával i v jiných evropských zemích. V roce 1871 byly poslední právní překážky odstraněny společně se sjednocením země. Pozoruhodné je také to, že náboženské uzavírání sňatků bylo nahrazeno obřady občanskými. To vedlo k prudkému nárůstu sňatků mezi Židy a křesťany. V té době také mnoho Židů přestupovalo na křesťanskou víru.¹¹

Židé byli po staletí odříznuti od tradičního zdroje bohatství, čímž se rozumí například vlastnictví půdy. Židům byla také odpírána možnost zastávat vrcholné funkce v říši. Neustálé ústrky nutily židovské konvertity, aby přijímali křesťanská jména. Nesnáze řešili němečtí Židé odchodem do ciziny, avšak jednalo se pouze o zlomek německé židovské populace, neboť většina z nich ve vlasti setrvala z důvodu hospodářského rozmachu na konci 19. století. Významná část Židů nacházela své uplatnění zejména v lékařství, vzdělávání, bankéřství a obchodnictví. Kromě Židů bylo

⁸ STEINERTOVÁ, Marlis. *Hitler*, s. 55.

⁹ Tamtéž, s. 55.

¹⁰ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 45.

¹¹ Tamtéž, s. 45.

v Německu také několik jiných etnických skupin, které však nebyly tolik ekonomicky úspěšné, jako právě Židé.¹²

Židé představovali na konci 19. století vůdčí složku ve vývoji společnosti, kultury a hospodářství, která byla spojována s těmi nejpokrokovějšími a nejmodernějšími trendy. Tento vývoj však z Židů udělal laciný cíl frustrovaných jedinců německé společnosti. Majoritní většina se bála neustále se prohlubující industrializace. Toužila po jednodušší, organizovanější, bezpečnější a jasněji rozvrstvené společnosti, která podle jejího názoru existovala v dobách dávno minulých. A právě Židé měli být těmi, kteří tento stav narušili.¹³

Doba po založení Německé říše (po roce 1871) byla ve znamení zbledlého utrácení. To však mělo pro hospodářský život neblahé následky. Krize se ještě více prohloubila v době, kdy se finanční investice do amerických železnic ukázaly jako ztrátové. V Německu byla vyvolána celá řada bankrotů. Nejvíce se krize dotkla drobných řemeslníků a obchodníků. Ti, bez pochopení širších souvislostí stojících na pozadí této krize, uvěřili tvrzením katolických a konzervativních novinářů, že za vším stojí židovští finančníci. To vyvolalo vlnu antisemitských nálad. V této době se začaly rodit politické strany a uskupení, jejichž programy se ostře stavěly právě proti Židům.¹⁴

19. století bylo také ve znamení imigračních vln. Část přistěhovalců tvořili mj. exoticky vzhlízející Židé, kteří přechali před pogromy ve východní Evropě. Právě tyto otřesy tvořily podle Paxtona pozadí některých prvků společenského vývoje 80. let 19. století. Jednalo se o první náběhy směrem k fašismu.¹⁵

Posléze začali být Židé vymezováni rasově a nikoli už nábožensky. Již nebyla hlášána úplná asimilace Židů do německé společnosti, nýbrž jejich naprosté vyloučení.¹⁶ Evans však odmítá, že by protizidovská byla naladěna veškerá majoritní společnost. Tvrdí totiž, že i přes veškerý narůstající vliv antisemitských autorů, zůstávala většina poctivých Němců bez ohledu na politickou příslušnost k levici či pravici a zakotvení ve střední či dělnické třídě, tvrdě v opozici vůči těmto postojům.¹⁷

¹² EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 46.

¹³ Tamtéž, s. 47.

¹⁴ Tamtéž, s. 47.

¹⁵ PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*, s. 55.

¹⁶ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 49.

¹⁷ Tamtéž, s. 51.

Podle McGowana je nutné si uvědomit, že antisemitismus byl již po staletí součástí evropské kultury. Nelze jej proto považovat za Němcům čistě vlastní.¹⁸ Dále dodává, že politický antisemitismus nezanechal v politickém systému žádnou závažnější stopu. Důsledky však nelze jen tak opomíjet, a to zejména z toho důvodu, že antisemitské ideje přežily císařství a měly daleko trvalejší dosah. Nešťastnou roli zde sehrály také konzervativní síly, které se rozhodly od počátku 90. let 19. století vzít tyto ideje za své. Jejich snahou totiž bylo získat na svou stranu stoupence sil antisemitských. Důsledek to však mělo takový, že antisemitismu poskytly zdání serióznosti. McGowan dále uvádí, že není možné posuzovat antisemitské strany podle úspěšnosti ve volbách, ani podle legislativních počinů. Jejich význam je nutno spatřovat jinde, a sice v napojení na střední vrstvy a nacionalistická hnutí.¹⁹

1.4 Role intelektuálů

V průběhu 19. století se začala objevovat řada vědecky se tvářících prací zabývajících se problematikou rasy. Za zmínku stojí např. Chamberlainovy *Základy devatenáctého století*. Chamberlain zde líčí dějiny jako boj mezi židovskou a germánskou rasou o nadvládu nad světem, kde Židé představují zlo a zkázu, přičemž Germáni jsou zde představováni v opačném světle. Chamberlain dále propojil antisemitismus se sociálním darwinismem²⁰. Klíčových myšlenek této teorie se posléze chopili nacisté.²¹

Následně začaly vznikat nové varianty sociálního darwinismu, které spočívaly v bezohledném výběru těch nejsilnějších. Např. antropolog Ludwig Woltmann, vystoupil v roce 1900 s tezí, podle níž představuje germánská a árijská rasa vrchol vývoje člověka. Na základě této teorie měla germánská rasa ovládnout svět. Podle Woltmanna se všechny ostatní rasy snažily tomuto vývoji zabránit. Další autoři přišli

¹⁸ MCGOWAN, Lee. *Radikální pravice v Německu : od roku 1870 po současnost*, s. 40.

¹⁹ Tamtéž, s. 44.

²⁰ Sociální darwinismus pracuje s teorií přirozeného výběru, kdy přežívá jen ten nejsilnější.

²¹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 55.

s názory, že je v zájmu německého národa získat nový životní prostor, jehož dosažení však podle nich nebylo možné dosáhnout mírovou cestou.²²

Toto myšlení se stalo nedílnou součástí německé politické elity v době první světové války. Část vrcholných německých politiků vnímala válku jako nezbytný prostředek pro zabezpečení nadvlády nad slovanskými a románskými národy. V řadách sociálních darwinistů se dále objevovaly názory, že o kvalitu árijské rasy musí být pečováno. Tato péče spočívala v likvidaci nejslabších jedinců.²³

Dle Evanse je však chybné považovat tyto názory za vnitřně soudržnou nebo jednotnou ideologii. Současně je také nepřipustné považovat je za počátek přímé cesty k nacismu.²⁴ Nicméně již před začátkem první světové války se začaly objevovat pokusy vytvořit z myšlenek vyhroceného nacionalismu, antisemitismu a revolty proti dosavadním konvencím novou syntézu, která by se současně opírala i o pevnou organizaci.²⁵ Evans dále dodává: „Politický vír radikálních ideologií, z nichž se měl posléze zrodit nacismus, se tak již před první světovou válkou začal roztáčet s nebezpečnou silou.“²⁶

V podobném duchu jako Evans se vyjadřuje i Paxton. Podle něj se již dlouho před rokem 1914 začaly dostávat na povrch módní antiliberální hodnoty. Začal být uplatňován mnohem agresivnější nacionalismus a rasismus. To dokládá například četba Adolfa Hitlera, který ve svém volném čase vstřebával ideje pangermánského nacionalismu a antisemitismu Georga von Schönerera či H. S. Chamberlaina. Díla těchto a dalších autorů vytvořila vhodné podmínky proto, aby se začal rodit fašismus.²⁷

Role intelektuálů a vzdělců byla dle Paxtona klíčová ve třech momentech. Nejdříve se postarali o diskreditaci liberálních režimů. Dále vytýčili body, kolem nichž se nově mohl polarizovat hněv a protest, a konečně dodali fašistickým bojůvkám zdání důstojnosti.²⁸

²² EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 55-56.

²³ Tamtéž, s. 56.

²⁴ Tamtéž, s. 57.

²⁵ Tamtéž, s. 61.

²⁶ Tamtéž, s. 61.

²⁷ PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*, s. 40-41.

²⁸ Tamtéž, s. 91.

1.5 Rozmach nacionalismu

Přelom 19. a 20. století byl ve znamení zrodu nových nacionalistických organizací. Mezi nejvýznamnější s největší základnou svých členů patřil Německý lodní spolek, financovaný zbrojařem Kruppem. Převážná většina z nich se shodovala v tom, že Bismarckova práce na budování německého národa zůstala nedokončená. Nacionalisté ji chtěli dát nový impulz, aby došlo k jejímu naplnění. Stále více převládalo přesvědčení, že současní vůdci Německé říše ve svých funkcích selhávají.²⁹

Všeobecnými cíly německých nacionalistů před první světovou válkou byla eliminace vnitřních nepřátel říše, mezi které patřili sociální demokraté a Židé. Aspoň takto se vyjádřil ve svém manifestu *Kdybych byl německým císařem* předseda Všeněmeckého svazu³⁰ Heinrich Class. Manifest obsahoval mnoho požadavků. Jmenovat lze například zbavení občanských práv židovských občanů či zákaz sociální demokracie. Dále v něm byla požadována úprava práva volit do Říšského sněmu, kterou by zámožní a vzdělaní občané získali větší moc. K propagaci národní myšlenky měly sloužit lidová shromáždění a vlastenecké slavnosti. Class a jeho stoupenci měli dále v plánu vytvořit obrovskou armádu. Posléze měla následovat válka, která by k Německu připojila země s německy hovořícím obyvatelstvem.³¹

V konečném důsledku vytvořili stoupenci pangermanismu společně s nacionalistickými spojenci ideologii založenou na myšlence boje, nadřazenosti „árijského“ národa, antisemitismu a vůli po moci. Tato ideologie čerpala myšlenky z děl takových autorů, jakými byli Treitschke, Darwin či Nietzsche. Je však nutné si uvědomit, že šlo o myšlenky do značné míry vytržené z kontextu a upravené pro potřeby pangermanistů resp. nacionalistů.³²

Kromě vizí vyjadřovali nacionalisté také obavy, kterým musí Němci čelit. Německý národ měl být podle nich obklíčen dalšími nepřátelskými národnostmi, které

²⁹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 62-65.

³⁰ Všeněmecký svaz (něm. Alldeutscherverband) fungující v letech 1891 až 1939 byl jedním z největších a nejznámějších agitátorských spolků v německém císařství. Jeho program byl expanzionistický, pangermanistický, militaristický a nacionalistický orientovaný. Byl také namířen proti Židům a slovanským národům.

³¹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 66-67.

³² Tamtéž, s. 67.

je potřeba eliminovat. Dále údajně hrozilo znečištění německé rasy ostatními rasami. Jedinou možností, jak z této situace vybědnout, byl návrat k rasovým kořenům německého národa. To s sebou přinášelo také odmítání života ve velkých městech, která nacionalisté považovali za semeniště negermánské hříšnosti. Mravnosti a autentické německé kultury mohlo být dosaženo podle nacionalistů pouze tvrdými prostředky. Co však bylo pro nápravu nejdůležitější byla nová osobnost podobná Bismarckovi, která by byla stejně houževnatá a nelitostná, jako byl on.³³

McGowan se zabývá otázkou, proč došlo k vzestupu politicky organizovaného nacionalismu. Dle něj je nutné hledat odpověď v úpadku liberální strany na přelomu 70. a 80. let 19. století a v jejím úsilí tento vývoj zvrátit zejména v 90. letech a letech následujících.³⁴

V době před sjednocením Německa (před rokem 1871) se liberálové těšili přízni středostavovských voličů. Liberálové sami sebe považovali za sílu, která zastupuje národ proti vládám a v této úloze sloužili jako neoficiální opozice. Obrat však nastal v době, kdy se mnozí liberálové rozhodli dát na stranu Bismarckovu. Tím v podstatě přijali jeho politický model. Toto spojení podle McGowana předznamenalo jejich strmý pád. Vše vyvrcholilo v roce 1879, kdy Bismarck zanevřel na liberály a uzavřel spojení s konzervativci. Tím došlo k rozštěpení liberálního hnutí na dvě strany. Jedna strana byla tvořena umírněnějším křídlem sdružující liberálně orientovanou šlechtu a druhá střední třídou tíhnoucí k pravici. Ani jedna z nich však nebyla schopna podržet si své přívržence. Tradičních středostavovských stoupenců ubývalo. A byli to právě oni, kteří se začali přiklánět k nacionalistickým silám.³⁵

1.6 Krize liberalismu

Dle Paxtona se často objevuje tvrzení, že úspěch fašismu byl způsoben krizí liberalismu. Toto konstatování však považuje za banální. Svůj postoj se snaží následně ozřejmit. Uvádí totiž, že krátce před vypuknutím první světové války převládal ve všech

³³ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 67.

³⁴ MCGOWAN, Lee. *Radikální pravice v Německu : od roku 1870 po současnost*, s. 45.

³⁵ Tamtéž, s. 45-46.

větších evropských státech zpravidla liberální režim. Liberální režim, jak známo, zaručoval svobodu jednotlivce, soutěž politických stran apod. Občané měli mj. možnost ovlivňovat složení vlád prostřednictvím voleb. Velkou míru svobody zažívali kromě prostých občanů také podnikatelé. Bylo zcela běžné, že zásahy státního aparátu se omezovaly pouze na funkce, které jednotlivci nebyli schopni sami zastat. Paxton jako příklad uvádí diplomacii či vedení války. Hospodářské a sociální záležitosti se nechávaly napospas volné hře individuálního výběru na trhu. Během první světové války však takovéto liberální režimy zanikly, neboť válku bylo možno vést pouze na základě masivní státní koordinace a regulace.³⁶

Po konci první světové války mnozí liberálové od vlád očekávali, že dojde opět k návratu liberálního režimu. Doba si však žádala trvalé zásahy státu, proto nemohlo dojít k restauraci liberálního režimu.³⁷

Dle Paxtona nestačí jen zavést typologii krizí, které přispěly k nastolení fašismu. Pozornost má být podle něj také věnována úvahám o schopnostech toho či onoho liberálního a demokratického režimu zvládnout krizové situace.³⁸

³⁶ PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*, s. 96.

³⁷ Tamtéž, s. 96.

³⁸ Tamtéž, s. 96.

2 První světová válka a její neblahé dědictví

Značná část autorů zabývající se nacismem a problematikou „Třetí říše“ považuje první světovou válku za rozhodující událost. Ta totiž nejenže významnou měrou přispěla ke vzniku nacismu, ale také zatížila Výmarskou republiku natolik, že mu otevřela cestu k moci.

Němci vstupovali do války s velikou chutí a neochvějným přesvědčením o jejich vítězství. Toto přesvědčení navíc přižívovaly válečné úspěchy na východní frontě. Radostný vstup do války byl způsoben tím, že válečný konflikt ukončil politické spory všedního dne a navíc zčistajasna vytvořil jednotu, která byla v mírové době tolik postrádána. Velice brzy se však místo smířených skupin a často napříč nimi projevil ono staré a fundamentální stranické rozdělení.³⁹

2.1 „Tichá diktatura“ a „Velká říjnová socialistická revoluce“

Vlivem válečného konfliktu došlo ke změnám vlád ve všech klíčových zemích. V Německu, a to je z hlediska dalšího vývoje důležité, převzala otěže dvojice generálů Paul von Hindenburg a Erich Ludendorff. Společně odsunuli civilisty do ústraní. Následně zřídili v Německu vládu „tiché diktatury“, kdy v zákulisí vládla armáda. Této situaci připisuje Evans poměrně velkou důležitost.⁴⁰ Okomentoval ji následovně: „Tento vývoj představoval významný precedent mnohem drsnějšího osudu, jenž na německou demokracii a občanská práva čekal o dvě desetiletí později.“⁴¹

Hindenburg společně s Ludendorffem se tak stali skutečnými diktátory německého císařství. Podle McGowana by však k tomu nedošlo, pokud by císař byl s to účinně zemi vést. Ten byl mimochodem po roce 1916 postaven do role diváka.⁴²

Jako významné se jeví také zhroucení neschopného a neoblíbeného režimu cara Miluláše II. Tomu se stalo osudným úspěšné tažení nepřátelských německých vojsk a

³⁹ NOLTE, Ernst. *Fašismus ve své epoše*, s. 393.

⁴⁰ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 71.

⁴¹ Tamtéž, s. 71.

⁴² MCGOWAN, Lee. *Radikální pravice v Německu : od roku 1870 po současnost*, s. 54.

jejich spojenců. Mikuláš II. byl nahrazen prozatímní vládou vedenou ruskými liberály. I oni se však ukázali v mobilizaci ruských zdrojů pro dosažení válečného úspěchu stejně neschopní jako car. Této situace využil V. I. Lenin a zosnoval převrat, který se nesetkal prakticky s žádným odporem. V této souvislosti se hovoří o „Velké říjnové socialistické revoluci“. Posléze došlo k nastolení centralistické diktatury vedené Leninem. Začal být budován komunistický stát, který měl být inspirací pro ostatní státy, tedy i pro Německo.⁴³

Vinou války došlo v mnoha dalších zemích k rozštěpení socialistických hnutí. Nejinak tomu bylo i v Německu, kde se v roce 1916 rozpadla Sociálnědemokratická strana na proválečnou a protiválečnou frakci. Dále zde bylo několik členů, kteří s označovali za „nezávislé sociální demokraty“. Ti posléze založili Komunistickou stranu Německa. Počet jejích stoupenců postupně narůstal.⁴⁴

Revoluční události v Rusku nelze z hlediska nástupu nacismu v žádném případě podceňovat. Nenechaly totiž klidnými příslušníky mnoha vrstev v západní a střední Evropě. Ti měli strach před radikálními hesly komunistů. Navíc se k nim dostávaly zvěsti, že jim podobní občané přicházejí o majetek a mizí v mučírňách a vězeňských táborech. Demokraté proto ve všech částech světa vnímali hrozbu komunismu velice vážně. Neváhali je zastavit za každou cenu, tzn. i za použití násilných prostředků. Stoupenci pravice považovali sociální demokraty a komunisty za stejně velkou hrozbu. V Německu roku 1918 se však zdála být hrozba komunismu vzdálená.⁴⁵

A právě na základě výše zmíněných zvěstí lze dle Paxtona lépe pochopit paniku středních a vyšších tříd, které hledaly v letech 1918 – 1922 něco nového, co by bylo možné proti bolševismu použít. Paxton dále uvádí, že vlivem bolševické revoluce navíc došlo ještě k zesílení obtíží, se kterými se střetávaly liberální hodnoty a instituce po první světové válce. Tyto instituce se v té době nacházely ve stavu krajního ohrožení. Jednalo se o parlament, školství a volný trh.⁴⁶

⁴³ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 71-74.

⁴⁴ Tamtéž, s. 74-75.

⁴⁵ Tamtéž, s. 75.

⁴⁶ PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*, s. 54.

2.2 Kapitulation Německa

Spojenci začali mít postupně navrch. I přesto se však Němci, po uzavření Brest-litevského míru, kdy anektovali rozsáhlá území na úkor Ruska, chystali slavit tolik očekávané vítězství. Západní fronta však pokračovala vysokým tempem, což mělo za následek, že se členové německé armády rozhodli dezertovat. Poslední úder pro Německo nastal v době, kdy jeho spojenec Bulharsko zažádalo o uzavření míru. Hindenburg a Ludendorff neměli jinou možnost než vyhlásit kapitulaci. V německé společnosti zavládl šok, se kterým se jen těžko vyrovnávala. Tento otřes ještě přizivovala propaganda v německém tisku, která hlásala blížící se vítězství. Politický systém říše vybudovaný Bismarckem roku 1871 byl vystaven takovému otřesu, se kterým se nedokázal vyrovnat. Dle Evanse se právě zde začíná rodit nacismus.⁴⁷

Evans dále uvádí, že patnáct let, které měly uběhnout ke zrodu „Třetí říše“, bylo plných zvratů, a tudíž nelze říci, že Hitlerův nástup k moci byl nevyhnutelný. Dále dodává, že v myslích mnoha Němců utkvěly vzpomínky na Bismarcka jako na rozhodného a silného vůdce, který se nebál využít lsti pro dosažení svých cílů. Podobně také již zmíněná „tichá diktatura“ Hindenburga a Ludendorffa byla Němci pozitivně vnímána.⁴⁸

Německo si odneslo do poválečných let tíživé dědictví, avšak ani toto nemuselo znamenat bezprostředně nástup nacismu. Nicméně se Evans domnívá, že kdyby nebylo první světové války a jejích důsledků, nestala by se z nacismu nikdy významnější politická síla. Navíc by tolik Němců nikdy nehledalo autoritativně jednající alternativu za civilně jednající politiky, kteří selhali v dobách, kdy je tak Německo potřebovalo.⁴⁹

Také Paxton vidí v první světové válce neblahé dědictví. Dle něho ovlivnila válka sféru kulturní, společenskou a politickou. Ve sféře kulturní došlo k diskreditaci optimistických představ budoucího pokroku, a to včetně zpochybnění liberální domněnky o přirozené lidské harmonii. Ve sféře společenské nechala válka vzniknout armádě nespokojených veteránů, kteří svůj hněv vyjadřovali pomocí jakýchkoli

⁴⁷ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 75-76.

⁴⁸ Tamtéž, s. 76.

⁴⁹ Tamtéž, s. 76.

prostředků. Ve sféře politické se objevily ekonomické a sociální problémy, které byly nad síly tehdejších institucí.⁵⁰

Poválečná léta se nesla v duchu vzájemného obviňování a hledání odpovědi na otázku, proč se to všechno muselo stát. Globální konflikt zatížil celosvětovou ekonomiku natolik, že se z toho vzpamatovávala celých třicet let. Největší dopad to mělo na Německo, které ztratilo postavení významné ekonomické velmoci.⁵¹

2.3 Versailleská mírová smlouva

I na konci války hýřili Němci optimismem. Předpokládali totiž, že podmínky na jejichž základě bude uzavřen mír budou pro ně relativně příznivé. Ve svém odhadu se však zmýlili, neboť byly nastoleny takové mírové podmínky, které nikdo z nich neočekával. Začal být hledán viník válečného nezdaru. V této souvislosti se hovoří o „dýce vražené do zad“ („Dolchstosslegende“). Na základě této legendy měli stát za porážkou německé armády nepřátelé doma. Ostatně Němci neměli důvod tomuto tvrzení nevěřit, neboť tyto domněnky hlásali takové osobnosti jako např. Hindenburg, Ludendorff či císař Vilém II.⁵²

Legenda o „dýce vražené do zad“ se stala ze všech společenských lží tou, která mohla oslovit co nejširší publikum. Z tohoto důvodu mohla být dle Nolteho všenněmecké agitaci předpovídána velká budoucnost, a to zejména poté, kdy Všeněmecký svaz vyhlásil v únoru 1919, ještě před Versailleskou smlouvou a před Bavorskou republikou rad⁵³, neúprosný boj proti „listopadovému státu“.⁵⁴

V důsledku porážky Německa se zhroutil politický systém vytvořený Bismarckem. Již ke konci války začal W. Wilson společně se západními Spojenci proklamovat rozvoj demokracie ve světě. Toho se pokusili využít Ludendorff

⁵⁰ PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*, s. 36.

⁵¹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 76-77.

⁵² Tamtéž, s. 78-79.

⁵³ Bavorská republika rad (něm. Münchner Räterepublik, 7.4. – 3.5. 1919) představuje krátce trvající pokus vytvořit po první světové válce socialistický stát ve formě politického systému, kdy moc lidu je přímo zastávána prostřednictvím zvolených rad.

⁵⁴ NOLTE, Ernst. *Fašismus ve své epoše*, s. 396-397.

s Hindenburgem. Ti začali obhajovat demokratizaci politického systému císařského Německa. Jejich záměrem bylo nejen vyjednat příznivější mírové podmínky, ale také přenést odpovědnost z císaře a armádních špiček na demokratické politiky. To se jim také podařilo, avšak je nutno mít na paměti, že zde opět byly učiněny kroky, které výraznou měrou do budoucna nahrávaly nacismu.⁵⁵

Po uzavření příměří 11. listopadu 1918 zmizela armáda ze scény. Místo ní nastoupily demokratické strany, které byly podle předchozího Ludendorffova plánu ponechány napospas, aby vyjednaly podmínky Versailleské smlouvy.⁵⁶ Ludendorff a Hindenburg tak vložili politickou moc do rukou sociálních demokratů. Tím z nich učinili hlavní strůjce porážky. Jednalo se o snadno prohlédnutelný trik, avšak s přispěním doby byl úspěšný.⁵⁷

Versailleská mírová smlouva, která musela být Německem ratifikována, obsahovala z pohledu Němců mnoho „neopodstatněných“ bodů, se kterými se nedokázali vyrovnat. Konkrétním bodem, který vyvolal vlnu emocí bylo uznání výlučné viny za rozpoutání války. Německo se dále zavázalo platit válečné reparace. Na základě mírové smlouvy přišlo o desetinu obyvatelstva a 13 % území. Bylo nuceno snížit počet členů armády na sto tisíc členů. Veškerý vojenský materiál byl zabaven a posléze zničen. Němcům bylo dále zakázáno stavět nové loďstvo či budovat vzdušné síly. Toto byly ve stručnosti podmínky, za kterých byli Spojenci ochotni uzavřít mír.⁵⁸

Tyto podmínky Němci vnímali jako hrubou urážku. Sami se v předešlých letech cítili jako světová velmoc, která byla nyní potupena komplotem ostatních velmocí. Faktem nicméně zůstává, že mírové podmínky nebyly až tak tvrdé, jak je samotní Němci vnímali. Například reparace nebyly tolik přemrštěné, vzhledem k silné devastaci Francie a Belgie, nehledě na skutečnost, že nepřesahovaly možnosti zdrojů, kterými země disponovala.⁵⁹ Za zmínku jistě také stojí, že Francii byly Německem po prohrané válce v roce 1871 vyměřeny reparace ve stejné výši.⁶⁰

⁵⁵ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 79.

⁵⁶ Tamtéž, s. 79

⁵⁷ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 30.

⁵⁸ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 79-82.

⁵⁹ Tamtéž, s. 82.

⁶⁰ NOLTE, Ernst. *Fašismus ve své epoše*, s. 400.

Dle Burleigha však nelze mírovou dohodu podobně jako výmarskou ústavu (viz dále) automaticky spojovat s nástupem nacismu o deset let později. Dlouhodobý statut Německa totiž nebyl na základě Versailleské smlouvy nijak nezvratně snížen.⁶¹

2.4 Úpadek politické kultury

Dle Evanse se přechod ze života ve válečném stavu do míru nepodařil. Němci se nemohli zbavit pocitu křivdy. V německé společnosti se proto začaly ozývat hlasy po zrušení platnosti mírové smlouvy. Němci toužili získat nazpět ztracená území. Dále se chtěli opět vyšplhat do pozice nejsilnější světové velmoci.⁶²

Opomíjet nelze také skutečnost, že vlivem války došlo k úpadku politické kultury. Konkuruující si politické strany se vnímaly jako nepřátelé určené k rozdrčení. Boj, teror a násilí se staly posléze legitimními prostředky politického boje a nedílnou součástí občanského a politického života. Politické strany se proto začaly spojovat s uniformovanými paravojenskými jednotkami, jejichž úkolem bylo zajistit ochranu stranických shromáždění. Současně měly také upoutat pozornost veřejnosti prostřednictvím průvodů.⁶³

V Německu panovala hektická situace. Docházelo k mnoha nepokojům, které si vyžádaly ztráty na životech. Mezi komunisty, sociálními demokraty a příslušníky krajní pravice bujela velká nevraživost. Vedle toho se opět začal hlásit o slovo mýtus o „dýce vražedné do zad“, který byl vyznáván zejména příslušníky Freikorpsu⁶⁴. Demokraté a socialisté byli právě v jejich očích hlavními viníky, kteří zapříčinili prohru Německa. S tímto názorem se ztotožňovala také velká část armádních důstojníků a zdrcující většina pravicových politiků. K nim se přidávali také mladí lidé, kteří neměli tu možnost účastnit se první světové války. Z jejich pohledu to byli „listopadoví zrádci“ či „listopadoví zločinci“, kteří nejdříve vrazili dýku do zad a posléze se dopustili dvojitého

⁶¹ BURLEIGH, Michael. *Třetí říše : nové dějiny*, s. 49.

⁶² EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 88.

⁶³ Tamtéž, s. 88-89.

⁶⁴ Freikorps bylo původně označení pro dobrovolnické vojenské jednotky. Po roce 1918 se tento termín začal používat pro krajně pravicové polovojenské organizace, které byly tvořeny zejména veterány z první světové války

zločinu, když svrhli císaře a podepsali příměří. Valná většina z nich však netušila, jak daleko jsou od pravdy.⁶⁵

Freikorpsy byly vytvořeny tajné jednotky, jejichž úkolem bylo zlikvidovat zrádce německého národa. Za takovýchto podmínek se podle Evanse zrodil nacismus. Dále dodává, že většina prvků této ideologie byla přítomna již před rokem 1914. K ještě většímu sblížení prvků nacismu s německou veřejností došlo během první světové války.⁶⁶

Evans však uvádí, že počet stoupců radikálních myšlenek po roce 1918 byl značně omezený. Dále považuje za důležité, že u moci byli nadále lidé snažící se vybudovat stabilní a fungující parlamentní demokracii. Aby se nacisté chopili moci, museli se vypořádat s první německou demokracií Výmarskou republikou.⁶⁷

⁶⁵ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 90.

⁶⁶ Tamtéž, s. 90-92.

⁶⁷ Tamtéž, s. 92.

3 Shrnutí

Historických předpokladů nacismu je poměrně mnoho. Je proto těžké určit a vybrat ten, který sehrál nejvýznamnější úlohu. Je však více než zřejmé, že většina z nich se začala tvořit v době „Druhé říše“ za úřadování říšského kancléře Otto von Bismarcka a vlády císaře Viléma II. Opomíjet nelze rostoucí antisemitismus, jež se v budoucnu stal nedílnou součástí nacistické ideologie. To samé platí pro rasové teorie, jež nacisté využili k vlastnímu prospěchu. Významnou roli sehrála také expanze nacionalistických hnutí na přelomu 19. a 20. století. Ty kromě toho, že probudily v Němcích národní hrdost, ostře vystupovaly proti Židům a sociálním demokratům. To mělo nepochybně na budoucí dění neblahý vliv. Za jednu z příčin vzniku nacismu lze považovat také krizi liberalismu, který nebyl schopen zvládat krizové situace a podržet si své stoupence.

První světovou válku lze v souvislosti s nacismem považovat za rozhodující událost, neboť byla konečným podnětem jeho vzniku. Kromě zřízení „tiché diktatury“ v Německu byla bezprostřední příčinou zhroucení carského režimu. „Velká říjnová socialistická revoluce“ pak přispěla k znejistění majetných tříd, které se obávaly jejího rozšíření po celé Evropě. S tím do jisté míry souvisí rozštěpení socialistických hnutí, kdy část sociálních demokratů založila Komunistickou stranu Německa. Bezpochyby nejvýznamnější váhu pro vznik nacismu měla porážka Německa ve válce, která kromě zhroucení Bismarckovy říše přinesla tvrdé mírové podmínky v podobě Versailleské smlouvy. Tyto podmínky byly Němci obecně vnímány jako národní ponížení. Na základě této skutečnosti lze mimo jiné lépe pochopit, proč mnoho Němců hledalo spásu ve straně Adolfa Hitlera, která hlásala její odstranění. Jako nešťastné se navíc v budoucnu ukázalo, že sociální demokraté svým podpisem stvrdili Versailleskou smlouvu. Tím tak na sebe vzali nejenom odpovědnost za prohranou válku, ale také významnou měrou přispěli k nestabilitě Výmarské republiky, kterou sami založili. Svou roli ve vzniku nacismu bezesporu sehrál také úpadek politické kultury a s ním spojená legitimizace boje, teroru a násilí. Za takovýchto podmínek došlo ke zrodu nacismu.

II. PRVNÍ NĚMECKÁ DEMOKRACIE A SÍLÍCÍ NACISMUS

Druhá část diplomové práce se skládá ze dvou kapitol. První kapitola se zabývá nezdarem první německé demokracie v podobě Výmarské republiky. Ve druhé kapitole je pojednáváno o Adolfu Hitlerovi a Nacionálně socialistické německé dělnické straně.

První kapitola druhé části diplomové práce obsahuje tři oddíly. Úvod kapitoly je věnován aktérům, kteří stáli za vznikem Výmarské republiky. Následně bude objasněno, z jakého důvodu bylo přikročeno k jejímu založení. Poukázáno bude rovněž na její slabost.

První oddíl skládající se ze tří pododdílů se zabývá ústavou Výmarské republiky. V prvním pododdíle je bližšímu zkoumání podroben článek ústavy 48. Pozornost bude věnována také říšským prezidentům Friedriechu Ebertovi a Paulu von Hindenburgovi. Nastíněno bude jejich nakládání se svěřenými pravomocemi. Zmíněn bude rovněž negativní dopad Hindenburgova zvolení říšským prezidentem na fungování Výmarské republiky. Druhý pododdíl pojednává o Říšském sněmu a poměrném volebním systému. Uvedeny budou klady a zápory poměrného volebního systému a jeho vliv na chod republiky.

Druhý oddíl se zabývá slabostmi Výmarské republiky. V prvním pododdílu je objasněn význam „výmarské koalice“. Poukázáno bude na její sestupný propad a na její pragmatické jednání. V této souvislosti bude zmíněn nárůst volebních preferencí nepřátel Výmarské republiky. V druhém pododdílu je pozornost věnována nedostatku politických osobností, přičemž z této skutečnosti budou vyvozovány důsledky. Třetí pododdíl se zabývá vztahem armády a státní správy k Výmarské republice. Nastíněny budou důvody, jež vedly armádu a státní správu k odepření loajality Výmarské republice.

Třetí oddíl pojednává o třech obdobích Výmarské republiky. První pododdíl mapuje prvních šest let existence Výmarské republiky, přičemž značná pozornost bude věnována vysoké míře inflace a jejím důsledkům. Druhý pododdíl se zabývá „zlatým věkem“ Výmarské republiky. Jedná se období mezi léty 1925 až 1929. V rámci tohoto období bude poukázáno na zlepšení hospodářské situace. Neopomenuty nezůstanou příčiny, jež za zlepšenou hospodářskou situací stály. Poukázáno bude také na problémy, které nezmizely ani v tomto období stability a prosperity. Ve třetím pododdíle je

věnována pozornost období od roku 1929 do roku 1932. Pozornost bude zaměřena zejména na velkou hospodářskou krizi a její důsledky.

Druhá kapitola druhé části sestává ze tří oddílů. V úvodu této kapitoly je pozornost věnována politické kariéře Adolfa Hitlera. Vylíčeny budou okolnosti, na základě kterých Hitler vstoupil do strany. Neopomenuty nezůstanou osobnosti, jejichž přínos pro samotného Hitlera a NSDAP byl značný. Poukázáno bude také na důležitost Adolfa Hitlera pro samotné nacistické hnutí.

První oddíl kapitoly je věnován NSDAP v době první éry Výmarské republiky, která je nastíněna již v kapitole předcházející. Pozornost bude zaměřena na oficiální program strany. Objasněny budou okolnosti, na základě kterých si Hitler vydobyl post stranického předsedy. Tématem prvního pododdílu je významná událost v podobě nepodařeného puče z roku 1923. Opomenuty nebudou jeho následky a ponaučení, které si z něj Hitler odnesl. V druhém pododdílu bude vylíčena situace v NSDAP v době Hitlerova věznění.

Druhý oddíl se zabývá postavením NSDAP v době „zlatého věku“ Výmarské republiky. Nastíněny budou kroky, jež představitelé NSDAP učinili k získání většího počtu voličů. Bližšímu zkoumání bude podrobena situace rolníků, která se navzdory hospodářskému oživení nelepšila. Následně bude poukázáno na rozvoj a mírný vzestup nacistické strany.

Třetí oddíl mapuje situaci NSDAP v době světové hospodářské krize. Pojednáváno je o vztahu vysoké míry nezaměstnanosti a přitažlivosti NSDAP mezi voliči. Pozornost bude věnována třídní příslušnosti nacistických voličů. Uvedeny budou strategie, prostřednictvím nichž se nacisté snažili získat na svou stranu co nejvíce voličů. V závěru tohoto oddílu budou upřesněny rozpory týkající se voličské podpory nacistů.

1 Výmarská republika

O vznik Výmarské republiky se zasloužil významnou měrou sociální demokrat Friedrich Ebert. Ten ve spolupráci se stranou Centrum a levicovými liberály zorganizoval společně se svými spojenci v Radě lidových pověřenců⁶⁸ na začátku roku 1919 celoněmecké volby do národního ústavodárného shromáždění. Byly zde však také radikální skupiny, které chtěly těmto volbám zabránit. Samy usilovaly o to, aby z dělnických a vojenských rad vznikl základ pro státní správu založenou na podobném systému po vzoru ruských sovětů. Většina Němců však odmítala jejich vládu. Měli také obavy před bolševickou revolucí, proto svůj hlas odevzdávali zpravidla výše zmíněným stranám. Ty tak získaly ve volbách do ústavodárného shromáždění drtivou většinu. Ústava byla poslanci schválena 31. července 1919 v německém městě Výmaru. Odtud dostalo nové státní zřízení svůj neoficiální název.⁶⁹

Výmarská republika představovala první německou demokracii. Nebyla však vydobyta silným, v širokých vrstvách obyvatelstva zakořeněným republikánským hnutím, které by dlouhodobě a plánovitě usilovalo o demokratické přebudování monarchistického státu. Pro Výmarskou republiku se proto vžilo označení „improvizovaná demokracie“. Výmarská republika se stala de facto „nouzovým řešením“, které mělo do jisté míry zmírnit následky prohrané války tak, aby byly pro německý národ snesitelné. Nové státní zřízení však prakticky ihned po svém vzniku ztrácelo na důvěryhodnosti. Na vině byla nejen nezlepšující se životní úroveň obyvatel, ale také tvrdé podmínky mírové smlouvy stanovené vítěznými mocnostmi. „Improvizovaná demokracie“ z Výmaru tak již od samého počátku spočívala na vratkých základech.⁷⁰

⁶⁸ Rada lidových pověřenců představovala provizorní republikovou vládu, jež byla tvořena příslušníky stran rozštěpené sociální demokracie.

⁶⁹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 94.

⁷⁰ KOLB, Eberhard. *Die Weimarer Republik*, s. 1.

1.1 Ústava Výmarské republiky

Z hlediska nacismu a nacistického dobývání moci obsahovala ústava Výmarské republiky mnoho problematických prvků. Ty by se však dle Evansova mínění s největší pravděpodobností tolik neprojevyly, pokud by v zemi panovaly jiné podmínky.⁷¹

1.1.1 Úřad říšského prezidenta a 48. článek ústavy

V čele republiky namísto císaře stál říšský prezident, který byl volen po vzoru volby prezidenta Spojených států ve všelidovém hlasování.⁷² Funkční období prezidenta bylo stanoveno na sedm let. Na základě 48. článku ústavy mu byly přiděleny mimořádné pravomoci.⁷³ V kritických obdobích mohl vládnout pomocí jím vydávaných dekretů. Byl oprávněn použít armádu k zjednání zákonnosti a pořádku v kterékoli německé zemi, a to v případě, pokud by se domníval, že jsou ohroženy. Článek 48 mohl být říšským prezidentem snadno zneužit, poněvadž proti jeho zneužití neexistovala žádná účinná bezpečnostní pojistka. Prezident totiž mohl využít svých dalších pravomocí k rozpuštění parlamentu, pokud by se proti vydanému prezidentskému dekretu postavil.⁷⁴ V souvislosti s 48. článkem ústavy Burleigh uvádí: „V té době jen málokoho napadlo, že by této nejvyšší moci bylo možné zneužít, a z nástupu rasistické, totalitární diktatury lze jen stěží vinit samotnou výmarskou ústavu.“⁷⁵

Prvním prezidentem Výmarské republiky se stal sociální demokrat Friedrich Ebert. Často využíval svých pravomocí. Legitimizoval mj. řadu hromadných poprav, které byly vykonány na členech dělnické Rudé armády jednotkami Freikorpsu⁷⁶. V mnoha případech byly navíc prezidentské pravomoci použity pro potlačení nebezpečí

⁷¹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 102.

⁷² Tamtéž, s. 95.

⁷³ BURLEIGH, Michael. *Třetí říše : nové dějiny*, s. 45.

⁷⁴ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 95.

⁷⁵ BURLEIGH, Michael. *Třetí říše : nové dějiny*, s. 45.

⁷⁶ Freikorps byl např. Ebertem povolán k potlačení puče spartakovců, kteří se v čele s marxistickými revolucionáři Rosou Luxemburgovou a Karlem Liebknechtem pokusili v lednu 1919 o státní převrat. Po nezdařeném puči byli oba zavražděni.

ohrožujícího Výmarskou republiky zleva, přičemž nebyly aplikovány proti hrozbě přicházející z krajní pravice.⁷⁷

Z hlediska budoucího dění se může zdát také fatální, že se Ebert usilující o hladký přechod z války do míru opíral do značné míry o pomoc armády. Nepožadoval však žádné změny v jasně promonarchistickém a ultrakonzervativním důstojnickém sboru. Nutno podotknout, že by je vzhledem ke svému postavení v letech 1918-1919 mohl bez větší námahy provést.⁷⁸ Zde zdvihá varovný prst také Shirer. Nevypořádání se s armádou označuje za omyl, který měl přijít Německo draho.⁷⁹

Friedrich Ebert musel v úřadu prezidenta odrazet četné útoky zejména ze strany pravice. Tyto štvavé kampaně se podepsaly na jeho brzkém skonu. Zemřel roku 1925 ve věku 54 let.⁸⁰

Nástupcem Friedricha Eberta se stal kandidát krajní pravice Paul von Hindenburg. Jeho zvolení mělo představovat návrat ke starým pořádkům. Zrovna tak chápalo Hindenburgovo zvolení i mnoho Němců, kteří v něm viděli útěk od demokratického zřízení k restauraci monarchistického zřízení. Postupně začala republika upadat do ještě větší krize. Tím více v samotném Hindenburgovi převládalo přesvědčení, že jediným možným východiskem z krize je konzervativní diktátor vládnoucí jeho jménem.⁸¹ K tomu Evans dodává: „Nejpozději roku 1930 již bylo jisté, že prezidentská moc se ocitla v rukou muže, jenž nevěří v demokratické instituce a nemá je ani v úmyslu bránit proti jejich nepřátelům.“⁸²

O tom, že Hindenburg nebyl vhodným prezidentem Výmarské republiky je přesvědčen také Collotti. Jeho zvolení označuje mimo jiné za „projev vnitřního konfliktu mezi demokratickým principem a jeho radikalizací, která se projevovala sílícími hlasy volajícími po plebiscitu. Záměr posílit výkonnou moc na základě lidu se nestal, jak se ukázalo, demokratizačním faktorem: voliči využili demokratické metody, aby vyjádřili typicky antidemokratickou vůli.“⁸³

⁷⁷ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 95.

⁷⁸ Tamtéž, s. 95.

⁷⁹ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 30.

⁸⁰ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 96.

⁸¹ Tamtéž, s. 97

⁸² Tamtéž, s. 97

⁸³ COLLOTTI, Enzo. *Hitler a nacismus*, s. 14.

Dle Steinertové znamenala jeho volba prezidentem skutečný historický předěl nejen pro republiku, ale pro vývoj moderního státu v Německu.⁸⁴ Dále dodává: „Podle Eberta měl článek 48. ústavy sloužit jen k obnovení pořádku v době krize; zato pro Hindenburga, spojeného s velkostatkáři a s armádou, představoval možnost „reformy“ republikánské ústavy. Pod vlivem četných dalších „hrobařů“ republiky se stal nakonec zákonným otcem „Třetí říše“.“⁸⁵

Na to samé jako Steinertová poukazuje Knopp. Ten uvádí, že Hindenburg po svém nástupu do úřadu říšského prezidenta lpěl na tom, aby se zmíněná ústava, kterou ostatně on sám považoval za nezdařilou, dodržovala „jako pruský polní řád“. Nicméně mu byl do rukou vložen velice nebezpečný nástroj v podobě 48. článku ústavy. Knopp dále poukazuje na to, že většina v Říšském sněmu demokratický systém republiky sabotovala. To nutilo Hindenburga využívat stále více svých zdánlivě diktátorských kompetencí k nahrazování parlamentu. Jednal sice v souladu s ústavou, avšak, jak již podotkla Steinertová, používal nouzová řešení za normální situace. Hindenburg zjevně obcházel zákonný postup na parlamentním základě. S odvoláním na státní krizi podepisoval nouzové výnosy, aniž by podpořil utváření většinových vlád. Hindenburg byl dále oprávněn jmenovat kancléře výhradně na základě svého uvážení. Ti tak za své povolání do úřadu mohli vděčit především jeho přízni.⁸⁶

1.1.2 Říšský sněm a poměrný volební systém

Říšský sněm byl na základě výmarské ústavy vedle úřadu říšského prezidenta další součástí zákonodárné moci. Volit poslance do Říšského sněmu mohli kromě dospělých mužů také dospělé ženy. Ještě důležitější však je, že volby probíhaly na základě poměrného volebního systému a přímějším způsobem než v době císařství. Každý volič odevzdal jedné z politických stran svůj hlas. Ta pak podle počtu hlasů vyjádřených v procentech získala i stejný počet křesel v Říšském sněmu. Pokud strana získala 30% hlasů, obsadila i 30% poslaneckých křesel. Tento systém byl výhodný

⁸⁴ STEINERTOVÁ, Marlis. *Hitler*, s. 201.

⁸⁵ Tamtéž, s. 201.

⁸⁶ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 22.

zejména pro malé strany, poněvadž pokud některá strana dostala 1% hlasů, obdržela i 1% křesel.⁸⁷

Dle Steinertové to byl právě změněný volební zákon, který kromě sociálních a ideologických nesvárů výraznou měrou zvýšil labilitu systému.⁸⁸ S tvrzením Steinertové souhlasí také Evans: „V důsledku poměrného volebního systému docházelo k vládním změnám ve Výmarské republice velice často. Od 13. února 1919 do 30. ledna 1933 zde fungovalo ne méně než dvacet různých vládních kabinetů, z nichž každý vydržel průměrně 239 dnů. Nutnost vytvářet koaliční kabinetů vedla k jejich nestabilitě, neboť vše, na čem se partneři dokázali dohodnout, byl jen jakýsi nejmenší společný jmenovatel a „čára nejzazšího odporu“.“⁸⁹

Občas panuje přesvědčení, že poměrné zastoupení vede k posílení politické anarchie. To však Evans odmítá přijmout. Poměrné zastoupení tudíž také nevede k ulehčení nástupu krajní pravice.⁹⁰ Stejný názor zastává i Burleigh. Ten došel k následujícímu zjištění: „Podrobné výpočty založené na různých volebních systémech však ukazují, že vítězství národních socialistů by při použití britského volebního systému relativní většiny mohlo být spíše urychleno než zpomaleno, vzhledem k účinkům, které by na voliče měly faktory nesouvisející s volebním systémem.“ Dle jeho názoru by se nacisté s největší pravděpodobností dostali k moci již v roce 1930.⁹¹

Avšak většinový volební systém, na jehož základě „vítěz bere vše“, skýtal z hlediska vládní stability jednu nespornou výhodu. Pokud by totiž byl upřednostněn, dosahovaly by větší strany lepších výsledků, čímž by mohly vytvářet stabilnější vlády s menším počtem koaličních partnerů. Mnohem více lidí by navíc uvěřilo v klady parlamentarismu.⁹²

Dle Evanse se však vládní nestabilita Výmarské republiky přeceňuje, neboť za častými výměnami kabinetů stojí také práce řady ministerstev vyznačující se dlouhou kontinuitou.⁹³

⁸⁷ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 97.

⁸⁸ STEINERTOVÁ, Marlis. *Hitler*, s. 203.

⁸⁹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 98.

⁹⁰ Tamtéž, s. 99.

⁹¹ BURLEIGH, Michael. *Třetí říše : nové dějiny*, s. 45.

⁹² EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 99.

⁹³ Tamtéž, s. 99.

1.2 Slabost Výmarské republiky

Již bylo naznačeno, že Výmarská republika spočívala od samého počátku na vratkých základech. Vedle toho však měla celou řadu slabostí, které nezanedbatelnou měrou usnadnily její svržení.

1.2.1 Křehkost „výmarské koalice“

Nové státní zřízení v podobě Výmarské republiky bylo podporováno tzv. „výmarskou koalicí“ Ta byla tvořena stranou sociálních demokratů, liberální Německou demokratickou stranou a stranou Centrum. Tyto strany získaly ve volbách v lednu 1919 jasnou většinu 76,2% hlasů. Jejich podpora však v následujících volbách začala upadat. V červnu 1920 obdržely tyto strany dohromady pouze 48% hlasů, v květnu 1924 pak 43%, následně 49,6% v prosinci roku 1925, 49,9% v roce 1928 a v září 1930 se počet pro ně odevzdaných hlasů zmenšil na 43%. Již od roku 1920 tak byly strany „výmarské koalice“ v Říšském sněmu v menšině. Jejich poslanci byli navíc přečísleni zástupci stran, které ostře vystupovaly proti republice. Tito nepřátelé republiky se nacházeli jak na pravici, tak i na levici. Evans dále dodává, že podpora republiky ze strany „výmarské koalice“ byla spíše rétorická než praktická.⁹⁴ Podobné mínění zastává i Steinerová: „Ani reformní socialismus, ani buržoazní liberalismus, ani politický katolicismus nebyly bezvýhradnými obhájci ideje republiky. Byly spíše tím, čemu se říkalo „Vernunftrepublikaner“ („republikány z rozumu“).⁹⁵

Skutečnost, že zmíněné strany postupně ztrácely moc byla velice nepříznivá jak pro Výmarskou republiku, tak i pro samotnou demokracii. Přízeň voličů se tak přenesla na strany, které byly nepřátelské vůči republice. Vysoký nárůst obliby zaznamenala Komunistická strana Německa. Počet jejích členů se navíc zvýšil v roce 1922, kdy se rozpadla Nezávislá sociálně demokratická strana Německa. V této době se KPD stala masovou politickou stranou. V roce 1920 získali komunisté společně se spřátelenými nezávislými demokraty 88 křesel v Říšském sněmu. V květnu 1924 získali komunisté

⁹⁴ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 102.

⁹⁵ STEINERTOVÁ, Marlis. *Hitler*, s. 203.

již samostatně 62 křesel. V prosinci téhož roku zaznamenali propad o 17 křesel. Volby v roce 1928 jim však přirklly 54 a v roce 1930 dokonce 77 křesel. V květnu roku 1924 se pro komunisty vyslovilo zhruba 3,25 milionu voličů. V roce 1930 se jejich počet zvýšil až na 4,5 milionu. Všichni tito voliči navíc současně hlasovali pro likvidaci Výmarské republiky.⁹⁶

Komunisté v republice viděli buržoazní stát, jehož funkcí je chránit kapitalistický hospodářský řád a vykořisťovat dělnickou třídu. Po zhroucení kapitalismu, které netrpělivě očekávali, chtěli nahradit „buržoazní“ republiku sovětským státem organizovaným podle ruského vzoru. Ostatně komunisté se o její svržení mnohokrát pokusili. V úmyslu měli provést německou verzi bolševické „Velké říjnové socialistické revoluce“. Avšak selhání lednového povstání v roce 1919 a ještě větší neúspěch zaznamenaný v roce 1923 je přiměl od plánovaného záměru prozatím upustit.⁹⁷

Bylo již naznačeno, že nepřátelé republiky se rekrutovali nejen z řad krajní levice, ale také z řad krajní pravice. Jedním z nejzarytějších odpůrců Výmarské republiky byla Německá nacionální lidová strana, která vznikla sloučením někdejších konzervativních skupin. DNVP získala ve volbách v lednu roku 1919 celkem 44 křesel. V červnu roku 1920 zaznamenala zlepšení, neboť se počet dosažených křesel zvýšil na 71. Počet křesel v Říšském sněmu se však zvyšoval i nadále. V květnu roku 1924 totiž poslanci DNVP obsadili již 95 křesel a v prosinci toho samého roku dokonce 103 křesel, což z ní udělalo po sociálních demokratech druhou nejsilnější stranu. DNVP, která mimo jiné považovala Výmarskou republiku za nelegitimní stát, usilovala o restauraci bismarckovské říše a návrat císaře. K tomu ovšem potřebovali svrhnout nově nastolené státní zřízení. V tomto ohledu se záměry DNVP a KPD značně shodovaly.⁹⁸

⁹⁶ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 105.

⁹⁷ Tamtéž, s. 105.

⁹⁸ Tamtéž, s. 106.

1.2.2 Absence politických osobností

Steinertová poukazuje také na to, že Výmarské republice scházely politické osobnosti typu Bismarcka či dokonce Viléma II. Tou jistě nebyl, jak již bylo naznačeno, Friedrich Ebert, který dle Steinertové neoplýval charismatem. Jistou naději skýtal, velkopřemyslník, politický spisovatel, ministr obnovy a od února 1922 ministr zahraničí Walther Rathenau. Ten však byl v červnu 1922 zavražděn. Dále zde byl Gustav Stresemann, vůdce DVP, v roce 1923 hlava vlády a do roku 1929 ministr zahraničí. Byl nejen nacionalistou, ale také realistou. Ze všech sil se snažil o politiku „plnění“ versailleské smlouvy. Usiloval o její politickou revizi a co nejlépe využíval německého ekonomického potenciálu. Ke vši smůle však zemřel v době, kdy Německo a celá Evropa nejvíce potřebovaly osobnost velkého formátu, jež by se dokázala vypořádat s hospodářskou krizí. Steinertová dokonce uvádí, že část historiků je přesvědčena o tom, že v Stresemannovi dřímal potenciál zabránit Hitlerovi v nástupu. Také druhý prezident Výmarské republiky Paul von Hindenburg se mohl stát oním potřebným státníkem. Limitoval ho však vysoký věk, neboť mu roku 1925 bylo již 78 let. Dle tvrzení Steinertové však plnil Hindenburg funkci „Ersatzkaisera“ („náhradního císaře“) mnohem lépe než Ebert.⁹⁹

Absence silné osobnosti tak může být prvním vysvětlením, které by do jisté míry mohlo objasnit, proč Výmarská republika ztroskotala. O to víc se však může zdát pochopitelnější vzestup Adolfa Hitlera, který pro mnoho Němců představoval onoho toužebně očekávaného spasitele. Ovšem takovéto konstatování samo o sobě nestačí, neboť dle Steinertové je třeba se zabývat také dějinami společenských struktur.¹⁰⁰

1.2.3 Armáda a státní správa

Nezanedbatelný vliv na stabilitu Výmarské republiky měl také fakt, že se jí nepodařilo získat skutečnou podporu armády a příslušníků státní správy. Jak pro

⁹⁹ STEINERTOVÁ, Marlis. *Hitler*, s. 200-201.

¹⁰⁰ Tamtéž, s. 201.

armádu, tak i pro příslušníky státní správy bylo velice obtížné vyrovnat se s přechodem z autoritářského císařství na demokratickou republiku.¹⁰¹

Je nepochybné, že porážka v roce 1918 představovala pro armádní velení znepokojující hrozbu. Mezi armádou a sociálními demokraty existovala nepsaná dohoda o jisté formě spolupráce. Například generální štáb pod vedením generála Groenera souhlasil s většinovým proudem sociální demokracie, že hrozba nastolení revolučních dělnických a vojenských rad bude nejlépe potlačena, pokud bude vláda a armáda postupovat společně. Evans však podotýká, že armáda v čele s Groenerem jednala čistě účelově. Ostatně tímto způsobem byla Groenerem zajištěna další existence důstojnického sboru, což zprvu nebylo vůbec jisté.¹⁰²

Dále zde byli státní zaměstnanci, jejichž počet dosahoval nebývalých rozměrů. Celkově jich bylo 1,6 milionu. Vzhledem k jejich vysokému počtu se dalo počítat s velkou politickou roztržičností. Největší problém podle Evanse spočíval v tom, že republika sama udělala pro oddanost státních úředníků demokratickému zřízení příliš málo. Nedala se tudíž očekávat ochota bránit toto zřízení před svržením. Loajalita státní správy náležela spíše k abstraktně chápané „říši“ než k principům demokracie.¹⁰³

Život v době Výmarské republiky byl prodchnutý politickými vraždami a násilím. Vyskytovaly se zde i konflikty týkající se samotného práva nové demokracie na existenci. Sama Výmarská republika vedle těchto problémů musela čelit i novým problémům. Jmenovat lze například vysokou inflaci měny, která výrazně znepříjemňovala Němců život v době, kdy se republika snažila stabilizovat.¹⁰⁴

1.3 Éry Výmarské republiky

Éru Výmarské republiky lze rozdělit na tři časové úseky. První období se neslo ve znamení hospodářských, finančních i politických zmatků (1918-1924). Druhé období se vyznačovalo stabilizací a prosperitou, proto je také označováno za „zlatý věk“

¹⁰¹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 109.

¹⁰² Tamtéž, s. 109-110.

¹⁰³ Tamtéž, s. 112-114.

¹⁰⁴ Tamtéž, s. 114.

Výmarské republiky (1925-1929). A konečně třetí období bylo obdobím úpadku (1930-1932).¹⁰⁵

1.3.1 Výmarská republika a vysoká míra inflace 1918-1924

Již bylo naznačeno, že republika byla výrazným způsobem limitována dědictvím první světové války. To se ostatně projevilo ihned po jejím vzniku. Byla totiž nucena čelit vysoké míře inflace, na níž bylo „zaděláno“ již během první světové války. Vedle toho došlo v důsledku populačního růstu, racionalizace a urbanizace ke zvýšení nezaměstnanosti, což byl další problém, se kterým se republika musela potýkat.

Od roku 1916 si německá vláda půjčovala peníze na financování války. Její předpoklad byl totiž takový, že válku vyhrají a tyto půjčky následně splatí po zabrání velkých průmyslových oblastí na západě i východě. Ke splácení půjček měly sloužit také reparace, které poražené státy měly Německu platit. Skutečnost však byla jiná. Německo bylo na straně poražených. Vláda byla nucena tisknout peníze, které však nebyly kryté výkonností domácí ekonomiky. Kurz marky vůči dolaru začal rapidně klesat.¹⁰⁶

Tím, že vláda začala tisknout více peněz vystřelila průměrná roční inflace vzhůru z 1% v letech 1890-1940 na 32%. V tomto čísle však nebyly zahrnuty důsledky vzkvétajícího černého trhu. Do roku 1918 tak ztratila německá marka tři čtvrtiny své předválečné hodnoty.¹⁰⁷

Placení reparací vítězným mocnostem, splácení půjček na vedení válečného konfliktu a mnoho dalších okolností vedly k neustálému úbytku německých zdrojů, nehledě na to, že se zdroje německé ekonomiky oproti předešlým letům zmenšily. Na základě Versailleské smlouvy došlo také k odtržení průmyslových oblastí od Německa. To mělo za následek pokles hospodářské výroby. Německá ekonomika upadala, což se projevilo neustále se zvětšující propastí mezi příjmy a výdaji. Republikánské vlády se tuto propast snažily odstranit zvýšením daní, avšak tento postup jim vysloužil kritiku ze

¹⁰⁵ STEINERTOVÁ, Marlis. *Hitler*, s. 199.

¹⁰⁶ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 115.

¹⁰⁷ BURLEIGH, Michael. *Třetí říše : nové dějiny*, s. 34.

strany nacionalistické pravice, která tímto způsobem nechtěla platit reparace vítězným mocnostem. Z tohoto důvodu převládaly názory, že bude lepší přesvědčovat zahraniční velmoci o tom, že problémy německé měny opadnou v době, kdy bude upuštěno od platby reparací. Reparace však byly placeny dále a to ve zlatě. Cena zlata na mezinárodních trzích stoupala a to byl důvod, proč už Německo nadále platit reparace nebylo schopno.¹⁰⁸

Na konci roku 1922 se začaly opožďovat dodávky uhlí pro Francii, které byly součástí reparačního programu. Francouzi společně s Belgičany proto v roce 1923 přistoupili k okupaci nejdůležitější německé průmyslové oblasti Porúří, aby si zajistili dlužnou část uhlí. Tento krok měl také přimět Německo plnit nadále Versailleskou smlouvu.¹⁰⁹

Podle Heidena tato událost ještě více zhoršila danou situaci a to z mnoha důvodů. Horníkům, kteří v té době nepracovali, bylo třeba vyplácet mzdy. Růrští průmyslníci začali požadovat ušlý zisk, který byl způsoben zastavením závodů. Vedle toho lákali Francouzi obyvatelstvo na hodnotný frank. Ti navíc podporovali separatistická hnutí, která se začínala hlásit o slovo. Odpor vůči nim musel být finančně podporován z Berlína.¹¹⁰

Došlo také ke zvýšení nezaměstnanosti, která stoupla ze dvou na 23%. Současně klesal i příjem z daní. V říjnu 1923 pokrýval pouhé 1% celkových vládních výdajů. Počet peněz v oběhu neustále narůstal. Vedle toho se začaly objevovat bankovky neuvěřitelných hodnot. Mnoho obchodů muselo být zavřeno, neboť jejich majitelé již nebyli schopni nakupovat z utržených peněz zboží na příští den.¹¹¹

V této souvislosti se hovoří hyperinflaci. Evans jako příklad uvádí proměnlivost ceny chleba, který v lednu roku 1923 stál cca 163 marek. 19. listopadu téhož roku stál již 233 miliard marek. Většina rodin, aby měla vůbec co jíst, musela rozprodávat svůj majetek. Někteří občané dokonce přistoupili k rabování obchodů. Zhroucení marky

¹⁰⁸ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 115-116.

¹⁰⁹ Tamtéž, s. 116.

¹¹⁰ HEIDEN, Konrad. *Adolf Hitler - Cesta k moci*, s. 142.

¹¹¹ BURLEIGH, Michael. *Třetí říše : nové dějiny*, s. 54.

navíc znesnadňovalo dovoz potravin ze zahraničí. Německo upadlo do krize. Z této krize je měla dostat kombinace promyšlených politických tahů a finančních reforem.¹¹²

Hyperinflací byla zasažena zejména střední vrstva a dělnictvo, neboť jejich úspory prakticky „přes noc“ ztratily hodnotu. A právě v této době se zvedla největší vlna nespokojenosti s Výmarskou republikou. Němci v ní ztratili důvěru. Shirer uvádí, že inflaci bylo možno zastavit vyrovnaním rozpočtu. Místo toho však vláda podněcovaná velkopřemyslníky a velkostatkáři, kteří usilovali o velké zisky, dovolila snížit marku.¹¹³

Rozpadem měny se německý těžký průmysl zbavil zadlužení. Došlo také k vymazání válečných dluhů, čímž Německo mohlo přistoupit k další válce. Lidem však zůstalo skryto, jaké ohromné zisky plynuly ze zhroucení měny průmyslovým miliardářům, armádě a státu. Jediné co si uvědomili byla jejich vlastní zhoršující se životní úroveň.¹¹⁴

Dle Shirera byla tato krizová situace pro Hitlera darem z nebes. Naskytla se mu totiž příležitost zaútočit na republiku. Hitler samozřejmě této příležitosti využil a za použití svého řečnického talentu poukazoval na zlotřilost Výmarské republiky.¹¹⁵

Poměrně zajímavé stanovisko ohledně vysoké míry inflace zastává Konrad Heiden. Dle jeho názoru byla vysoká míra inflace způsobena také vědomě vedenou katastrofální politikou Říšské banky, která chtěla marku strhnout do propasti s cílem ukázat světu, že platba reparací je nad síly Německa.¹¹⁶

Nicméně v roce 1923 byla nastolena ministrem zahraničí G. Stresemannem politika „plnění závazků“. Bylo vyjednáno stažení francouzských vojsk z Porúří, výměnou za příslib, že Německo bude dodržovat reparační platby. Důležitá je také skutečnost, že mezinárodní společenství projevilo souhlas přezkoumat znovu systém reparací. Následujícího roku byl přijat plán za předsednictví amerického finančního odborníka Ch. Dawese. Tento plán sice placení reparací neukončil, ale obsahoval alespoň sérii ustanovení, která zajišťovala, že placení má praktický smysl. Nastala doba,

¹¹² EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 117-119.

¹¹³ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 34.

¹¹⁴ Tamtéž, s. 34.

¹¹⁵ Tamtéž, s. 34.

¹¹⁶ HEIDEN, Konrad. *Adolf Hitler - Cesta k moci*, s. 142.

kdy Německo platilo reparace bez větších problémů. Nutno podotknout, že si „politika plnění“ nevysloužila aplaus ze strany nacionalistické pravice, která placení reparací kategoricky odmítala. Nicméně zlepšující se míra inflace přesvědčila německou veřejnost o správnosti tohoto postupu. Posléze došlo k zažehnání hyperinflace.¹¹⁷

Hyperinflace a způsob jejího ukončení měly však neblahé následky. Došlo totiž, jak již ostatně bylo zmíněno, ke zničení ekonomické prosperity německé třídy. Německo bylo zmítáno chudobou a vysokou kriminalitou. Tradiční mravní hodnoty upadaly společně s tradiční hodnotou peněz. Nedílnou složkou každodenního života v této době byl zločin, podvod a zrada.¹¹⁸

1.3.2 Výmarská republika a její „zlatý věk“ 1925-1929

Rok 1925 byl rokem začátku „zlatého věku“ Výmarské republiky. Neduhy, kterým musela republika v minulosti čelit, pominuly. Dle Steinertové stál za zlepšenou situací příliv německého a zahraničního kapitálu. Velký vliv měla také stabilizace měny a zvýšení exportu. To umožnilo zčásti pokrýt dovoz surovin a potravin. Zároveň však dodává, že tento stav neměl trvat dlouho. Poukazuje na to, že v té době byla společnost ještě rozdělená a materiální základy zůstávaly nejisté. Důvodem bylo, že Němci byly pro finanční nedoplatky široce závislí na injekcích zahraničního kapitálu, který byl půjčován často krátkodobě a s vysokými úroky. Tato hospodářská a finanční slabost se dle jejího názoru projevila již před velkou hospodářskou krizí. Svědčí o tom počet nezaměstnaných odborově organizovaných dělníků, jejichž počet se v letech 1926 až 1929 vyšplhal na 8,4%. V zimě 1928/29 jich bylo bez práce již 20%. Není překvapující, že veřejná zadluženost byla značná.¹¹⁹

Steinertová poukázala na jistý problém, kterému se věnuje mj. také McGowan. Tento autor se zdráhá hodnotit období „zlatého věku“ Výmarské republiky jako etapu celkové stability, a to zejména ze dvou důvodů. Za prvé šlo dle jeho názoru pouze o dočasný stav a za druhé zde byly skryté problémy, které postupně začaly vyvěrat na

¹¹⁷ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 119.

¹¹⁸ Tamtéž, s. 120-121.

¹¹⁹ STEINERTOVÁ, Marlis. *Hitler*, s. 200.

povrch. Dále dodává, že o to víc vše působí jako pouhá iluze, když je bráno v potaz, že „úspěšnost“ z let 1924 až 1928 byla víceméně založena na amerických půjčkách.¹²⁰

1.3.3 Výmarská republika a velká hospodářská krize 1929-1932

V důsledku krachu na newyorské burze v říjnu roku 1929 upadl celý svět do hluboké hospodářské krize. Jejím projevem byla zejména dlouhotrvající vysoká nezaměstnanost, která výrazně zasáhla životy lidí. Lidé bez práce upadali do pasivity, která postupně přecházela ve frustraci. Čím větší byla nezaměstnanost, tím více rostla kriminalita a počet lidí bez domova. V letech 1929 až 1932 došlo také k nárůstu ženské a mužské prostituce, což velice pohoršovalo zejména vyšší vrstvy společnosti Výmarské republiky. Německá společnost se ocitla na dně.¹²¹ V roce 1932 připadlo na milion Němců zhruba 260 sebevražd, což je v porovnání s Británií (85) či Spojenými státy (133) vysoké číslo.¹²² V takové situaci, jak ostatně Evans uvádí, se člověk chytá každíčkého stébla naděje. Vše, ať už radikální či extrémistické, se zdálo lepší než stávající stav, který v té době v německé společnosti panoval.¹²³

Evans se zamýšlí, proč krach na newyorské burze výrazně ovlivnil život lidí v Německu. Dospěl ke stejnému závěru, jako například McGowan či Steinertová. Dle jeho názoru byla nezaměstnanost vysoká již po ekonomických reformách, které roku 1923 zamezily hyperinflaci. Ve třicátých letech se však situace nesmírně zhoršila. Tím důvodem bylo, že německé hospodářství bylo financováno obrovskými investicemi ze Spojených států, které již v té době byly nejsilnější ekonomikou světa. Tyto investice však měly charakter krátkodobých půjček. Velké množství zahraničních zdrojů proudilo do německého průmyslu, který se v této době vydal na cestu racionalizace a mechanizace. I samotní američtí podnikatelé jako například Ford měli v Německu své investice. Také německé banky si půjčovaly v zahraničí velké množství peněz, aby mohly financovat své podnikání v Německu. Německý průmysl a bankovníctví se tak

¹²⁰ MCGOWAN, Lee. *Radikální pravice v Německu : od roku 1870 po současnost*, s. 74.

¹²¹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 223-224.

¹²² BURLEIGH, Michael. *Třetí říše : nové dějiny*, s. 104-105.

¹²³ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 223-224.

ocitly v poměrně nejisté situaci, která se na konci třicátých let proměnila v opravdovou katastrofu.¹²⁴

Postupně však začaly Spojené státy z důvodu hrozící ekonomické recese omezovat zahraniční půjčky. V letech 1928-1929 došlo ke stagnaci německého hospodářství, následkem čehož začala dramaticky vzrůstat nezaměstnanost. Vlivem nedostatku kapitálu klesaly prudce investice. Německá vláda chtěla krizovou situaci řešit vydáním dluhopisů, avšak narazili na neochotu investorů, neboť si pamatovali, co udělala inflace s dluhopisy vydanými během první světové války. Mezinárodní trh se rovněž zdráhal Německu podat pomocnou ruku. Vše dovršil zmíněný krach na newyorské burze 24. 10. 1929.¹²⁵

Nastalá krize měla za následek mnoho krachujících bank, jejichž investice mizely v nenávratnu. S cílem zajistit si svou existenci začaly požadovat splácení krátkodobých úvěrů, prostřednictvím nichž byl financován německý průmysl. Evans uvádí, že americké banky začaly stahovat kapitál z Německa ve velice nepříznivou dobu. Byla to doba, ve které ochabující německá ekonomika potřebovala silný finanční impuls, který by ji pomohl opět nastartovat. Na to zareagovali podnikatelé odlivem kapitálu ze země. To mělo neblahý dopad zejména na německý průmysl, který byl na zahraničním kapitálu značně závislý. Německá ekonomika tak byla v této době odkázána již pouze na vlastní zdroje. Německá ekonomika upadala do deprese a miliony Němců přicházely o práci.¹²⁶

V říjnu roku 1929 činil počet nezaměstnaných 1,6 milionu. Jejich počet se v únoru 1932 dramaticky zvýšil na 6,12 milionu. K nim je potřeba připočítat nezaměstnané, kteří nebyli zaevidováni. V takovém případě poskočí počet nezaměstnaných v roce 1932 na zhruba 7,6 milionu. Nezaměstnanost se týkala také rodinných příslušníků pracujících. Pokud je tato skutečnost brána v potaz lze konstatovat, že nezaměstnaností bylo zasaženo kolem 23 milionů lidí. Systém sociálního zabezpečení nebyl s to nezaměstnanost takovýchto rozměrů zvládat. Na začátku roku 1933 pobíralo podporu pouze 900 tisíc z více než 6 milionů nezaměstnaných, což bylo na samé hranici únosnosti zmíněného systému. Velká část

¹²⁴ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 224-225.

¹²⁵ Tamtéž, s.225.

¹²⁶ Tamtéž, s.226.

dělníků do jednadvaceti let včetně pracujících v oblastech jako zemědělství, rybářství či lesnictví byly z pobírání podpory vyloučeny úplně. V tíživé životní situaci se nacházeli také penzisté, kterým byly sníženy důchody. Vlivem rostoucí nezaměstnanosti se tento systém podle očekávání zhroutil, čímž byla rozpoutána politická krize.¹²⁷

Ohledně nezaměstnanosti je také nutno rozvést to, co již zmínil Evans, a sice, že nezaměstnanost byla vysoká již před velkou hospodářskou krizí. Burleigh uvádí, že vlivem předválečného populačního růstu byl trh práce dvacátých let zaplaven novými pracovními silami. Z důvodu populačního růstu tu tak od roku 1925 bylo o 5 milionů dělníků více, než pracovních míst. Burleigh dále dodává, že ke zpomalení tohoto trendu došlo až v letech 1931-1932. Dělníkům navíc situaci zhoršila již zmíněná strojová racionalizace, která kromě zvýšení produktivity výroby zvýšila také nezaměstnanost.¹²⁸

Jednou z příčin postupně zvyšující se nezaměstnanosti byla také bezpochyby urbanizace, kterou zmiňuje Steinertová. Ta uvádí, že současně s vyhlášením republiky docházelo k odlivu obyvatel z venkovských oblastí do měst, čímž se výrazně snížil podíl osob pracujících v zemědělství a v lesnictví. Zatímco řemeslnický a průmyslový sektor zůstal prakticky nedotčen, narostl zřetelně sektor služeb. Vlivem těchto změn došlo k úbytku „nezávislých“ a s tím související nárůst „závislých“, zejména zaměstnanců. Právě tato skutečnost dle Steinertové byla tou, která vedla ke zvýšení nezaměstnanosti. Steinertová dále uvádí, že podle oficiálních výsledků bylo nezaměstnaných v roce 1924 4,9% a v roce 1926 10 %; během zim 1931-1932 a 1932-1932 byla bez práce přibližně jedna třetina dělníků a úředníků. K nim by bylo možno připočítat také ty, kteří nebyli zapsáni na pracovních úřadech. V takovém případě poskočí číslo na 40% nezaměstnaných. Pokud by byla navíc brána v potaz práce na částečný úvazek lze odhadnout, že více než celá polovina aktivní populace byla ohrožená, nehledě na skutečnost, že sociální dávky byly velice malé. Nelze opomíjet také již zmíněné penzisty a invalidy, jež měli omezené příjmy. Počet nezaměstnaných se zvyšoval i v letech následujících a to i přesto, že období od roku 1925 do roku 1929 je označováno za období prosperity a stability.¹²⁹

¹²⁷ BURLEIGH, Michael. *Třetí říše : nové dějiny*, s. 102-103.

¹²⁸ Tamtéž, s. 58.

¹²⁹ STEINERTOVÁ, Marlis. *Hitler*, s. 204-205.

2 Adolf Hitler a Nacionálně socialistická německá dělnická strana

Nacionálně socialistická německá dělnická strana je neodmyslitelně spojena s osobou Adolfa Hitlera. V jeho rozhodnutí stát se politikem sehrálo svou roli více faktorů. Dle tvrzení mnoha autorů nelze v žádném případě opomíjet období, které strávil ve Vídni. Zde byly totiž položeny základy jeho světového názoru. Významnou událostí v životě Adolfa Hitlera byla bezpochyby první světová válka. Autoři se shodují v tom, že to byla právě ona, která jej přiměla vrhnout se do světa politiky.

Politická kariéra Adolfa Hitlera byla nastartována roku 1919, kdy byl nucen svými nadřízenými absolvovat politické kurzy. Hlavním úkolem těchto kurzů bylo odstranit z řad bavorských vojenských jednotek socialistické myšlenky. Usilováno zde bylo také o co největší vštěpení ideologie krajní pravice. Politické kurzy měly na jeho politické smýšlení významný vliv. Podlehl jim natolik, že byl svými nadřízenými oprávněn takovéto kurzy vést. Zde se poprvé začal projevovat jeho řečnický talent.¹³⁰ Tyto kurzy také daly jeho nenávisti vůči Židům „racionální“ či dokonce „vědecké“ podklady. Nabyt také přesvědčení, že neštěstí Německa je z větší části způsobeno mezinárodním finančním židovstvem.¹³¹

Další významný zlom v Hitlerově životě nastal v době, kdy byl svými nadřízenými pověřen, aby napsal zprávu o jedné politické skupině, kterých bylo v Mnichově v té době mnoho. Jednalo se o Německou stranu dělnickou založenou roku 1919 Antonem Drexlerem. Hitler se dostavil na členskou schůzi této strany, kde ostře vystoupil proti jednomu z řečníků, který horoval za odtržení Bavorska od Německé říše. Drexler byl Hitlerovým vystoupením natolik unešený, že jeho žádost na přijetí do strany okamžitě přijal. Nutno podotknout, že si Hitler podal přihlášku do strany na základě nátlaku svých nadřízených. Postupně se stal jedním z nejlepších řečníků této strany. S jeho oblibou rostl i počet posluchačů. Zanedlouho se stal ve straně nepostradatelným. Od roku 1920 nesla strana nový název. Německá strana dělnická byla přejmenována na Nacionálně socialistickou německou dělnickou stranu.¹³²

¹³⁰ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 170.

¹³¹ ZITELMANN, Rainer. *Osudová cesta Adolfa Hitlera k moci*, s. 18.

¹³² EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 171-173.

Podle Heidena nelze opomíjet také setkání Adolfa Hitlera s Ernstem Röhmem. Ten se nejenže stal členem Hitlerovy strany, ale také do strany přivedl, i pod pohrůzkou násilí, vojáky a důstojníky. Tímto se strana přes noc změnila. Doposud byla tvořena obyčejnými lidmi, kteří o politice nevěděli prakticky nic. Na jejich místo přišli vojáci. Politika byla také pro ně velkou neznámou, avšak lišili se od nich tím, že o politice nedebatovali a navíc bez odmluv přijímali rozkazy. Hitlerovi tak byl poskytnut lidský materiál, se kterým mohl více promluvit do společenského a politického dění.¹³³

Posléze Hitler navázal přátelství s antisemitou Dietriechem Eckartem. Také toto setkání nelze dle Heidena opomíjet. Pro Eckarta byl Hitler prototypem pravého vůdce. Hitler se stal zanedlouho Eckartovým žákem. Naučil se od něj jak psát a jak mluvit. Eckart mu dále poskytl velice cenné rady týkající se počínání ve straně. Hitler se tak měl například nechat pověřit svými soukmenovci vedením propagandy. Eckart mu také kladl na srdce, aby si nedal do své propagandy od nikoho mluvit. Ve své podstatě to znamenalo, aby byla plně v jeho moci. A právě zde Hitler pochopil, co tím Eckart vlastně myslel, neboť ten kdo ovládá propagandu, ovládá i stranu na veřejnosti. Tím pak ovládne také stranu celou.¹³⁴

Dietrich Eckart neměl význam pouze pro Hitlera, ale také pro samotné nacistické hnutí. Jeho přičiněním totiž mohli nacisté vydávat stranický tisk pod názvem *Völkischer Beobachter*. Podle Nolteho tak byl učiněn rozhodující krok k tomu, aby se Hitlerova strana stala v Mnichově silou.¹³⁵

Vedle Eckarta a Röhma byl pro Hitlera nesmírně důležitý Gottlieb Feder a Erich Ludendorff. První jmenovaný totiž představoval nejbezprostřednější příčinu Hitlerova rozhodnutí pro politiku. Generál Ludendorff byl oproti tomu prvním mužem světového věhlasu, který nad Hitlerem vyjádřil uznání.¹³⁶

McGowan dále podotýká, že stran podobného zaměření jako DAP resp. NSDAP bylo v té době mnoho. Žádná z nich však nedokázala překročit práh bezvýznamnosti, což prakticky znamenalo jejich zánik. Také Německou dělnickou stranu by postihl stejný osud, pokud by do ní nevstoupil Adolf Hitler. Vedle toho McGowan také

¹³³ HEIDEN, Konrad. *Adolf Hitler - Cesta k moci*, s. 102.

¹³⁴ Tamtéž, s. 102-103.

¹³⁵ NOLTE, Ernst. *Fašismus ve své epoše*, s. 411.

¹³⁶ Tamtéž, s. 417.

zdůrazňuje, že kdyby nebylo první světové války, nebyl by tu ani Hitler. První světová válka mu totiž ukázala životní směr, vybuchovala u něj pocit sounáležitosti, dala mu smysl života a profesní náplň.¹³⁷

Adolf Hitler, jak již byl naznačeno, byl velice důležitou osobou jak pro NSDAP, tak i pro samotný nacismus. McGowan tvrdí, že s největší pravděpodobností by něco jako nacismus vzniklo i bez něj, avšak bylo by téměř zcela jisté, že by se tato konkrétní část historie ubírala úplně jiným směrem.¹³⁸

Ani Hitler však nepozvedl nacistické hnutí z ničeho. Jeho práci mu totiž do značné míry usnadnila celá řada objektivních faktorů největšího významu a tisíce příznivých okolností. Nolte dále dodává, že je mnohem snadnější představit si fašismus bez Mussoliniho, než nacismus bez Hitlera. Z tohoto tvrzení je patrné, jak velký význam Nolte Hitlerovi přiznává.¹³⁹

Nolte shrnuje všechny okolnosti stojící za vzestupem nacistické strany v následující podobě: „Kdyby mocní přátelé v nejdůležitějších státních úřadech národně-socialistické hnutí pečlivě nezaštili a s úpornou vytrvalostí jej neprotežovali, neumožnila by jeho rychlý a ostře akcentovaný vzestup ani Hitlerova posedlost, ani sympatie buržoazie. Pomoc a prostředky Reichswehru, styky Dietricha Eckarta a krytí policejního prezidenta Pöhnera, pomohly NSDAP k tomu, čím byla v roce 1923 stejnou měrou jako Hitlerův řečnický talent a vášnivost.“¹⁴⁰

2.1 NSDAP v letech 1918-1924

V době, kdy do NSDAP vstupovalo čím dál tím více významných osobností, měla strana již sestavený oficiální program. Program, na kterém se z převážné části podíleli Hitler s Drexlerem, byl schválený 24. února roku 1920. Obsahoval celkem 25 bodů, které požadovaly: „Sjednocení všech Němců ve velkém Německu“, zrušení mírových smluv z roku 1919, získání „území a kolonií, které by uživily náš národ“, zamezení „neněmecké imigraci“ a trest smrti pro „sprosté zločince, lichváře, šmelináře

¹³⁷ MCGOWAN, Lee. *Radikální pravice v Německu : od roku 1870 po současnost*, s. 70.

¹³⁸ Tamtéž, s. 73.

¹³⁹ NOLTE, Ernst. *Fašismus ve své epoše*, s. 374.

¹⁴⁰ Tamtéž, s. 416.

atd.“ Program se ostře stavěl proti Židům. Ti měli být zbaveni občanských práv a registrováni jako nepřátelé. Dále jim mělo být zakázáno vlastnit německé noviny či do nich psát. V programu nacisté také požadovali odnětí nezasloužených příjmů, konfiskaci válečných zisků, znárodnění podnikatelských trustů a zavedení podílu na zisku. Dále měla být nastolena „silná a centralizovaná říšská státní moc“ a parlamenty jednotlivých německých zemí měly být nahrazeny korporacemi založenými na základě příslušnosti k jednotlivým stavům a profesím. Ve skutečnosti však tento program neměl příliš velký význam. Byl často obcházen nebo ignorován, a to zejména v době, pokud to vyžadoval zájem politického boje.¹⁴¹

Nolte uvádí, že zmíněný program byl z větší části sestaven Antonem Drexlerem. Hitler se měl podílet pouze na jeho formulaci. Z tohoto důvodu se domnívá, že program obsahoval spíše než Hitlerovy charakteristické myšlenky všeobecný myšlenkový fond lidového hnutí. Nolte také zmiňuje, že tento raný program je často označován za neškodný a směšný. On však k němu přistupuje s mnohem větším respektem, neboť jsou v něm obsaženy tři základní tendence pozdější nacistické vlády. Nolte uvádí, že se jedná o nacionální restituce, dobytí životní prostoru a spásu světa. Dále dodává, že samotný program nacisty k moci nepřivedl. Zasloužil se o to spíše Adolf Hitler, který jej dokázal způsobem sobě vlastním propagovat.¹⁴²

Anton Drexler chtěl spojit nacistickou stranu s dalšími mnichovskými krajně pravicovými organizacemi. S tím však Hitler nesouhlasil a pohrozil odchodem ze strany. Tomu však chtěl Drexler zabránit, proto Hitlerovi nabídl, aby si sám stanovil podmínky, za kterých by byl ochoten setrvat ve straně. Veškeré plány na spojení s dalšími podobnými stranami byly zapomenuty. Mezitím Hitler za ohromného járotu svých souputníků vyhlásil svoje požadavky. Hitlerovo setrvání ve straně bylo podmíněno jeho přáním, aby se stal stranickým předsedou s „diktátorskou pravomocí“. Dále požadoval, aby se strana očistila od „cizorodých prvků, které ji infiltrovaly“. Tímto se stala nacistická strana stranou jednoho muže.¹⁴³

¹⁴¹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 178-179.

¹⁴² NOLTE, Ernst. *Fašismus ve své epoše*, s. 409- 411.

¹⁴³ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 179.

2.1.1 Hitlerův puč 1923

Nacistické hnutí v Německu bylo do značné míry ovlivněno děním v Itálii. V roce 1922 se uskutečnil pod vedením Benita Mussoliniho „pochod na Řím“¹⁴⁴. Zanedlouho poté byl Mussolini jmenován italským ministerským předsedou. Evans uvádí, že italští fašisté byli pro německé nacisty v tomto ohledu velice inspirativní. Ti totiž doufali, že se něco podobného podaří také jim. Nacisté se také nechali od fašistů inspirovat používáním titulu vůdce či pozdravem vztyčenou pravicí.¹⁴⁵

Hitler spřádal plány jak něco takového uskutečnit i v Německu. Ostatně doba se k tomu zdála být příznivě nakloněna. Puč Hitler naplánoval na 8. listopad 1923. Spolu se svým těžce ozbrojeným oddílem vpadl Hitler na shromáždění, kde promlouval Kahr. Po zjednání klidu Hitler ohlásil sesazení bavorské vlády. Následně odvedl Kahra, Lossowa a Seissera¹⁴⁶ do vedlejší místnosti, kde jim vysvětlil, že zahájí pochod na Berlín. Seznámil je rovněž se svým záměrem postavit se do čela nové říšské vlády. Ludendorff se měl stát velitelem národní armády. Hitler Kahrovi, Lossowovi a Seisserovi slíbil, že budou odměněni významnými úřady v případě, že jej v jeho snahách podpoří. Tak se také stalo, avšak pouze krátkodobě. Mezitím Röhm opomenul obsadit armádní kasárny, které zůstaly v rukou bavorské vlády. Následně se Hitler vydal do města, netušil však, že Ludendorff propustil Kahra s ostatními zadrženými. Ti neváhali a odvolali vynucený souhlas se spiknutím. Zalarmovali armádu a policii včetně sdělovacích prostředků, aby zabránili Hitlerovu puči. Ztráty na životech byly v obou táborech. Pokus o převrat skončil katastrofálním nezdarem.¹⁴⁷ I přesto, že byl puč neúspěšný, učinil Hitlera známým po celé zemi. Mnoho lidí jej navíc považovalo za hrdinu a vlastence.¹⁴⁸

¹⁴⁴ Po „pochodu na Řím“ uskutečněném v roce 1922 získali italští fašisté absolutní moc.

¹⁴⁵ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 182-183.

¹⁴⁶ Gustav von Kahr (1862-1934), Hans von Seißer (1874-1973) a Otto von Lossow (1868-1938) tvořili společně tzv. „triumvirát“ bavorských honorací.

¹⁴⁷ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 184-191.

¹⁴⁸ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 42.

2.1.2 NSDAP bez Hitlera

S Hitlerem se konal soud. Soudní proces probíhal v Mnichově, aby bavorská vláda měla vše více pod kontrolou. Je velice pravděpodobné, že tehdejší politické špičky nabídly Hitlerovi shovívavost za to, když půjde na určitou dobu do vězení. Hitler sám držel v ruce trumfy, neboť do procesu mohl zatáhnout celou řadu bavorských politiků. Holým faktem také je, že se část armády podílela na výcviku paravojenských skupin při pochodu na Berlín.¹⁴⁹

Hitler odešel od soudu s pětiletým trestem odnětí svobody, což je poměrně málo, zvláště když se vezme v úvahu, že za vlastizrádné povstání proti legitimně nastolené vládě státu bylo možné udělit trest smrti. Zbylí účastníci nepodařeného puče odešli od soudu ještě s mírnějšími tresty.¹⁵⁰

Dle Nolteho by nezdařený puč za normálních okolností představoval konec politické kariéry Adolfa Hitlera. Nolte argumentuje tím, že v každém normálním státě by akt ozbrojené velezrady vyřadil hlavní pachatele nadobro jak z občanského, tak i z politického života.¹⁵¹

McGowan považuje pobyt Adolfa Hitlera ve vězení za významné přípravné stadium vývoje nacionálního socialismu. Hitler veškerý svůj volný čas mohl věnovat detailnějšímu promýšlení svých záměrů. Nepochybně tak i činil, neboť, jak uvádí značná část autorů, došel k závěru, že za použití legálních prostředků bude mít větší šance zničit parlamentní demokracii.¹⁵²

McGowan dále poukazuje na to, že Hitlerovo nově nabyté přesvědčení naráželo nejvíce u Ernsta Röhma. Ten totiž chtěl revoluci i přes prvotní nezdar zopakovat. Bylo to však v době, kdy to Hitlerovi politicky neprospívalo, proto do historie vstoupila v roce 1934 „noc dlouhých nožů“.¹⁵³

Během Hitlerova věznění se ve straně objevila celá řada antisemitistických individuů, která si činila nároky na vůdcovský post. S touto situací byl Hitler

¹⁴⁹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 192.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 192.

¹⁵¹ NOLTE, Ernst. *Fašismus ve své epoše*, s. 429.

¹⁵² MCGOWAN, Lee. *Radikální pravice v Německu : od roku 1870 po současnost*, s. 75.

¹⁵³ Tamtéž, s. 140-142.

obeznámen. Krátce na to rozhořčeným dopisem složil vůdcovskou funkci. Na jeho místo nastoupil Ludendorff. Ten jmenoval do čela strany Gregora Strassera, který se začal zbavovat Hitlerových důvěrníků. Mezi propuštěnými byl také Hermann Göring. Pro Hitlera však výrazně hrála doba. Po puči totiž prakticky ihned došlo ke stabilizaci politické a hospodářské situace. Německo se vymanilo z inflace, Porúří okupované Francouzi bylo opět volné a mezinárodní bankéři v čele s Ch. G. Dawesem sebrali politikům problém válečných reparací. Tím tak učinili přítrž nekonečnému politickému vydírání, kterému otázka reparací donedávna sloužila. Do Německa začal proudit nový kapitál ze zahraničí a to zejména ze Spojených států. Podnikatelé tak mohli cizími finančními prostředky modernizovat své stroje a nabírat nové zaměstnance. Byla to doba velkého německého rozkvětu. Tato situace samozřejmě nebyla příznivá pro NSDAP. Strana tak kolísala nad propastí nejen vlivem sporů o vůdcovství, ale také z důvodu zlepšujících se hospodářských a politických poměrů ve Výmarské republice.¹⁵⁴

O tom, že doba pro NSDAP nebyla příznivá svědčí i rapidně klesající počet odevzdávaných hlasů. Ten se oproti květnovým volbám zmenšil ze dvou milionů na necelý milion v prosincových volbách v témže roce. Mnoho Němců a zahraničních pozorovatelů se domnívalo, že nacismu nezbývá již mnoho času.¹⁵⁵

Po roce věznění byl Hitler podmíněčně propuštěn. V následujících čtyřech letech se musel zdržet násilí, aby neporušil podmínky propuštění. Po ukončení výjimečného stavu na území Bavorska v roce 1925 byl zrušen také zákaz nacistické strany. Ponaučený Hitler se s ještě větším sebevědomím pustil do její obnovy. Podařilo se mu na svou stranu získat své někdejší stoupence, od kterých požadoval plnou loajalitu. Tím se zbavil části svých oponentů a stanul opět v čele strany.¹⁵⁶

¹⁵⁴ HEIDEN, Konrad. *Adolf Hitler - Cesta k moci*, s. 182-184.

¹⁵⁵ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 44.

¹⁵⁶ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 197.

2.2 NSDAP v letech 1925-1929

Léta 1925 až 1929 představovala pro Výmarskou republiku období hospodářské stability a prosperity. Již bylo naznačeno, že se zlepšující hospodářská situace negativně odrazila na popularitě nacistického hnutí. Hitler navíc postupně začal upadat do zapomnění. Mluvílo se o něm pouze v souvislosti s nepodařeným pučem a to ještě v posměšném tónu.¹⁵⁷

NSDAP měla v roce 1927 pouhých 75 tisíc členů a jen 5 poslanců v Říšském sněmu. Nacisté si uvědomovali, že zlákat voliče sociálních demokratů a komunistů je velice obtížné. Svou pozornost proto upřeli na venkovskou společnost protestantského severního Německa, kde drobní zemědělci dávali svou nespokojenost najevo pomocí demonstrací a protestních akcí. Tito zemědělci na rozdíl od velkostatkářů, kteří peníze utráceli za novou techniku, peníze spíše stříádali, což vedlo nevyhnutelně k tomu, že vinou inflace ztratily svou hodnotu. Po skončení inflace se vláda snažila tento stav napravit zjednodušením úvěrové politiky, avšak situace se nelepšila, ba naopak. Rolníci se ještě více zadlužili, neboť předpokládali, že dojde opět k inflaci. Ve svém odhadu se však zmýlili, což mělo za následek, že půjčky nebyli schopni splácet. Ceny jejich produktů navíc nadále klesaly. Zemědělci usilovali o omezování dovozu potravin a o zvyšování dovozních cel. Volba nacistů, hlásajících soběstačnost Německa spočívající mj. v zákazu dovozu potravin, se významně většině nespokojených zemědělců zdála být nejlepším řešením, jak z dané situace vybědnout.¹⁵⁸

Ostatně situace byla taková, že se zemědělství obecně nikde v Evropě příliš nedařilo. Na vině byly světové trhy, které byly zaplaveny zbožím od výrobců z USA, Argentiny, Kanady a Austrálie. Cena zemědělských produktů neustále klesala. Dělo se tak dokonce ještě před světovou hospodářskou krizí. Ta posléze zasadila zemědělství po celém světě konečnou ránu.¹⁵⁹

V rozhodnutí rolníků volit nacisty sehrálo svou roli dle Paxtona několik skutečností. Původně volili rolníci konzervativní Německou nacionální lidovou stranu. Na konci 20. let 20. století však pod vlivem různých okolností ztratili důvěru

¹⁵⁷ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 45.

¹⁵⁸ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 203-204.

¹⁵⁹ PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*, s. 77.

k tradičním stranám a víru v to, že jim ústřední německá vláda dokáže pomoci. Útěchu hledali v Landbundu, což byl spolek rolníků, který organizoval místně omezené stávky a protesty proti bankám a zprostředkovatelům. Ve svém úsilí byl však tento spolek neúspěšný, proto převážná část rolníků podporovala svými hlasy NSDAP.¹⁶⁰

Nacisté povzbuzeni neočekávanou podporou od rolníků přenesli naplno svoji pozornost z městské dělnické vrstvy na voliče žijící ve venkovských oblastech.¹⁶¹ Ostatně Burleigh podotýká: „Organizace, podobně jako propaganda, se někdy přizpůsobuje poptávce.“¹⁶² Ve volbách v roce 1928 nacisté sice ztratili zhruba 100 000 voličů, avšak pozornost věnovaná voličům z protestantského severu přinesla své ovoce. Ve venkovských oblastech získali nacisté za méně vydané energie a finančních prostředků více voličů, než ve městech jako Berlín či v průmyslových oblastech jako Porúří, kde vynaložené úsilí bylo mnohem větší.¹⁶³

Jako reakce na toto zjištění inovovala nacistická strana zemědělskou politiku. Farmářům bylo přislíbeno zvláštní postavení v „Třetí říši“. V očích mnoha zemědělců svítla naděje na lepší život. Drtivá většina z nich vstoupila do NSDAP. Vedle toho zde hrála také velice důležitou úlohu ideologie „krve a půdy“, na jejímž základě představovali rolníci jádro národa. Z tohoto důvodu podpora NSDAP ze strany rolníků a vlastníků půdy v jedné osobě neustále rostla. Mnoho z nich bylo navíc členy úderných oddílů, které se účastnily potyček s komunisty ve velkých městech.¹⁶⁴

Nacistická strana se postupně stala stranou velice dobře organizovanou. Nacistům se také podařilo získat přízeň a finanční podporu mnoha významných osobností, které disponovaly nejen společenskými, ale i politickými styky, zejména v Bavorsku. Tím bylo umožněno rozšířit pole působnosti v celém Německu. Přes tyto příznivé okolnosti se však nacistická strana nacházela na okraji politického spektra. Dále musela navíc soupeřit s dalšími pravicovými organizacemi, které disponovaly větší voličskou podporou. Zastoupení v Říšském sněmu bylo tudíž velice malé.

¹⁶⁰ PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*, s. 77.

¹⁶¹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 204.

¹⁶² BURLEIGH, Michael. *Třetí říše : nové dějiny*, s. 91.

¹⁶³ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 204-206.

¹⁶⁴ Tamtéž, s. 206.

2.3 NSDAP v letech 1929-1932

Nejvýznamnější událostí přelomu 20tých a 30tých let 20. století byla bezpochyby světová hospodářská krize odstartovaná krachem na newyorské burze. Jejím propuknutím se nacistům naskytl možnost získat masovou podporu nespokojeného obyvatelstva.¹⁶⁵

Tato událost je důležitá mimo jiné také pro Shirera. Ten správně poukazuje na fakt, že Hitler byl tak trochu odlišným revolucionářem. Revoluce se snažil dosáhnout ústavní cestou a z tohoto důvodu musel opřít svůj boj o moc o hlasy voličů. A právě počátek třicátých let, jak již poznamenal Evans, skýtal možnost, jak hlasů získat co nejvíce.¹⁶⁶

Je nepochybné, že to byla právě zmíněná nezaměstnanost, která byla hlavní příčinou vzestupu nejen NSDAP, ale také KPD. Nezaměstnanost se dle tvrzení Evanse netýkala pouze dělníků, ale také zaměstnanců státního sektoru. Ti posléze nacházeli útočiště v nacistické straně. Ostatně i další příslušníci různých profesí náležející ke střední třídě se báli o své ekonomické i sociální postavení. Na toto se snažila nacistická strana reagovat. Svědčí o tom zřízení speciálně zaměřených propagandistických oddělení, která se snažila na tyto příslušníky působit s cílem získat je na svou stranu.¹⁶⁷

Agitace vyvíjená na střední třídu se však nesečkala s pochopením levého křídla NSDAP. Spor se týkal zachování „socialistických“ rysů nacionálního socialismu, za které bojoval Otto Strasser¹⁶⁸. Hitler byl již delší dobu s Otto Strasserem nespokojen. Velice těžce nesl, že on a jeho vydavatelství vyjadřovalo podporu levicovým akcím (např. stávkám). S cílem neutralizovat jeho vliv jmenoval novým šéfem stranické propagandy Goebbelse. Zanedlouho se Hitler chtěl zbavit Otto Strassera úplně. Ten ho však předešel a 4. července 1930 složil svou funkci. Strana tak přišla o stoupence levého křídla. Dopad na působení strany to však mělo minimální, poněvadž se ukázalo, že Strasserova podpora byla velice malá.¹⁶⁹ Heiden tvrdí, že snaha sesadit Otto Strassera

¹⁶⁵ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 224.

¹⁶⁶ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 48.

¹⁶⁷ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 233.

¹⁶⁸ Otto Strasser byl bratrem Gregora Strassera, který podobně jako on byl donucen k odchodu z NSDAP.

¹⁶⁹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 233.

měla další důvod, a sice ten, že strana mohla získat více finančních prostředků, neboť na ní již nelpělo podezření z bolševismu.¹⁷⁰

Vedle toho se však nacisté a komunisté snažili všemožně z nastalé situace co nejvíce těžit. V nacistických novinách začaly vycházet seznamy sebevrahů společně s odkazy na původní sliby zakladatelů republiky. SA navíc poskytovala nezaměstnaným přístřeší a stravu, čímž svoje počty rozšířila o celou řadu dalších násilníků. Burleigh však dodává, že nacisté těžili politicky z nezaměstnanosti pouze nepřímo. Kolem roku 1932 se již zhruba 30% nezaměstnaných obracelo ke komunistům. Stejný autor však dále dodává, že nárůst jejich volebních preferencí a protikapitalisticky orientovaná rétorika přiměla jiné znepokojené voliče podpořit svými hlasy NSDAP.¹⁷¹

Dle Burleigha bylo v minulosti běžné podporu nacistů mezi dělnickou třídou podceňovat. V současnosti je tomu dle jeho mínění naopak. Významnou podporu nacisté zaznamenávali od dělníků z průmyslových oblastí Porúří a Saska. Až 3 miliony voličů tvořily v celém Německu mezi léty 1928-1932 bývalí sociální demokraté. Nebyli to tedy lidé dosud nevolící či rozčarovaní přívrženci bývalých „buržoazních“ stran. Za odklonem dělníků od sociální demokracie a jejich následnou podporou nacistů stálo více důvodů. V první řadě se sociální demokraté zdiskreditovali svou účastí ve vládě. Jejich situaci dále zhoršila skutečnost, že jejich systém podpory dělníků v těžkých časech byl zcela neúčinný. Dělníci sice byli zpočátku zahrnováni všemožnými výhodami, jako např. vyššími mzdami. Posléze však vinou krize o tyto výhody přišli, což vedlo k radikalizaci mínění. Dle Burleigha byla podpora nacistů mezi dělníky zapříčiněna na jedné straně především neschopností sociální demokracie organizovat jisté skupiny dělnictva a na straně druhé atrofii jejího aparátu.¹⁷²

Zitelmann poukazuje také na to, že to nebyli výhradně nezaměstnaní, kteří svou poslední naději upírali k nacistům. Podobně jako Burleigh uvádí, že se nezaměstnaní přikláněli spíše ke komunistům. Nacisty z jeho pohledu podporovali především ti, kteří práci měli. Znepokojovala je však nastalá situace, proto podporovali stranu, která se v té době zdála být nejakčnejší a nejradikálnější. Tou NSDAP nepochybně byla. Nesporným uměním nacistů také bylo, že si dokázali naklonit na svoji stranu rozdílné sociální

¹⁷⁰ HEIDEN, Konrad. *Adolf Hitler - Cesta k moci*, s. 240.

¹⁷¹ BURLEIGH, Michael. *Třetí říše : nové dějiny*, s. 106.

¹⁷² Tamtéž, s. 110-111.

skupiny. Z tohoto důvodu podle Zitelmana neobstojí názor, že nacistický úspěch ve volbách byl důsledkem radikalizace středního stavu.¹⁷³

Podobně jako Zitelmann také Knopp uvádí, že nezanedbatelnou část voličů NSDAP tvořili lidé, kteří práci v době krize ještě měli. Knopp dává za pravdu do jisté míry také Evansovi. Oba dva se totiž shodují v tom, že nacisté našli mnoho voličů mj. v řadách státních zaměstnanců a nižších státních úředníků. Knopp dále dodává a také na to již bylo poukázáno, že se nacisté těšili velké přízni také venkovanů z protestantských částí země. Nad hlavami všech těchto voličů se vznášela hrozba chudoby. Z tohoto důvodu upírali svou poslední naději ke straně Adolfa Hitlera.¹⁷⁴

¹⁷³ ZITELMANN, Rainer. *Osudová cesta Adolfa Hitlera k moci*, s. 52.

¹⁷⁴ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 24.

3 Shrnutí

Výmarská republika byla první německou demokracií. Oprávněně ji tak lze považovat za pomyslnou hráz proti nacismu. Již od počátku své existence se však otřásala v základech, což významnou měrou nahrávalo nacistům.

Pozornost si nepochybně zaslouží ústava Výmarské republiky. Nejproblematictější se jeví zejména její 48. článek, který byl často zneužíván, a to jak prvním prezidentem Výmarské republiky Ebertem, tak i jeho nástupcem Hindenburgem. V souvislosti s Hindenburgem je také nutné poukázat na skutečnost, že opovrhoval demokracií, což se jeví jako značně problematické, neboť sám, jakožto říšský prezident, měl demokratické principy bránit. Nemalelou pozornost si zaslouží také Říšský sněm. Volby do Říšského sněmu probíhaly na základě poměrného volebního systému. V důsledku jeho používání však docházelo k častým vládním změnám, což nevyhnutelně vedlo k vládní nestabilitě Výmarské republiky. Přesto však poměrný volební systém s největší pravděpodobností cestu nacistů k moci neurychlil.

Nepochybně jednou z příčin nestability Výmarské republiky byl také pokles oblíbenosti stran tvořící tzv. „výmarskou koalici“. Situace by však pro republiku nebyla natolik kritická, pokud by se bývalí voliči stran zmíněné koalice nezačali houfně obracet ke stranám, které si kladli za cíl demokratickou republiku svrhnout. Navíc ani strany „výmarské koalice“ nevyvíjeli ohledně podpory republiky přílišnou snahu. Výmarská republika trpěla také nedostatkem politických osobností, což se rovněž odrazilo na jejím brzkém konci. Nezanedbatelný vliv na stabilitu Výmarské republiky měla také armáda a státní správa. Jak armáda, tak i státní správa však neměly chuť a snahu republiku bránit. Nutno podotknout, že tak orgány státní správy činily z objektivních důvodů.

Výmarská republika musela navíc čelit závažným hospodářským problémům. V prvních šesti letech to byla vysoká míra inflace, která se dotkla prakticky všech prostých Němců. V poměrně krátkou dobu tak Výmarská republika přišla o svou důvěryhodnost. Již krátce po jejím propuknutí však byly učiněny kroky, které ji úspěšně zažehly. V následném období hospodářské stability a prosperity se naskytl republice možnost získat zpět svou ztracenou důvěru. Naneštěstí pro ni však toto období záhy skončilo propuknutím světové hospodářské krize. Období hospodářské stability a

prosperity bylo způsobeno kapitálem proudícím z nejsilnější ekonomiky světa Spojených států. Zde se skrývá odpověď na otázku, proč bylo Německo ze všech zemí světovou hospodářskou krizí nejvíce zasaženo.

Nacismus se začal výrazněji hlásit o slovo již krátce po vzniku Výmarské republiky. Za jeho vzestupem stál bezpochyby Adolf Hitler. Jeho smýšlení a nejen to politické se začalo výrazněji utvářet během jeho pobytu ve Vídni. Významnou úlohu v jeho životě sehrała bezesporu také první světová válka. Ukázala mu smysl života a přiměla jej stát se politikem. Hitler začal budovat svou politickou kariéru v Německé dělnické straně Antona Drexlera. Za zlomový lze považovat okamžik, kdy do strany vstoupil Ernst Röhm. Do NSDAP vstupovali však i další významní muži jako např. Dietrich Eckart. Nicméně ani Eckart nebyl pro stranu tak důležitý jako Adolf Hitler, který po jistých peripetiích stanul v jejím čele.

Nejvýznamnější událostí v krátké historii NSDAP byl nepochybně Hitlerův pokus o státní převrat. I přesto, že byl převrat neúspěšný nelze jej v žádném případě podceňovat, neboť Hitler na základě této hořké zkušenosti změnil strategii dobývání moci, která se později ukázala jako úspěšná. V době, kdy Výmarská republika zažívala svá „zlatá léta“, upadla NSDAP do krize. Tento stav nahrával uvězněnému Hitlerovi, který tak opět mohl stanout snadněji v jejím čele. Pod opětovným vedením Adolfa Hitlera začala NSDAP vzkvétat. Jako velice dobrý krok se ukázalo přenesení pozornosti z dělníků na voliče z venkovských oblastí, zejména na rolníky. Strana navíc začala být finančně podporována významnými lidmi. Nicméně nacisté nebyli zdaleka významnou politickou silou. Obrat nastal v době, kdy propukla světová hospodářská krize. Zejména vysoká nezaměstnanost vehnala miliony Němců do náruče nacistů.

III. VZESTUP NACISMU A JEHO TRIUMF

Třetí část diplomové práce se rovněž skládá ze dvou kapitol. První kapitola je věnována vzestupu Nacionálně socialistické německé dělnické strany v letech 1930 až 1933. Druhá kapitola mapuje kroky, které nacisté učinili poté, co byl Adolf Hitler jmenován říšským kancléřem.

První kapitola třetí části se skládá z pěti oddílů. V jejím úvodu je poukázáno na některé změny, jež se v důsledku světové hospodářské krize udály. Jmenovat lze například zřízení tzv. prezidiálních kabinetů. První, třetí a čtvrtý oddíl pojednává o volbách do Říšského sněmu. Pozornost je zaměřena na volební výsledky nejen NSDAP, ale také dalších politických stran. Analyzovány jsou rovněž příčiny volebního úspěchu nacistické strany. Druhý oddíl je věnován volbě říšského prezidenta. Stručně jsou nastíněny okolnosti předcházející jeho zvolení. Poukázáno je také na rozporuplné politické smýšlení nově zvoleného říšského prezidenta. Pátý oddíl se zabývá zvolením Adolfa Hitlera říšským kancléřem. Neopomenuti nejsou aktéři, kteří v jeho zvolení sehráli významnou roli.

Druhá kapitola třetí části obsahuje sedm oddílů. Úvod kapitoly je věnován krokům Adolfa Hitlera, které před svým jmenováním říšským kancléřem učinil. Uvedeny jsou první náznaky rodícího se nacistického režimu. Poukázáno je rovněž na Hitlerovu počáteční nejistotu v úřadu říšského kancléře. První oddíl pojednává o Hitlerově jednání s představiteli armády. Pozornost bude také věnována výnosu „Na ochranu německého národa“. Zmíněn bude jeho význam a dopad na společnost. Druhý oddíl se zabývá likvidací Komunistické strany Německa. Nastíněny budou represe, kterým byli komunisté vystaveni. Pozornost bude věnována požáru budovy Říšského sněmu a jeho následkům. V této souvislosti bude zmíněn „Výnos o požáru Říšského sněmu“, který byl po této události vydán. Podobně jako u předchozího výnosu bude také u tohoto výnosu uveden jeho význam. Zároveň bude poukázáno na významný předěl v nacistickém dobývání moci. Třetí oddíl se zabývá prvními volbami do Říšského sněmu po zvolení Adolfa Hitlera říšským kancléřem. Uveden bude nejen dosažený volební výsledek NSDAP a jejího koaličního partnera DNVP, ale také zbývajících výmarských stran. Poukázáno bude na jisté znepokojení, které po volbách z 5.3. 1933 v řadách nacistů panovalo. Čtvrtý oddíl je věnován výhradně zmocňovacímu zákonu.

Nejdříve bude objasněn jeho význam pro nacisty. Posléze budou uvedeny náležitosti nutné pro jeho přijetí. Značná pozornost bude rovněž věnována důsledkům jeho schválení. Pátý oddíl se zabývá likvidací Sociálně demokratické strany Německa a rozpadem strany Centrum. Nastíněn bude rovněž osud dalších politických stran a organizací. V této souvislosti bude poukázáno na další pokrok nacistického dobývání moci. Šestý oddíl se zabývá poměrně důležitou událostí v podobě odstranění jednotek SA. Uvedeny budou okolnosti a pohnutky, které Hitlera k provedení tohoto činu vedly. Vyvozeny budou rovněž jeho důsledky. Sedmý a zároveň poslední oddíl druhé kapitoly třetí části pojednává o završení nacistického dobývání moci. Pozornost bude nejdříve věnována výnosu, na základě kterého Hitler spojil úřad říšského kancléře a říšského prezidenta. Závěrem budou hledáni viníci za konečné uchopení moci nacisty.

1 Zkáza demokracie 1930-1933

V důsledku hospodářské krize se rozpadla poslední vláda Výmarské republiky, která měla většinu v Říšském sněmu. Od roku 1930 do roku 1933 vládl Výmarské republice tzv. prezidiální kabinet. Situace byla nová v tom, že se příští kancléři již nemohli opírat o většinu v parlamentu. Byli závislí na důvěře a zvláštním pověření samotného říšského prezidenta. Prezident oproti tomu nabyt poněkud významné pravomoci. Ve výjimečných případech mohl například vydávat nouzová nařízení. Od této chvíle byl oprávněn rozpustit parlament či vyhlásit nové volby. Jednou z jeho dalších pravomocí bylo odvolat říšského kancléře a vládu bez spolupůsobení říšského sněmu. První kancléř, který tímto způsobem vládl byl Heinrich Brüning.¹⁷⁵

1.1 Volby do Říšského sněmu 14. 9. 1930

V září 1930 se konaly volby do Říšského sněmu. Volební kampaň byla vedena v atmosféře horečného vzrušení, jaké v minulosti nemělo obdoby. Celá nacistická strana postupně ztrácela veškeré zábrany. V projevech Adolfa Hitlera, kterých se účastnilo i na 20 000 lidí, hojně zaznívala kritika Výmarské republiky. Zdůrazňována byla především její vnitřní rozdrobenost na frakce hájící si své vlastní zájmy. Dle Hitlera a jeho stoupenců měla být demokracie svržena a místo ní nastolena opět vláda jednotlivce. Vypořádáno mělo být s revolucionáři z roku 1918, šmelináři z roku 1923, se zrádci podporující Youngův plán, který představoval pokus ulehčit Německu platbu reparací, a se sociálně demokratickými kádry působících ve státních službách. Podle Evanse byly vize nacistů mlhavě formulované, avšak byly natolik působivé, že jim dokázaly podlehnout miliony Němců. Nacisté představovali protiklad mnohými nenáviděné Výmarské republiky, proto byli prostými Němci voleni. Ti tak vyjadřovali svoje znechucení Výmarskou republikou.¹⁷⁶

Pro mnohé německé politiky znamenaly výsledky voleb do Říšského sněmu velký šok. Jeho výsledkem byl otřes, který zasadil politickému systému Výmarské

¹⁷⁵ ZITELMANN, Rainer. *Osudová cesta Adolfa Hitlera k moci*, s. 44-45.

¹⁷⁶ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 243.

republiky rozhodující úder. Strana Centrum, jež podporovala Brüningův kabinet, zaznamenala ve volbách mírné zlepšení. Počet jejich voličů se od posledních voleb zvýšil z 3,7 milionu na 4,1 milionu. Místo 62 poslaneckých křesel jich tak získala 66. Sociální demokraté, kteří byli Brüningovými protivníky, naopak ztratili deset křesel. I nadále však zůstali se 143 křesly nejpočetněji zastoupenou stranou v Říšském sněmu. Záměrem říšského kancléře Brüninga bylo vytvořit novou vládu ze stran náležejícím ke středu a k pravici. Ty však utrpěly katastrofální ztrátu. DNVP si totiž oproti volbám z května 1928 pohoršila ze 73 na 32 poslaneckých křesel. Propad zaznamenala také DVP, jež přišla o 15 křesel. Celkově jich měla 30. Dále zde byly Hospodářská strana a DDP. Počet poslaneckých křesel Hospodářské strany se zmenšil z 31 na 23 a DVP z 25 na 20. Strany zastoupené v první Brüningově vládě přišly celkově o 53 poslaneckých křesel z původních 236. Po volbách tak měla Brüningova koalice v Říšském sněmu 183 poslanců. Nutno podotknout, že ne všichni poslanci vládních stran stáli za svým říšským kancléřem. Projevilo se to například v srpnu 1930, kdy Alfred Hugenberg nenarazil ve vlastní straně takřka na žádný odpor, když chtěl spolupracovat s nacisty s cílem svrhnout Výmarskou republiku a nahradit říšského kancléře jiným politikem s více pravicovými názory.¹⁷⁷

Výraznou podporu naopak zaznamenaly strany, které usilovaly o svržení republiky. Za výrazné podpory nezaměstnaných si komunisté polepšili z původních 54 na 77 poslaneckých křesel. Ještě lepšího volební výsledku však dosáhli neočekávaně nacisté. Ti získali 6,4 milionu hlasů, což v porovnání s rokem 1928 činí nárůst o 5,6 milionu hlasů. Se 107 poslaneckými křesly se stali po sociálních demokratech druhou nejpočetněji zastoupenou stranou v Říšském sněmu.¹⁷⁸ Senzační volební výsledek nacistů z roku 1930 způsobený politickou a hospodářskou krizí předznamenal dle Zitelmanna konec Výmarské republiky.¹⁷⁹

Jistě není od věci se blíže podívat na příčiny nevídaného úspěchu nacistů v těchto volbách. Evans přichází s několika vysvětleními. Tím prvním je, že se nacistům podařilo zpřetrhat pouta pouze s jednou vrstvou. Nacisté tak dokázali zapůsobit nejen na dělníky, rolníky, obchodníky či drobné podnikatele, ale také na občany náležející

¹⁷⁷ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 244-246.

¹⁷⁸ Tamtéž, s. 246.

¹⁷⁹ ZITELMANN, Rainer. *Osudová cesta Adolfa Hitlera k moci*, s. 38.

k vyšším vrstvám společenského žebříčku. Dle Evanse také nelze opomíjet schopnost nacistů těžit z politické atmosféry počátku třicátých let. Svou roli bezesporu sehrály také výborně vedené kampaně a propracované agitace. V této souvislosti je také nutné zmínit propagandu nacistů, která dokázala ovlivnit nejen mladší, ale také starší generace Němců. Například počet prvovoličů, kteří odevzdali hlas nacistům činil 1,6 milionu z celkového počtu 6,4 milionu voličů. Velikou volební podporu získali nacisté také u voliček, kterých bylo vinou 1. světové války více než mužů.¹⁸⁰

Bez ohledu na to, zda-li voliči NSDAP byli muži, ženy, mladší nebo starší, obecně platilo, že nejvíce byla nacistická strana podporována na protestantském severu Německa a východně od Labe. Ovšem na katolickém jihu a západu nebyla podpora nijak výrazná. Rozdíl byl také v podpoře venkova a městských oblastí, přičemž to byl právě venkov, ze kterého se rekrutoval největší počet voličů NSDAP. Nacistická strana se také snažila přetáhnout voliče komunistům a sociální demokracii. V tomto ohledu však nacisté byli neúspěšní. Větší úspěch však zažívali u dělníků, kteří se ještě neztotožňovali se žádnou z politických stran. Výsledkem bylo v roce 1930 27% zastoupení manuálně pracujících dělníků v celkovém počtu voličů nacistické strany. Pozoruhodné je to, že v té době tvořilo dělnictvo polovinu voličstva. Sami nacisté jich však získali pouze 18%. Závěr je tedy takový, že nacisté nebyli pro dělníky na tolik lákaví jako ostatní politické strany. Dělo se tak zejména z toho důvodu, že mezi dělníky panovaly silné sociálnědemokratické či komunistické tradice včetně vysoké organizovanosti v odborech atp. Navíc dělnické hnutí bylo natolik soudržné, že dokázalo odolávat nacistické ideologii.¹⁸¹

Autorů, kteří vyzdvihují propagandu nacistů je velice mnoho. Mezi ně patří také McGowan. Ten je stejně jako Evans přesvědčen o tom, že to byla právě ona, která stála za neočekávaným úspěchem nacistů ve volbách. Dle jeho názoru se dále jeví jako prozíravé, že nacisté upouštěli od intelektuálních debat.¹⁸²

Dle Paxtona vzestupná tendence oblíbenosti nacistů jasně ukázala, jak Hitler a jeho soukmenovci dokázali těžit z diskreditace tradičních stran. Paxton dále spatřuje úspěch nacistů ve volebních kampaních, které se, a to je dle Paxtona důležité, orientovaly na

¹⁸⁰EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 246-248.

¹⁸¹ Tamtéž, s. 248-250.

¹⁸² MCGOWAN, Lee. *Radikální pravice v Německu : od roku 1870 po současnost*, s. 96.

specifické voličstvo. Nezanedbatelnou roli sehrála také skutečnost, že se nacistům dařilo každému slíbit něco.¹⁸³ To bylo mj. příčinou toho, že se nacistům podařilo zapůsobit na více společenských vrstev, jak podotýká Evans.

1.2 Volba říšského prezidenta 13. 3. a 10. 4. 1932

V roce 1932 končilo Hindenburgovi sedmileté funkční období. Konaly se nové volby, kterých se i přes pokročilý věk opět účastnil. O post prezidenta Výmarské republiky se rovněž ucházel kromě jiných kandidátů Adolf Hitler, který krátce před tím získal tolik očekávané německé občanství.¹⁸⁴

První kolo voleb znamenalo pro nacisty veliké zklamání, neboť jejich kandidát Adolf Hitler získal „pouze“ 30% hlasů. Nicméně ani jeho největší soupeř Paul von Hindenburg s 49,6% nezískal požadovaný počet hlasů. Nacisté se však s tímto stavem odmítali smířit. V této souvislosti se hovoří o volební pouti nazvané „Hitlerův let Německem“, kdy Hitler pomocí pronajatého letadla cestoval od města k městu s cílem zajistit si lepší volební výsledek. Vynaložená snaha se vyplatila, o čemž vypovídá nárůst hlasů o 7%. Také Hindenburg si oproti prvnímu kolu voleb polepšil. Získal nadpoloviční počet hlasů, čímž byl opětovně zvolen prezidentem Výmarské republiky. Hitler zvolen nebyl, avšak jeho strana získala tolik hlasů, jako nikdy předtím.¹⁸⁵

Za zmínku stojí, že Hindenburg byl volen zejména voliči ze sociálně demokratického, liberálního a katolického prostředí. Jimi Hindenburgovi poskytnutá podpora měla ochránit republiku před podmaněním nacisty. Hindenburg se mnohým zkušeným demokratům jevil jako vhodnější kandidát než Adolf Hitler, který se otevřeně necítil být vázán ústavním pořádkem. Nicméně v této souvislosti je nutné zmínit, že ani představitel výmarské demokracie Hindenburg se necítil v žádném případě být povinován ústavě.¹⁸⁶

Knopp dále poukazuje na to, že v Hindenburgově reakčním obrazu světa nebylo místo pro politické strany nalevo od středu. Velice důležitá je také skutečnost, že mnohé

¹⁸³ PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*, s. 78.

¹⁸⁴ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 262-263.

¹⁸⁵ Tamtéž, s. 266.

¹⁸⁶ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 19.

Hindenburgovy cíle byly totožné s Hitlerovými. Oba dva například usilovali o dosažení národní jednoty. A právě komunisté, sociální demokraté a liberálové byli dle Hindenburga těmi, kteří obyvatelstvo a zejména dělníky odcizovali patriotismu. Z tohoto důvodu se Hindenburg snažil co nejvíce omezit politický vliv levice na dění ve státě.¹⁸⁷ Není tedy divu, že Hindenburgovo znovuzvolení, o které se nezanedbatelnou měrou postarali voliči z řad levice, se v následujících letech obrátilo proti nim.

V těchto volbách neusilovala NSDAP o úspěch mezi dělníky, kde ostatně i v předchozích volbách poměrně dost ztrácela. Svou pozornost naopak zaměřila na střední třídy, které byly roztříštěny do malých a celkem bezvýznamných stran. Významnou měrou se na získání jejich hlasů podílela stávající dlouhodobá nezaměstnanost, která vedla nejen k radikalizaci těchto voličů, ale také k nespokojenosti s Výmarskou republikou. Na protestantském severu měli nacisté, jako již tradičně, největší podporu. To se potvrdilo mj. také tím, že zde Hitler porazil Hindenburga.¹⁸⁸

Dosavadní říšský kancléř Heinrich Brüning byl donucen k tomu, aby 30. května 1932 podal rezignaci. Důvodem byla Hindenburgova nespokojenost s ním. Uvolněné místo po Brüningovi obsadil Franz von Papen. Ten společně se svými soupeřícími usiloval o potlačení nacistické strany. S Hindenburgovým svolením rozpustil Říšský sněm a vyhlásil nové volby. Těchto voleb se dožadoval také Hitler, neboť očekával výraznou voličskou podporu své strany. Je však důležité mít na paměti, že Papen a nacisté měli jeden společný cíl, a sice zničit Výmarskou republiku. K jejímu budoucímu zániku přispělo významnou měrou sesazení vlády v Prusku, v jejímž čele stáli významní sociální demokraté. Tímto krokem Papen nejenže zasadil Výmarské republice smrtící úder, ale také zničil federální princip státu.¹⁸⁹ McGowan považuje odstranění všech příslušníků SPD včetně dalších levicových stran z nejvyšších míst pruské správy za jasný projev toho, že se „stará pravice“ reprezentovaná konzervativci přikláněla k antisocialismu a antidemokratismu. Je zde také celá řada jiných důkazů, které potvrzují tuto domněnku. Konzervativci například podnikli kroky, které vedly k omezení ukázkových sociálních vymožeností Výmarské republiky, včetně arbitrážních práv a

¹⁸⁷ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 21.

¹⁸⁸ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 266.

¹⁸⁹ Tamtéž, s. 267-271.

práv na vyjednávání o mzdě. Toto vše tak dle McGowana připravilo nepřímo půdu, v níž nacistický režim zapustil své kořeny.¹⁹⁰

Po 20. červenci 1932 se naskýtaly jen dvě reálné varianty budoucího vývoje. Buďto nacistická diktatura či konzervativní autoritářský režim opírající se o armádu. Podle Evanse byla rozhodující také neexistence jakéhokoli vážně míněného odporu ze strany sociální demokracie, která do té doby platila jako hlavní obránce demokracie.¹⁹¹

1.3 Volby do Říšského sněmu 31.7. 1932

Po vyhlášení nových voleb odstartovaly strany své volební kampaně, které si v ničem nezapadly s těmi předchozími. Hitler opět létal Německem křížem krážem. Uspořádal více než padesát shromáždění, během kterých neopomenul poukázat na zlotřilosti Výmarské republiky. Komunisté oznamovali bezprostřední zhroucení kapitalistického státního zřízení. Sociální demokraté apelovali na voliče, aby se postavili proti hrozbě fašismu. Buržoazní strany hájily obnovení jednoty národa, kterou však nebyly schopné zajistit.¹⁹²

Volební kampaň nacistů se opět mohla opřít o svou znamenitě vedenou propagandu. Jejím terčem se stali voliči sociální demokracie a strany Centrum. Prostřednictvím nezměrného množství plakátů, letáků, filmů a projevů byla veřejnosti představena vize „rudé občanské války hrožící Německu“. Voliči byli nuceni řešit následující dilema. Buďto podpořit staré síly zosobňující zradu a korupci nebo dát hlas národnímu obrození a zářivé budoucnosti. Joseph Goebbels, jakožto šéf propagandy, se snažil co nejvíce útočit na smysly voličů. Z tohoto důvodu byly využívány hromadné sdělovací prostředky. Pozornost byla rovněž získávána masovými demonstracemi a přehlídkami.¹⁹³

Intenzivní volební kampaň posléze přinesla své ovoce. Nacisté totiž získali, jak ostatně Hitler předpokládal, nebývale vysoký počet hlasů. Výsledkem byl nejlepší volební výsledek v dějinách strany. Počet voličů se z původních 6,4 milionů zvedl na

¹⁹⁰ MCGOWAN, Lee. *Radikální pravice v Německu : od roku 1870 po současnost*, s. 84.

¹⁹¹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 271.

¹⁹² Tamtéž, s. 272.

¹⁹³ Tamtéž, s. 274.

13,8 milionů, čímž se NSDAP stala s 233 poslaneckými křesly nejsilnější strana v Říšském sněmu. Druhá skončila s propastným rozdílem sociální demokracie, která měla zhruba o 100 poslaneckých křesel méně než NSDAP. SPD zaznamenala propad, který však nebyl tak výrazný. Polepšila si opět KPD, která vyslala do Říšského sněmu 89 namísto předchozích 77 poslanců. Svého nejlepší volebního výsledku dosáhla strana Centrum, které se podařilo získat v novém parlamentu 75 mandátů. Vedle toho naopak ztratila DNVP, když získala pouze 37 křesel. Pozoruhodné podle Evanse je, že došlo takřka k úplné likvidaci politických stran náležejících k politickému středu. DVP totiž přišla o 24 z původních 30 křesel, Hospodářská strana o 21 z 23 a DDP o 16 z 20. Uskupení krajně pravicových stran zůstalo pouhých 9 z původních 55 poslaneckých mandátů. V Říšském sněmu tak proti sobě stály pouze levice a pravice.¹⁹⁴

Za úspěchem nacistů v těchto volbách stála především prohlubující se krize ve společnosti, politice a hospodářství, která ostatně již ve volbách v září 1930 měla lví podíl na tom, že se z NSDAP stala druhá nejsilnější strana v Říšském sněmu. Ukázalo se také, že narostl účinek nacistické rétoriky vyvíjený na střední třídu. Ta překonala své dřívější váhání a odklonila svou přízeň od malých rozštěpených stran krajní pravice, aby posléze svým hlasem podpořila právě NSDAP. Každý druhý volič, který v roce 1930 podporoval některou z drobných pravicových stran, nyní přešel dle Evanse k nacistům. To samé platilo pro každého třetího bývalého voliče nacionální lidové strany, lidovců a státní strany. Evans dále uvádí, že dokonce každý sedmý volič sociálních demokratů v těchto volbách podpořil svým hlasem NSDAP. Celkem 30% volebního zisku nacistů šlo na vrub roztržité pravice.¹⁹⁵

Burleigh uvádí, že ohledně úspěchu nacistů má být větší pozornost věnována konzervativní pravici. Pokud by totiž byla účinnějším nositelem nacionalistických názorů, nikdy by nebyla převálcována svým extremistickým konkurentem.¹⁹⁶ Burleigh dále dodává: „Extremistická křídla obecně nevzkvétají tam, kde je konzervatismus sebevědomý a silný. Jelikož třetinu nacistických voličů tvořili přeběhlíci z konzervativního tábora, je důležité vzít tento jev v potaz.“¹⁹⁷ Nebylo také výjimkou,

¹⁹⁴ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 274-276.

¹⁹⁵ Tamtéž, s. 276.

¹⁹⁶ BURLEIGH, Michael. *Třetí říše : nové dějiny*, s. 67.

¹⁹⁷ Tamtéž, s. 67

že NSDAP začali odevzdávat hlasy také bývalí stoupenec komunistů či katolické strany Centrum. Potvrdilo se také to, že nacistická strana byla přitažlivá nejvíce jako již tradičně pro protestanty. Nacistickou stranu podporovalo pouze 14% katolíků proti 40% nekatolíků. Okolo 60% voličů NSDAP tvořili příslušníci široce definované střední třídy. 40% z nich tvořili námezdní dělníci a osoby na nich závislé. Stejně tak jako v letech předchozích se jednalo o dělníky, kteří nebyli vázáni na dělnické hnutí. Nepřestalo také platit, že čím vyšší byla nezaměstnanost, tím více získali nacisté hlasů. NSDAP tak zůstala stranou, ke které se hlásili lidé protestující proti stavu společnosti. V praxi to znamenalo, že se jim dostávalo značné podpory ve středních třídách. Naopak slabou podporu dle Evanse zaznamenali u tradičních průmyslových dělníků a u katolických vrstev.¹⁹⁸

Většinu potřebnou k uchopení moci nacisté však nezískali. Podařilo se jim získat „pouze“ 37% z celkového počtu odevzdaných hlasů. Více než polovina Němců tak stále stála proti Hitlerovi.¹⁹⁹ Nicméně Knopp podotýká: „...dva rozhodující odpůrci státoprávního uspořádání, NSDAP a KPD, dohromady obdrželi mnohem víc než polovinu volebních hlasů. Tváří v tvář všem politickým reprezentacím tak němečtí voliči, suverén moci, vydali svému nepříteli ústavní stát. Demokracie ztratila demokracii“.²⁰⁰

S odstupem času se ukázalo, jak byla Papenova taktika pošetilá. Podle Nolteho bylo řádně nerozmyšlené rozpuštění Říšského sněmu dva roky před uplynutím legislativního období bezprostředním podnětem pro nové mocenské postavení Adolfa Hitlera.²⁰¹

I přes senzační volební výsledek si nacisté byli vědomi toho, že dosáhli nejlepšího možného volebního výsledku, proto se rozhodli co nejdříve jednat. Na základě svého zastoupení v Říšském sněmu vystoupili z opozice, přičemž Hitler odmítl vstoupit do jakékoliv vládní koalice, na což měl také právo. Nyní bylo cílem nacistů a samotného Hitlera obsadit post říšského kancléře. Hindenburg však Adolfa Hitlera, jakožto představitele vítězné strany, kategoricky odmítal jmenovat říšským kancléřem,

¹⁹⁸ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 277.

¹⁹⁹ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 56.

²⁰⁰ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 32.

²⁰¹ NOLTE, Ernst. *Fašismus ve své epoše*, s. 435.

neboť by se dle jeho názoru jednalo o návrat k parlamentnímu systému vládnutí. Hitlerův pokus o uchvácení moci byl prozatím neúspěšný.²⁰²

Mnozí nacisté velice těžce nesli neúspěch svého vedení při jednání o vstupu do vlády, a to zejména poté, co drtivě vyhráli červencové volby. Naopak Papen společně s Hindenburgem museli řešit problém, jak získat v očích veřejnosti legitimitu vlády. Naskytla se jim však možnost skoncovat s parlamentním systémem vládnutí. Netušili však, jak převrat provést. Papen za Hindenburgovy podpory se rozhodl rozpustit nový parlament, jakmile se sejde. Papen měl dále v plánu použít resp. zneužít prezidentovu moc vládnout pomocí dekretu. Na jeho základě mělo být vyhlášeno, že již žádné další volby nebudou. Poté, co se Říšský sněm konečně sešel, ignoroval během jeho chaotického jednání předseda parlamentu Hermann Göring Papenovy pokusy rozpustit jej. Göring naopak umožnil komunistům, aby vyjádřili vládě nedůvěru a tím se vyslovili proti jejímu pokračování. Následně se ukázalo, že podpora Papenovy vlády byla velice malá, proto plán na zrušení voleb byl obratem nadobro odložen. Vláda pochopila, že musí respektovat ústavu, proto vyhlásila na listopad další volby do Říšského sněmu.²⁰³

1.4 Volby do Říšského sněmu 6. 11. 1932

Vyhlášení nových voleb nesli nelibě zejména nacisté. Hitler rozhořčen taktikou Papena začal ostře vystupovat proti vládě. Hlásal, že kabinet složený z „aristokratických reakcionářů jej, jakožto muže z lidu, nepřiměje ke spolupráci.“²⁰⁴

Nacisté museli vést další volební kampaň, na kterou však neměli dostatek finančních prostředků. Počet posluchačů projevů Adolfa Hitlera se výrazně zmenšil. Hitlerovy populistické útoky na Papena se navíc ukázaly jako kontraproduktivní. Vystrašily totiž příslušníky středních tříd, které nabyly dojmu, že se opět vynořuje „socialistický“ charakter nacistické strany. S úspěchem se nesetkala také účast nacistů na stávce nespokojených zaměstnanců v berlínské dopravě na počátku volebního boje. Ta nejenže nevylepšila obraz strany v očích dělnictva, ale také výraznou měrou přispěla

²⁰² EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 277-278.

²⁰³ Tamtéž, s. 279.

²⁰⁴ Tamtéž, s. 279.

k odlivu nezanedbatelného počtu venkovských voličů a k odrazení dalších příslušníků střední třídy. Selhávala také kdysi znamenitá propaganda. Její zpočátku nadčasové a inovativní metody byly již každému notoricky známé. Goebbels neměl v zásobě již nic, čím by voliče ohromil.²⁰⁵

Nacisté podle očekávání zaznamenali v listopadových volbách propad. Oproti červencovým volbám si pohoršili zhruba o dva miliony hlasů. Počet nacistů v Říšském sněmu se zmenšil z 230 poslanců na 196. Přesto byli i po těchto volbách nejsilnější parlamentní stranou. Oproti dřívějšímu však disponovali méně poslaneckými křesly než komunisté se sociálními demokraty dohromady. V tomto ohledu lze proto hovořit o volebním neúspěchu NSDAP. Polepšily si naopak vládní strany. DNVP získala oproti původním 37 51 poslaneckých křesel. Počet křesel DVP se zvedl ze 7 na 11. DDP si naopak pohoršila. Počet jejích poslanců v Říšském sněmu se zmenšil ze 4 na 2. Propad zaznamenali také sociální demokraté. Získali „pouhých“ 121 mandátů, což bylo jejich nejnižší zastoupení v Říšském sněmu od roku 1924. KPD, nejsilnější strana v Německu, si vylepšovala nadále své postavení. Oproti červencovým volbám získala dalších 12 křesel, což dohromady činilo rovnou stovku mandátů. Volební úspěch komunistů vedl k znejistění německé střední třídy, která se obávala hrozící komunistické revoluce. Dále zde byla strana Centrum, která si pohoršila o 5 křesel. Celkově jich tak měla 70.²⁰⁶

Dle Heidena začal být Hitler voliči považován za pouhého fanatika, který nedokáže své velkolepé plány realizovat. Důkazem je již zmíněný propad v listopadových volbách, kdy nacisté zaznamenali úbytek zhruba dvou milionů hlasů.²⁰⁷

Knopp uvádí, že nacistická strana vzkvétala zejména v době, kdy Výmarská republika musela čelit krizím všeho druhu. Jmenovat lze například světovou hospodářskou krizi. Čím více se prohlubovala, tím více rostly šance nacistů na lepší volební výsledek. Z jejich pohledu však bylo problematické, že se Výmarské republice postupně dařilo všechny nesnáze postupně překonávat.²⁰⁸

V Říšském sněmu panovala hektická situace. Proti sobě zde stály NSDAP a KPD, jejichž společným cílem bylo zlikvidovat parlamentní systém. Ani zde neměla

²⁰⁵ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 279.

²⁰⁶ Tamtéž, s. 280-282.

²⁰⁷ HEIDEN, Konrad. *Adolf Hitler - Cesta k moci*, s. 275.

²⁰⁸ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 15.

Papenova vláda podporu, neboť musela čelit zdrcující převaze opozice. Celou situaci chtěl Papen řešit zákazem nacistické a komunistické strany. V úmyslu měl dále nasadit armádu k posílení prezidentského režimu, přičemž by zcela obešel Říšský sněm. Jeho záměry však nebyly prakticky proveditelné, poněvadž v tuto chvíli osudově přišel o důvěru armády a jejího důstojnického sboru. Navíc již dříve byl velením armády vypuzen ministr obrany generál Wilhelm Groener. Ten se z důvodu své ochoty uzavírat kompromisy s Výmarskou republikou a jejími institucemi stal zmíněnému velení v dané situaci nepohodlným. Novým ministrem se stal Kurt von Schleicher, jež byl s důstojnickým sborem více za jedno než Groener. Schleicher pak následně nahradil Papena ve funkci říšského kancléře. Schleicherova oblíbenost však nebyla příliš vysoká. Z tohoto důvodu byla jeho vláda odsouzena k nezdaru již od samého počátku.²⁰⁹

1.5 Jmenování Adolfa Hitlera říšským kancléřem 30. 1. 1933

Na konci roku 1932 se vyostřovaly spory mezi vrcholnými představiteli NSDAP. Hitlerovi bylo částí strany zazlíváno, že neustále odmítal vytvořit vládní koalici a vstoupit tak do vlády. Hitler chtěl vstoupit do vlády pouze v případě, pokud bude stát v jejím čele. Tato zatvzelenost nejvíce narážela u organizačního šéfa strany Gregora Strassera, který byl jakýmsi mluvčím nespokojenců. Strasser apeloval na Hitlera, aby tento postoj přehodnotil. Ten však byl proti, proto se Strasser rozhodl rezignovat na všechny své stranické funkce. S cílem zabránit rozštěpení nacistické strany odvolal Hitler všechny Strasserovy stoupence z jejich funkcí. Snažil se také zapůsobit na veškeré váhající členy. Strasser, ale i po tomto rozkolu zůstal Hitlerovi plně loajální. Strasserova loajalita byla pro Hitlera velice důležitá, neboť podle Evanse bylo v Strasserově moci vážně narušit chod nacistické strany. Hitlerovi a jeho stoupencům se krizi ve straně nakonec podařilo zažehnat.²¹⁰

Důvodů nuceného odchodu Gregora Strassera z NSDAP bylo více. Pčinil se také o to říšský kancléř Schleicher. Ten, aby nadále setrval v úřadu, musel získat podporu v parlamentu. V praxi to znamenalo, že byl nucen uzavřít dohodu s nejsilněji

²⁰⁹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 282-283.

²¹⁰ Tamtéž, s. 283-284.

zastoupenou stranou v Říšském sněmu, kterou byla NSDAP. Zde však nepochodil, proto své zraky upřel na Gregora Strassera, který platil za Hitlerova stranického kritika. Jeho cílem bylo na základě spojení se vstřícnějším křídlem NSDAP Hitlerův odmítavý postoj podkopat a rozštěpit NSDAP. Strasser však Schleicherovi nevyhověl a namísto toho, jak již bylo uvedeno, se rozhodl vzdát všech stranických funkcí.²¹¹

V tuto dobu hospodářská krize pominula. A to, jak již bylo naznačeno Knoppem, nebylo z pohledu nacistů vůbec příznivé. Ostatně i Evans má za to, že jejich úspěchy ve volbách, byly z větší části způsobeny hospodářskou krizí. V tuto chvíli se Schleicherovi otvírala možnost, jak nacisty zkrotit. Nacisté se nacházeli v pozici, kdy s nimi bylo možné jednat. Mezitím však došlo k dalšímu rozkolu tentokrát mezi Schleicherem a konzervativně smýšlejícím Hindenburgem, kterému se nelíbil Schleicherův návrh pozemkové reformy. Hindenburg proto začal spřádat plány, jak Schleichera z jeho funkce odstranit.²¹²

Spiklencům a Hindenburgovi se za významné podpory Stahlhelmu podařilo Schleichera z jeho postu říšského kancléře sesadit. Vše se uspíšilo v době, kdy se proslýchalo, že chce Schleicher uskutečnit za pomoci armády státní převrat. Skutečnost však nebyla natolik akutní, jak by se mohlo na první pohled zdát. Již před jeho sesazením však věděli, koho na jeho místo obsadí. Tím vyvoleným měl být Adolf Hitler.²¹³

V Hitlerovi viděl Hindenburg potenciálního kandidáta, jež by byl schopný prosadit v parlamentu „zmocňovací zákon“. V praxi by to znamenalo, že vláda by mohla v případě jeho přijetí prosazovat své záměry autoritativně k domnělému blahu národa, aniž by docházelo ke každodenním politickým pŕtkám. Sám Hitler Hindenburga přesvědčil, že jedině on jediný toto zmocnění od parlamentu může dostat.²¹⁴

Ke zděšení části zainteresovaných stran a části národa přispěla skutečnost, že Hindenburgova averze vůči Hitlerovi nebyla až tak veliká, jak se všeobecně předpokládalo. Hojně se vyskytuje tvrzení, že jmenování Adolfa Hitlera na post

²¹¹ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 35-36.

²¹² EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 284-285.

²¹³ Tamtéž, s. 286.

²¹⁴ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 36-37.

říšského kancléře provázely Hindenburgovy hluboké pochybnosti. Knopp se však s tímto tvrzením neztotožňuje. Dle něho pochází až z povalečné doby a jeho smyslem bylo přikrášlit Hindenburgovu památku.²¹⁵

Je nutné zmínit, že se Hitler v této době ocital v nepříliš nadějně situaci. Často se hovoří o „uchopení moci“, toto tvrzení však Knopp odmítá. Moc mu totiž byla ochotně nabídnuta. Knopp dále uvádí, že za nově nabyté mocenské postavení mohl Adolf Hitler vděčit zejména představitelům tehdejšího státního aparátu, kteří tak osudově pochybili.²¹⁶

Adolf Hitler byl jmenován říšským kancléřem 30. ledna 1933. Nacisté vedli pouze dvě významná ministerstva, avšak obě byla klíčová. Jednalo se o ministerstvo vnitra a právě úřad říšského kancléře. Nacisté se ocitli v prostředí, které jim nebylo příliš známé, nehledě na to, že neoplývali potřebnými zkušenosti. Obklopeni byli navíc přáteli Papena, který se těšil podpoře říšského prezidenta Hindenburga.²¹⁷

McGowan uvádí, že je možné pouze spekulovat o tom, jak by se sestupná tendence oblíbenosti NSDAP vyvíjela dále, pokud by se konzervativci nerozhodli přizvat ji jako menšinového partnera do vládní koalice. Samozřejmě, že tento krok konzervativců coby „staré pravice“ byl čistě účelový. Jejich záměrem bylo NSDAP ochočit, spoutat a využít pro své krátkodobé obohacení, aby následně oni sami mohli zřídit autoritářský režim. Ke spolčení s NSDAP vedla konzervativce také celá řada dalších pohnutek. Jednou z nich byla, a to poměrně významná, vznášející se hrozba vlády KPD, která děsila zejména podnikatelské kruhy. Nebylo se však čemu divit, neboť KPD získala v listopadových volbách v roce 1932 o 600 tisíc hlasů více. Nacisté tak představovali potencionální ochranu před hrozbou extrémní levice. Nacisté by do svazku samozřejmě nevstupovali, pokud by to také pro ně nebylo přínosné. Aktuální nesnázi v té době byl pro ně poměrně výrazný pokles popularity a právě touto cestou chtěli daný stav napravit.²¹⁸

²¹⁵ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 37.

²¹⁶ Tamtéž, s. 17.

²¹⁷ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 288.

²¹⁸ MCGOWAN, Lee. *Radikální pravice v Německu : od roku 1870 po současnost*, s. 82-83.

Partnerství konzervativců s nacisty bylo takřikajíc sňatkem z rozumu. Rivalita na čas ustoupila do ústraní a místo ní nastoupila spolupráce. Jednalo se však o pouze dočasný stav, se kterým obě strany byly srozuměny.²¹⁹

Spolupráci s Hitlerem uzavřeli konzervativci také proto, poněvadž v něm viděli člověka schopného zrealizovat jejich vlastní záměry. Hitlera chtěli nechat svrhnout republiku, čímž by došlo k odstranění demokracie. Touto cestou si konzervativci chtěli otevřít prostor k vytvoření velkého Německa, o které v té době usilovali. Měli také za to, že se Hitler vypořádá nejen s Versailleskou smlouvou, ale také že vybuduje armádu, s jejíž pomocí by pak dovedli Německo na tu pozici, která mu odpradávná náležela. Tento plán konzervativců byl navíc usnadněn tím, že Hitlerovy záměry byly totožné.²²⁰ Shirer dále dodává: „Ačkoliv upevnil to, co chybělo konzervativcům, tedy podporu mas, byla pravice přesvědčena, že ho má v hrsti. Taková nadřazená pozice by konzervativcům dovolila, jak se sami domnívali, dosáhnout cíle a vyhnout se barbarství čistého nacismu.“²²¹

Dle Paxtona konzervativci v čele s Papenem ve svých kalkulacích spoléhali především na to, že si Hitler se svým úřadem nebude vědět rady. Očekávali totiž, že bez jejich přispění, jakožto vzdělaných a zkušených konzervativců, nebude schopen vládnout.²²²

„Stará pravice“ resp. konzervativní pravice seskupená kolem Hindenburga nese podle mínění McGowana výrazný podíl na tom, že se Hitler dostal k moci. Zároveň však uvádí, že na vině nebyli sami. Jistý podíl viny nesou také liberální strany a strana Centrum, a to z toho důvodu, že Hitlerovo jmenování říšským kancléřem přijaly jako prostředek boje proti levici a vysoké míře politického násilí. Stejný autor však poukazuje na to, že při rozebírání příčin triumfu nacismu nelze opomíjet také popularitu NSDAP mezi voliči.²²³

²¹⁹ MCGOWAN, Lee. *Radikální pravice v Německu : od roku 1870 po současnost*, s. 83.

²²⁰ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 59.

²²¹ Tamtéž, s. 59.

²²² PAXTON, Robert O. *Anatomie fašismu*, s. 123.

²²³ MCGOWAN, Lee. *Radikální pravice v Německu : od roku 1870 po současnost*, s. 85.

2 Nacisté u moci

Adolf Hitler si krátce před svým jmenováním říšským kancléřem vymohl souhlas k rozpuštění říšského sněmu. Docílil tak vypsání nových voleb.²²⁴ Datum voleb bylo stanoveno na 5. března 1933. Volební program nacistů byl velice stručný, o to více však zapůsobil na voliče. Mezi jeho hlavní body patřila dlouho toužebná likvidace marxismu. Dalším záměrem nacistů bylo omezení politického vlivu dalších výmarských stran s cílem dosáhnout dominantního postavení. Ohrožena byla zejména SPD a strana Centrum. V těchto volbách disponovali nacisté nespornou výhodou. Dostávalo se jim totiž štědrých dotací od německých průmyslníků. To jim umožnilo vést kampaň, kterou mohli oslovit ještě více voličů než kdykoli předtím.²²⁵ Kromě neomezených finančních prostředků mohli nacisté využít během volební kampaně také rozhlas a tisk.²²⁶

Již v den Hitlerova jmenování byly důležité převodní mechanismy moci obsazeny údernými oddíly a zmocněnci NSDAP. Na klíčové posty ve správních orgánech byli dosazeni nacisté. To se týkalo také postů republiky věrných policejních prezidentů, kteří svá místa byli nuceni postoupit straníkům nového vládce. Odpůrci nacistů a jejich nepřátelé, k nimž mohou být řazeni republikáni, levicově smýšlející lidé či Židé, se náhle ocitli prakticky kdekoli v defenzivě. Lidé, kteří stáli novému pořádku v cestě, byli v případě vzdoru vystaveni psychickému či fyzickému nátlaku.²²⁷

Nově nabyté postavení Adolfa Hitlera nebylo zpočátku natolik suverénní, jak by se mohlo na první pohled zdát. Potvrdila se tak domněnka Franze von Papena, který byl přesvědčený, že se bez nich, jakožto dřívějších rivalů, Hitler neobejde. V této době ještě Papen a další konzervativní nacionalisté doufali, že hnědé populisty využijí ke svým plánovaným cílům. Velikou nadějí jim k tomu navíc skýtal vřelý vztah Papena s Hindenburgem.²²⁸

²²⁴ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 62.

²²⁵ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 298-302.

²²⁶ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 62.

²²⁷ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 75-76.

²²⁸ Tamtéž, s. 79.

2.1 Armáda a výnos „Na ochranu německého národa“.

Velice prozíravě se s odstupem času jeví Hitlerův krok spočívající v naklonění si armádních špiček. Nového ministra obrany Wenera von Blomberga a další představitele armády seznámil s vizí své dobovačné a vyhlazovací války. Hitlerovi uniformovaní posluchači byli nadšeni, přesto se nemohli zbavit pochybností. Hitler ovšem věděl kam udeřit, aby dosáhl svého. Svě posluchače omámil tím, co sami chtěli slyšet. Armádě přislíbil znovuvyzbrojení Německa, výchovu národa k brannosti a posílení moci armády v zemi. Dále pak neopomenul ujistit velitele o výhradním postavení armády ve státě. Tento slib, který Hitler učinil dodržel, a to i přesto, že to znamenalo smrt jeho soupeřníka z dob minulých. Armáda se mu za to odvděčila nejen přispěním v boji proti marxismu, ale také mu umožnila obsadit post po Hindenburgovi. Než se tak stalo, odehrála se ještě řada důležitých událostí.²²⁹

Krátce po schůzce s představiteli armády se Hitler rozhodl jednat. Vymohl si u říšského prezidenta 4. 2. 1933 dekret pod názvem „Na ochranu německého národa“. Pod tímto libozvučným názvem se však skrýval boj proti krátké tradici základních práv občanů a svobod v Německu. Osoby podezřelé z velezrady a vlastizrady či z ozbrojeného narušování veřejnosti mohly být od této doby drženi ve vazbě po dobu tří měsíců. Tento výnos se však nevztahoval na oddíly SA a Stahlhelmu, které pozvolna přebíraly úlohu pomocné policie. Není překvapením, že na dodržování předpisů a zákonů SA a Stahlhelm nedbaly. Navíc veškeré přečiny proti zákonům mohl krýt a kryl pruský ministr vnitra a nejvyšší strážce policejní moci Hermann Göring. Levice se tak ocitla v nezáviděníhodné situaci. I přesto se však nacistům nevedlo dobře, neboť se Hitlerovi nedařilo plnit předvolební sliby. O to horší muselo být pro nacisty zjištění, že přes všechny ústrky volební preference komunistů rostly. Dělo se tak zejména na základě prohlubující se nezaměstnanosti.²³⁰

²²⁹ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 80-83.

²³⁰ Tamtéž, s. 83-84.

2.2 Likvidace KPD a „Výnos o požáru Říšského sněmu“

Nacisté začali plnit volební program ještě před plánovanými volbami. Přesvědčili se o tom zejména komunisté, kterým začal být již 30. ledna 1933 konfiskován majetek. Mnoho komunistů bylo navíc pozatýkáno a ve většině měst byly komunistické manifestace předem zakázány.²³¹

Není tajemstvím, že již dávno před zvolením Adolfa Hitlera říšským kancléřem bujela mezi příslušníky NSDAP a KPD velká nevraživost. S pohledu nacistů byli komunisté jejich prvořadými nepřáteli. O tom svědčí jejich ozbrojené střety v ulicích měst, které byly nedílnou součástí života za dob Výmarské republiky. Úplné vymýcení marxismu patřilo mezi ústřední nacistická hesla. KPD však vůči této nenávisti nezůstala chladná, neboť ji vši silou opětovala. V lednu 1933 se komunisté odhodlali uspořádat proti nacistickým aktivitám generální stávkou. Jednalo se o jeden z posledních projevů této otevřené nevraživosti. Stávka však skončila fiaskem. KPD se totiž nepodařilo získat ke spolupráci ani SPD a ani nezávislé odbory. Tato událost dokládající antipatie a nejednotnost na politické levici se podle McGowana zařadila mezi nejdůležitější okolnosti, které výraznou měrou přispěly ke konečnému triumfu nacismu.²³²

Po 30. lednu 1933 popularita NSDAP prudce klesla, čehož si straničtí představitelé byli vědomi. Oproti tomu volební preference KPD neustále narůstaly. To jen posilovalo jejich přesvědčení, že musí s komunisty skoncovat. Vhodnou záminku jim zanedlouho poskytl mladý frustrovaný komunistický stoupenec Marinus van der Lubbe, který se odhodlal zapálit 27. února 1933 budovu Říšského sněmu v Berlíně.²³³ Jeho záměrem bylo poukázat na zranitelnost státu. Současně chtěl podnítit nezaměstnané k masové akci. Tento čin, jak se později ukázalo, měl pro komunisty fatální následky. Byl navrhnout mimořádný dekret, jež by legalizoval nejen zatýkání komunistů, ale i další násilné akce namířené proti komunistické straně. Tento dekret byl

²³¹ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 76.

²³² MCGOWAN, Lee. *Radikální pravice v Německu : od roku 1870 po současnost*, s. 132.

²³³ Dodnes není zřejmé, kdo opravdu stál za požárem Říšského sněmu. Řada starších autorů narozených krátce na začátku 20. století např. Shirer či Heiden se domnívají, že van der Lubbe byl nacisty k požáru zneužit. Proti nim stojí mladší autoři reprezentovaní například Knoppem, kteří podíl nacistů na požáru odmítají. Své přesvědčení opírají o studie, které jejich účast na požáru vyvracejí.

zanedlouho podepsán Hindenburgem, čímž vstoupil v platnost. Hitlerova vláda tak nabyla další významné pravomoci pro potlačování politické opozice. Nacisté tak postupně přecházeli k nekontrolovatelnému uchopení moci.²³⁴

V minulosti se vedly spory, zda-li říšský prezident Hindenburg byl s to uvědomit si dosah tohoto dekretu. Knopp s poukazem na jeho životopisce Wolframa Pytu uvádí, že byl, neboť do jisté míry odpovídal jeho politické linii. On sám, jak známo, usiloval o dosažení národní jednoty všech vlastenecky orientovaných Němců. Komunisty vnímal jako hrozbu a tudíž věřil, že za požárem Říšského sněmu stáli opravdu oni. Svým podpisem však stvrdil základní zákon „Třetí říše“.²³⁵ K tomuto dekretu se Knopp vyjadřuje následovně: „Tato listina o výsadách, jež vstoupila do německých dějin jako „Výnos o požáru Říšského sněmu“, byla manifestem státního teroru a až do konce války v roce 1945 zůstala právním základem vlády násilí.“²³⁶ Na jejím základě byla zrušena základní lidská a občanská práva zaručená výmarskou ústavou, přičemž policii zmocnila k uvalení „ochranné vazby“. Od této doby mohli být lidé uvězněni na libovolně dlouhou dobu, aniž by proběhlo soudní řízení. Právní stát přestal existovat a nacisté nabyli neomezenou moc.²³⁷ Zavedením „ochranné vazby“ a následně jejím zneužíváním byl podle Zitelmana učiněn první a rozhodující krok na cestě k diktatuře.²³⁸ Vydáním zmíněného dekretu byl dle Steinertové zpečetěn osud výmarské demokracie, neboť na jeho základě byly zrušeny ústavní záruky svobod jednotlivce.²³⁹

Tento výnos navíc opravňoval říšskou vládu v případě nutnosti převzít moc ve spolkových oblastech. Byl zaveden trest smrti, který mohl být udělen například za „vážné narušování pořádku“ ozbrojenými osobami.²⁴⁰ Význam nově nabytých pravomocí podtrhuje Shirer: „Jedním mávnutím ruky byl Hitler s to nejen zamknout ústa svým politickým soupeřům a beztrestně je zatknout, ale také oficiálně rozhlašovat všem a před všemi o „komunistické“ hrozbě, vehnat miliony lidí ze střední třídy a

²³⁴ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 304-308.

²³⁵ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 110.

²³⁶ Tamtéž, s. 110.

²³⁷ Tamtéž, s. 110-113.

²³⁸ ZITELMANN, Rainer. *Osudová cesta Adolfa Hitlera k moci*, s. 61.

²³⁹ STEINERTOVÁ, Marlis. *Hitler*, s. 234.

²⁴⁰ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 66.

rolníky do objetí paralyzujícího strachu před válkou bolševiků, a tak si je naklonit na stranu nacionálního socialismu.²⁴¹

Požár říšského sněmu měl podle Heidena rozhodující význam pro zavedení Hitlerovy samovlády, což se do značné míry shoduje s míněním ostatních autorů. Vedle toho také poukazuje na to, že se často přehlíží jiné opatření, a sice svolání SA a SS jako pomocné policie. Nacisté se s touto pomocnou policií zmocnili moci prakticky již před požárem Říšského sněmu. Nicméně až po jeho vyhoření došlo k přesvědčení širokých mas, že takto bezohledné uchvácení moci bylo nutné.²⁴² Také Knopp vidí v požáru Říšského sněmu velice důležitou událost, která znamenala mezník v procesu dobývání moci. Dále dodává, že „teprve nyní nabrala národně socialistická „revoluce“ onu obrovskou dynamiku, která do půl roku nastolila v Německu diktaturu. Teprve planoucí pochodeň té noci připravila kancléři Hitlerovi cestu k neomezené moci.“²⁴³

Čím více se blížily volby, tím více narůstal počet zatčených komunistů. V celách se jich v té době ocitlo zhruba na deset tisíc. Přitěžovala jim navíc skutečnost, že velká část policistů, státních prokurátorů a soudců patřila ke konzervativním lidem, kteří viděli v komunistické straně zrádcovskou organizaci. Dále docházelo k likvidaci místních organizací komunistických stran včetně zabavování jejich majetku. Komunisté se však voleb mohli účastnit, neboť Hitler zasahoval pouze proti jednotlivcům, kteří měli údajně osnovat další ilegální akce. Mohl sice postavit komunistickou stranu mimo zákon, ale tím by riskoval násilnou reakcí. Toho se chtěl ovšem vyvarovat. Sám si byl však moc dobře vědom, že šance komunistů ve volbách jsou velice malé, nehledě na skutečnost, že celá řada vrcholných představitelů komunistické strany uprchla ze země.²⁴⁴

2.3 Volby do Říšského sněmu 5.3. 1933

Volební kampaň byla vedena za finančního přispění velkopodnikatelů a státní pokladny, čímž dle Evanse došlo k naprosté proměně celkového charakteru voleb.

²⁴¹ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 66.

²⁴² HEIDEN, Konrad. *Adolf Hitler - Cesta k moci*, s. 355.

²⁴³ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 96.

²⁴⁴ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 309-310.

Výsledek nacistů ve volbách 5. března 1933 nebyl překvapující. Nacisté společně se svým koaličním partnerem DNVP získali 51,9% hlasů, přičemž sami nacisté získali „pouhých“ 43,9% hlasů. I komunisté za stávajících podmínek získali poněkud výraznou voličskou podporu. Pokles na 12,3% byl velice nízký ve srovnání s počtem, jaký byl všeobecně očekáván. Podpora sociálních demokratů také sice ochabla, ale 18% získaných hlasů neznamenal výrazný propad. Nutno podotknout, že sociální demokraté byli podobně jako komunisté vystaveni násilí a zastrašování. Strana Centrum s 11,2% dosáhla svého obvyklého zisku. Ostatní méně významné strany dosáhly stejného volební výsledku jako v listopadových volbách minulého roku.²⁴⁵

V řadách nacistů panovalo jisté znepokojení, neboť se jim nepodařilo dosáhnout absolutní většiny. Tento stav samozřejmě znepokojoval samotného Hitlera, který tak musel pokračovat ve spolupráci s Papenem a Hugenbergem.²⁴⁶

Potlačování a zastrašování politické opozice, zřizování koncentračních táborů pro politické vězně, vraždy s politickým podtextem a nacisty účelově vydávané zákony a dekrety byly neblahým signálem nastupující diktatury. Vše mělo být završeno vydáním zmocňovacího zákona, který by Hitlerovi umožnil obcházet Říšský sněm a říšského prezidenta. Nacisté by tak mohli vydávat sami zákony, aniž by je někdo omezoval.²⁴⁷

2.4 Zmocňovací zákon

„Výnos o požáru Říšského sněmu“ umožnil bezmezné zneužití výkonné moci. Nerovnal se však zákonu. K přijetí zákona byl nutný parlament. Říšský prezident byl oprávněn vydávat pouze nouzové dekrety coby quasizákony. Z tohoto důvodu bylo velkou snahou nacistů prosadit zmíněný zmocňovací zákon. Ten, jak již bylo naznačeno, by v případě schválení učinil z vlády výhradního zákonodárce. Zmocňovací zákon byl však dle Knoppa z mocensko-technického hlediska ve své podstatě zbytečný,

²⁴⁵ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 313-314.

²⁴⁶ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 117.

²⁴⁷ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 319-321.

neboť Hitler disponoval diktátorskou mocí. Jedinou pohnutkou nacistů k takovému postupu bylo, že nechtěli odložit masku skýtající zdání legality.²⁴⁸

Velice důležitá je skutečnost, že přijetí zmocňovacího zákona by znamenalo likvidaci demokratické ústavy Výmarské republiky. Vláda by také kromě přijímání říšských zákonů nabyla další cennou pravomoc, a sice provádět změny ústavy. Z říšského prezidenta mělo být navíc na říšského kancléře přeneseno oprávnění podepisovat a vyhlášovat zákony. Jeden z pěti článků zmocňovacího zákona opravňoval vládu uzavírat smlouvy s cizími státy. Poslední článek měl budit klamnou naději. Stálo v něm, že se platnost zákona omezuje na čtyři roky a váže se na zákonodárnou iniciativu „budoucí vlády“. Vše nasvědčovalo tomu, že zmocňovací zákon bude přijat, neboť říšský prezident Hindenburg nehodlal již nadále zasahovat do každodenní politiky.²⁴⁹

K jeho přijetí však vedla ještě dlouhá cesta. Museli jej podpořit také ostatní politické strany, čehož nebylo vůbec jednoduché dosáhnout. Nacisté potřebovali zejména podporu představitelů katolické strany Centrum. Ti byli nacisty ubezpečováni, že katolická církev bude i nadále zachována. Vedle toho zde byla také hrozba bolševismu a revoluce, čímž by její existence byla silně ohrožena. Svou roli při rozhodování zda podpořit či nepodpořit zmocňovací zákon zde sehrálo i dění v Itálii, kde si katolická církev zachovala své postavení poté, co se ujal moci Benito Mussolini. Po nátlaku ze strany nacistů, ale také i samotného Vatikánu, se strana Centrum rozhodla zmocňovací zákon podpořit.²⁵⁰

Významnou úlohu ohledně přijetí zmocňovacího zákona sehrál předseda strany Centrum Ludwig Kaas, který tak chtěl prosadit alespoň částečně vize své strany. Ostatně Knopp uvádí, že tento Kaasův postoj nebyl ojedinělý. Mnoho politiků stejně jako on zastávali názor, že Hitlerova pozice a popularita za krátko ochabne.²⁵¹

Zmocňovací zákon byl drtivou většinou přijat. Nesmíme však zapomenout na hrozby ze strany nacistů, kterým byly politické strany vystaveny. Proti schválení

²⁴⁸ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 142.

²⁴⁹ Tamtéž, s. 142-143.

²⁵⁰ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 323.

²⁵¹ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 145-146.

zmocňovacího zákona se postavili pouze sociální demokraté. Komunisté se hlasování o jeho přijetí neúčastnili.²⁵²

O závažných důsledcích zmocňovacího zákona se zmiňuje Knopp: „444 poslanců říšského sněmu zmocnilo Hitlera, aby zdánlivě legální cestou nastolil diktaturu. Německá demokracie spáchala sebevraždu. Poté co ještě téhož večera také zástupci zemí – již zglachjšanovaná říšská rada - připojili svůj souhlas, byli říšský prezident a parlament definitivně zbaveni moci. Hitler měl nyní i formálně veškerou moc ve svých rukou.“²⁵³

Přijetím zmocňovacího zákona začal Hitler vládnout pomocí dekretů, přičemž Hindenburga používal pouze jako „razítko“. V podstatě Hitler Hindenburga ani nepotřeboval, neboť jej mohl v souladu se zákonem obejít. Vše, co si nacisté od této doby usmyslili, mohli beztréstně realizovat. Platnost zmocňovacího zákona sice byla časově omezena, nicméně nebyl problém jeho platnost neustále prodlužovat. O několik let později byl zmocňovací zákon změněn v trvale platnou právní normu.²⁵⁴

Význam zmocňovacího zákona či tzv. zákona o plné moci vyzdvihuje také Shirer. Dle jeho mínění spáchal zákonodárny sbor jeho vydáním svou vlastní sebevraždu. Zároveň významnou měrou přispěl ke konci parlamentní demokracie v „Třetí říši“, neboť jím Hitler nabyl ohromnou sílu, prostřednictvím které posléze zakázal činnost veškeré opozice. Zmocňovací zákon mu navíc umožnil stupňovat teror a zřizovat koncentrační tábory, čímž si upevnil své mocenské postavení.²⁵⁵ Vyhlášením zmocňovacího zákona byl položen základ skutečného totalitního režimu.²⁵⁶

2.5 Zákaz SPD a zánik dalších konkurenčních stran

Poté co se nacistům podařilo prosadit zmocňovací zákon, pustili se do likvidace dalšího úhlavního nepřítele – sociální demokracie. Po brutálních represích, které byly takřka totožné s represemi proti komunistům, byla sociální demokracie na pokraji své

²⁵² EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 323.

²⁵³ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 153-154.

²⁵⁴ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 325.

²⁵⁵ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 67.

²⁵⁶ STEINERTOVÁ, Marlis. *Hitler*, s. 234.

existence. Její osud byl zpečetěn vydáním jejího zákazu. Evans k tomu dodává, že bylo velice velkou chybou to, že se sociální demokraté nepostavili na obranu demokracie již v době převratu Franze von Papena, což byl dle jeho názoru právě jediný možný moment.²⁵⁷

Rozdrcením dělnického hnutí za asistence státních orgánů a nečinnosti ozbrojených sil došlo k učinění všech kroků, které vedly k upevnění moci a vytvoření státu jedné strany. Byla zde však ještě jedna politická síla, která tento stav mohla zvrátit. Tou stranou byla strana Centrum. Nacisté se s ní nemohli vypořádat stejným způsobem jako s SPD či KPD. Za potřebí byla důvtipnější taktika, proto se Hitler a jeho přívrženci pustili v květnu 1933 do díla.²⁵⁸

Opatrný postoj nacistů ke straně Centrum byl více než účelový. Hitler si totiž nechtěl znepřátelit významnou část národa potlačováním takovýchto stran, neboť strana Centrum byla katolického vyznání. Potkal ji však v podstatě stejný osud jako KPD. Po schválení konečného textu konkordátu, který upravoval vzájemné vztahy mezi státem a římskokatolickou církví, byla strana Centrum donucena 5. července 1933 ukončit svou činnost. Řada představitelů strany Centrum se přidala k nacistům.²⁵⁹ Ostatně to nebylo nic neobvyklého, neboť také příslušníci ostatních politických stran houfně přecházeli do NSDAP. Z tohoto důvodu muselo mnoho z nich opustit politickou scénu. Některé strany byly NSDAP pohlceny podobně jako Hugenbergova DVNP. Zánikem strany Centrum se demokratický parlamentní systém a Výmarská republika staly historií.²⁶⁰

Nacistům se podařilo zlikvidovat strany, jejichž počet voličů přesahoval počet těch voličů, které kdy nacisté získali ve svobodných volbách. Vypořádat se s ostatními stranami, které nepředstavovaly takovou politickou sílu jako strany zmíněné, nebyl pro nacisty žádný problém.²⁶¹

Další na řadě byly paravojenské organizace, z nichž byla nejvýznamnější organizace zvaná Stahlhelm, jejímž cílem bylo svržení Výmarské republiky a nastolení

²⁵⁷ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 326-331.

²⁵⁸ Tamtéž, s. 331.

²⁵⁹ Tamtéž, s. 332-334.

²⁶⁰ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 170.

²⁶¹ EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 335.

autoritářského režimu. To bylo ostatně také záměrem nacistů, proto se členové Stahlhelmu bez většího odporu začlenili do oddílů SA Ernsta Röhma.²⁶²

Léto roku 1933 Evans považuje za dobu, kdy bylo dosaženo státu jedné strany. Jedinou překážkou dosažení úplné moci však ještě představoval prezident Hindenburg, kterého však výrazně limitoval vysoký věk a zmocňovací zákon.²⁶³

Podle Knoppa se tak konkrétně stalo 14. července 1933, kdy říšský kancléř a „vůdce“ NSDAP vyhlásil prostřednictvím zákona Německo za stát jedné strany. V týž den došlo k definitivnímu pohřbení parlamentní demokracie.²⁶⁴ Knopp dále rekapituluje Hitlerovo dosavadní počínání v následující podobě: „Bilance prvního půlroku Hitlerovy vlády prostě brala dech. Výmar spočíval v hrobě, Němci republiku neoplakávali. Politické strany byly rozpuštěny, země a společenské organizace byly usměrněny, nejdůležitější protivníci zničeni. Byly položeny základy „vůdcova státu“. Hitlerova nadvláda nad zemí se jevila jako nedotknutelná.“²⁶⁵

2.6 Likvidace úderných oddílů SA

Jednotky SA Ernsta Röhma tvořily společně s říšským prezidentem Hindenburgem a reichswehrem tři mocenské faktory, které bránily Hitlerovi v cestě ke konečnému triumfu. V jejich silách bylo dokonce samotného Hitlera vyšachovat ze hry. Ze strany reichswehru však Hitlerovi nehrozilo žádné nebezpečí, neboť mezi ním a ministrem obrany Wernerem von Blombergem panoval vztah vzájemné potřeby.²⁶⁶ Ostatně tato potřeba a vzájemná spolupráce existovala již v době dřívější. Reichswehr potřeboval Hitlera k osvobození Německa od obligací a omezení daných Versaillskou smlouvou. Hitler naopak potřeboval reichswehr k tomu, aby si za jeho podpory vydobyl neomezené mocenské postavení.²⁶⁷

²⁶² EVANS, Richard J. *Nástup Třetí říše*, s. 341.

²⁶³ Tamtéž, s. 341.

²⁶⁴ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 170-171.

²⁶⁵ Tamtéž, s. 171.

²⁶⁶ Tamtéž, s. 174.

²⁶⁷ STEINERTOVÁ, Marlis. *Hitler*, s. 249.

Reichswehr zůstal dlouho apolitický. O tom svědčí skutečnost, že reichswehr nepřispěchal demokracii Výmarské republiky na pomoc v době, když to nejvíce potřebovala. Tato apolitičnost se však posléze vytratila, což kvitovali zejména nacisté.²⁶⁸

Největší nebezpečí tak Hitlerovi hrozilo z řad vlastních. Toto nebezpečí se ještě zvýšilo v polovině roku 1934, kdy došlo k útlumu německého hospodářství. Členové SA po svržení neoblíbené Výmarské republiky očekávali odměnu za vykonanou „práci“. Jejich očekávání však naplněna nebyla, a to i přesto, že jejich požadavky nebyly přemrštěné. Toužili se pouze zaopatřit. To si ovšem kladlo požadavek obstarat jim práci. Nebylo to však vlivem všeobecně vysoké nezaměstnanosti jednoduché. Navíc zaměstnavatelé nejevili přílišnou ochotu zaměstnávat zpravidla nevzdělané příslušníky SA s pochybnou pověstí. Podíl nezaměstnaných příslušníků SA tak byl nadprůměrný. Z důvodu nespokojenosti začalo být Ernstem Röhmem usilováno o dosažení mnohem větší a důležitější role v novém národně socialistickém státě.²⁶⁹

Röhm opíral své mocenské požadavky o čtyři a půl milionu oddaných příslušníků SA. Jeho záměrem bylo učinit z SA vedle reichswehru a policie třetí pilíř moci, přičemž reichswehr měl být zakrátko jednotkami SA nahrazen.²⁷⁰

V únoru 1934 předložil Röhm vládě již druhé memorandum, ve kterém navrhoval, aby se jednotky SA staly základem nové lidové armády, a aby jak SA, tak i SS včetně dalších uskupení veteránů podléhala ministerstvu obrany pod jeho velením. Toto však důstojnický sbor kategoricky odmítal. Zde dostalo přátelství mezi Hitlerem a Röhmem první vážnější trhliny. Vše se vyostřilo poté, co se Röhm dověděl o Hitlerově zamýšleném snížení počtu sil SA.²⁷¹

Hitler si byl vědom toho, že Hindenburgův čas se chýlí ke konci. Po jeho smrti očekával, že konzervativní síly budou společně s armádou usilovat o návrat monarchie Hohenzollernů. V době, kdy dostal zprávu o dramaticky zhoršujícím se zdravotním

²⁶⁸ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 175.

²⁶⁹ Tamtéž, s. 177-178.

²⁷⁰ Tamtéž, s. 180-181.

²⁷¹ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 70.

stavu prezidenta Hindenburga věděl, že bude muset učinit odvážný krok. Aby Hitler dosáhl úplného úspěchu musel si zajistit podporu armády.²⁷²

Hitlerovi se naskytla možnost k vyjednávání 12. dubna 1934. V ten den se totiž sešel na palubě válečné lodi Deutschland se špičkami německé armády. Nejednalo se ovšem o rekreační plavbu, nýbrž o pracovní schůzku, která sehrála klíčovou úlohu pro nasměrování cesty k moci.²⁷³

Hitler během schůzky otevřeně navrhl, aby se on sám stal s požehnáním reichswehru Hindenburgovým nástupcem. Reichswehru za to přislíbil zkrocení Röhmových ambic. Dále se také zaručil učinit z armády a námořnictva výhradního nositele zbraní v zemi. Hitler byl posléze staršími důstojníky jednomyslně uznán za Hindenburgova nástupce.²⁷⁴ Povolnost vrcholných představitelů armády měla dle Shirera fatální následky: „Toto politické rozhodnutí se mělo v dějinách ukázat jako kritický bod. Zpečetilo osud země a dobrovolně předalo moc do rukou nevypočitatelného megalomanského diktátora. Dovolilo Hitlerovi absolutní diktaturu. Umíněný maršál již nepředstavoval překážku, přestala existovat perspektiva návratu k Hohenzollernům a sám jako hlava státu a vlády mohl bez překážek vytyčovat cestu. Cena, kterou zaplatil za získání moci, nebyla velká – obětoval SA.“²⁷⁵

Tím, že reichswehr aktivně podpořil odstavení konkurence v podobě SA, se definitivně zřekl politické neutrality. V rozhodnutí uzavřít dohodu s Hitlerem sehrála mj. svou úlohu časová tíseň. Na vině byl zmíněný zhoršující se Hindenburgův zdravotní stav, v jehož osobě spatřoval reichswehr záruku své existence ve stávající podobě.²⁷⁶

Na drastickém konci SA se nepochybně podepsala skutečnost, že byly již po delší dobu trnem v oku samotného Hindenburga. Zvěsti o činech napáchanými SA se navíc rozšířili po celém světě, kde vyvolaly vlnu pohoršení. Na to Hitler zareagoval tím, že vojsku Ernsta Röhma naordinoval nucenou dovolenou. Samotný Röhm však nehodlal po nuceném odpočinku upustit od plánovaných cílů.²⁷⁷

²⁷² SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 70.

²⁷³ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 208.

²⁷⁴ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 71.

²⁷⁵ Tamtéž, s. 71.

²⁷⁶ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 209.

²⁷⁷ Tamtéž, s. 209-210.

20. a 21. června došlo k poměrně důležité události. Vicekancléř von Papen, ministr zahraničí von Neurath a ministr financí hrabě Schwerin von Krosigk nabídli říšskému kancléři demisi, čímž otevřeně odmítali podporu nacistického vedení. Podání demise předcházela proslova Papena před studenty v Marburgu, kde kritizoval nejen běsnění SA, ale i nacistické vedení. V proslovu se distancoval především od revoluční terminologie SA. Je velice pravděpodobné, že tímto způsobem chtěl Papen odčinit neslavnou roli, kterou konzervativci sehráli během jmenování Adolfa Hitlera říšským kancléřem. Byl tak podniknut zoufalý pokus o záchranu v naději, že blahodárně zasáhne říšský prezident.²⁷⁸

Hitler se ocitl v nezáviděníhodné situaci. Na jedné straně musel čelit útokům ze strany konzervativců a na straně druhé ho do nesnází dostávala rebelující SA. O naléhavosti celé situace svědčí Hitlerova návštěva Hindenburga na jeho statku v Neudecku 21. června 1934, které se zúčastnil také Werner von Blomberg. Zde se Hitler dozvěděl, že v případě nezajištění klidu a pořádku, bude říšským prezidentem vyhlášen stav obležení a kontrolu státu převezme armáda. V tuto chvíli Hitler věděl, že již dále nesmí váhat.²⁷⁹

V případě převzetí moci armádou by byl v nebezpečí nejen plán nahrazení prezidenta, ale znamenalo by to i konec vlády nacistů včetně jeho samotného. Aby tomu zabránil byl nucen uznat pakt s armádou, zlikvidovat SA a zadržet další revoluci, kterou chtěli provést velitelé úderných oddílů.²⁸⁰

Hitler však dlouho váhal, zda-li kroky proti SA mají být tak drastické. Rozhodování mu však usnadnili Göring společně s říšským vůdcem SS Himmlerem. Ti ve snaze vyrovnat účty s Röhmem a s ostatními nepřáteli přesvědčili Hitlera o ohromném „spiknutí“ namířeném proti jeho osobě. Ostatně také velitelství armády se snažilo přimět Hitlera k onomu razantnímu kroku. Dle Shirera armáda tak také nese spoluzodpovědnost za krutosti, které se měly brzy stát.²⁸¹

„Noc dlouhých nožů“ se odehrála v noci z 29. na 30. června 1934. Nacistickému běsnění padlo za obětí zhruba 200 osob. Nutno zmínit, že terčem útoku se nestali pouze

²⁷⁸ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 213-215.

²⁷⁹ Tamtéž, s. 216.

²⁸⁰ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 73.

²⁸¹ Tamtéž, s. 73-74.

členové SA, ale i další osoby, které byly trnem v oku nacistického režimu. O život tak kromě velitele SA Ernsta Röhma přišel také Gregor Strasser či Gustav von Kahr, který byl z Hitlerova pohledu jedním z viníků nepodařeného puče z 9. listopadu 1923. Mezi zavražděnými byl dokonce i Kurt von Schleicher. Není bez zajímavosti, že o možném tragickém konci pruského generála věděl již dopředu říšský ministr obrany Werner von Blomberg. Ten navíc vyjádřil souhlas s jeho zadržením. Je tedy více než patrné, že reichswehr nechal osnovatelům vražedného běsnění úplně volnou ruku. Ba co víc, obstaral jednotkám SS zbraně, čímž se provinil nejvíce. Bez vyzbrojení SS by se totiž vražedná operace nikdy nemohla uskutečnit.²⁸²

Likvidaci SA a dalších „nepřátel“ si musel Adolf Hitler před národem obhájit. Stalo se tak 13. července 1934 v Krollově opeře, kde předstoupil před parlament. Ve svém proslovu neopomenul zmínit vše, co se obyvatelstvu na chování SA přičilo. Za svůj čin si posléze vysloužil uznání a sympatie nejen velké části německého národa, ale také samotného Hindenburga.²⁸³

2.7 Konec boje nacistického hnutí a „Prováděcí výnos říšského kancléře k Zákonu o hlavě státu Německé říše“

Dne 2. srpna 1934 zemřel říšský prezident Hindenburg. Již den před jeho smrtí byl Hitlerem navrhnout „Prováděcí výnos říšského kancléře k Zákonu o hlavě státu Německé říše“. Ten byl zanedlouho všelidovým hlasováním schválen. Stalo se tak 19. srpna 1934. Národem tak byla „vůdci“ vyslovena důvěra, aby kromě funkce říšského kancléře vykonával také funkci říšského prezidenta. Hitler současně s oficiálními výsledky plebiscitu 20. srpna 1934 oznámil konec patnáctiletého boje nacionálně socialistického hnutí o moc v Německu.²⁸⁴ A právě v tuto chvíli, po smrti Hindenburga a po vydání a schválení zmíněno výnosu, došlo dle tvrzení Zitelmana k neochvějnému mocenskému postavení Adolfa Hitlera.²⁸⁵

²⁸² KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 219-233.

²⁸³ Tamtéž, s. 233-235.

²⁸⁴ Tamtéž, s. 241.

²⁸⁵ ZITELMANN, Rainer. *Osudová cesta Adolfa Hitlera k moci*, s. 65.

Knopp však odmítá, že by uchopení moci proběhlo legální cestou. Uvádí totiž, že výnos byl již od samého začátku v rozporu s ústavou, neboť článek 51 ústavy jasně určoval: „Říšského prezidenta bude v případě překážek ve výkonu funkce zastupovat prezident říšského soudu.“ O protiústavním jednání svědčí mj. skutečnost, že se Hitler vyhlásil Hindenburgovým nástupcem v době, kdy Hindenburg ještě žil.²⁸⁶

Dle McGowana sehrála v konečném uchvácení moci významnou roli likvidace SA. Vyzdvihuje právě tu skutečnost, že odstranění SA uvítala nejen značná část představitelů NSDAP, ale také armáda, která se ze strany úderných oddílů cítila být ohrožena. Zohledňuje také to, že se samotný Hitler zbavil konkurence, která mohla ohrozit jeho dominantní postavení. Dále dodává, že po této události byla Hitlerova pozice prakticky nenapadnutelná. Navíc se armáda Hitlerovi za jeho projevenou ochotu obětovat Röhma a SA odvděčila tím, že mu po Hindenburgově smrti v srpnu 1934 dovolila obsadit post říšského prezidenta.²⁸⁷ To bylo dle Heidena pro Hitlera velice důležité, neboť pokud by armáda byla proti, nikdy by post po Hindenburgovi neobsadil. A právě z tohoto pohledu se jeví odstranění SA jako nevyhnutelné.²⁸⁸

O tom, že armáda sehrála v nacistickém dobývání moci neblahou úlohu je přesvědčen také Knopp. Ten poukazuje mj. na skutečnost, že se armáda po složení nově formulovaného slibu *de facto* odevzdala do rukou „vůdce“, nehledě na skutečnost, že se na základě slibu věrnosti do budoucna vzdávala jakéhokoli vojenského odporu. To ostatně bylo dílem ministra obrany Blomberga, který se domníval, že přísahou armády Hitlerovi může omezit „vůdcův“ vliv. Jednalo se však o další kruté podcenění, které se mělo v budoucnu draze vymstít.²⁸⁹

Knoppovi podobně jako McGowanovi a dalším autorům se noc z 29. na 30. června 1934 jeví jako rozhodující v konečném uchopení moci nacisty. Během ní Hitler vyřešil mnoho problémů: vypořádal se s rebelující SA a zbavil ji moci, odvrátil hrozbu občanské války, kromě vnitrostranických nepřátel se zbavil konzervativních protivníků a hlavně, výrazně se přiblížil k nabytí všezahrnující moci. K tomu všemu přispěla

²⁸⁶ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 241.

²⁸⁷ MCGOWAN, Lee. *Radikální pravice v Německu : od roku 1870 po současnost*, s. 141-142.

²⁸⁸ HEIDEN, Konrad. *Adolf Hitler - Cesta k moci*, s. 361.

²⁸⁹ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 241-245.

německá konzervativní elita v armádě, hospodářství a ve vědě, která Hitlerovu cestu k absolutní moci nejen umožnila, ale také ji částečně podpořila.²⁹⁰

Tak se také stalo, že právní stát byl zničen, parlamentní demokracie rozmetána a dělba moci zrušena. Otěže moci třimal pevně v rukou Adolf Hitler. V den smrti Paula von Hindenburga 2. srpna 1934 vystoupal na nejvyšší stupeň totalitní moci. Jako „vůdce a říšský kancléř“ byl šéfem vlády, nejvyšším soudcem, hlavou státu, a co je důležité: vrchním velitelem ozbrojených sil.²⁹¹

Největší vina za uchopení moci Hitlerem padá z pohledu Knoppa, jak již bylo naznačeno, na bedra konzervativní německé elity a vysokých představitelů armády. Konzervativci se provinili tím, že po 30. lednu 1933 nejdříve Hitlerovy první kroky na cestě k diktatuře podpořili, aby se mu následně po jeho podcenění vydali napospas. Vedle toho byli vysocí důstojníci těmi, kteří „vůdci“ vydláždili poslední, rozhodující úsek cesty k absolutní moci. Armáda se navíc postupně „dobrovolně“ stala rozhodujícím nástrojem politiky, která vyústila v nejkrvavější válečný konflikt v dějinách lidstva.²⁹²

Hitlerem byla pošlapána veškerá osobní svoboda. Ta byla nahrazena brutální mocí, která v Německu do té doby neměla obdoby. Přesto všechno sklízel Hitler obdiv.²⁹³ Proč tomu tak bylo objasňuje Shirer: „Hlavní příčinou byla skutečnost, že dříve zde bylo šest milionů nezaměstnaných, nyní měl každý práci a jistotu, že ji neztratí. A navíc, pomineme-li jeho zločiny proti lidskosti, Hitler vzbuzoval dynamické síly nezvyklých dimenzí, které odjakživa v Němcích dřímaly.“²⁹⁴

²⁹⁰ KNOPP, Guido. *Uchopení moci*, s. 248.

²⁹¹ Tamtéž, s. 248-249.

²⁹² Tamtéž, s. 249.

²⁹³ SHIRER, William L. *Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa*, s. 78.

²⁹⁴ Tamtéž, s. 78.

3 Shrnutí

Léta 1930 až 1933 se nesla ve znamení razantního vzestupu Národně socialistické německé dělnické strany. V této souvislosti lze zároveň hovořit o zkáze demokracie.

Do doby Hitlerova jmenování říšským kancléřem se konaly ve zmíněném období celkem troje volby do Říšského sněmu a jedny volby říšského prezidenta. Již v prvních volbách po velké hospodářské krizi v září 1930 dosáhli nacisté svého nejlepšího volebního výsledku. NSDAP se stala druhou nejsilněji zastoupenou stranou v Říšském sněmu. Na neočekávaném volebním výsledku nacistů se nepochybně podepsala velká hospodářská krize. Opomíjet nelze skvěle vedenou propagandu, která měla také na senzační volební výsledek nezanedbatelný vliv.

V roce 1932 se kromě voleb do Říšského sněmu konaly také volby říšského prezidenta. Staronovým říšským prezidentem se stal na úkor Adolfa Hitlera Paul von Hindenburg. Hindenburgovo znovuzvolení a neúspěch Hitlera však nacisty příliš nezasáhl. Navíc některé Hindenburgovy postoje a názory byly totožné s Hitlerovými.

Červencové volby v roce 1932, kterým předcházelo ukvapené rozpuštění Říšského sněmu novým kancléřem Papenem, dopadly pro nacisty podle jejich očekávání. Tentokrát dosáhli ještě lepšího úspěchu než ve volbách předchozích. NSDAP se stala nejsilnější stranou v Říšském sněmu. Příčiny nacistického úspěchu v těchto volbách jsou takřka totožné s těmi předchozími. Opět zde sehrála svou roli prohlubující se krize a dobře vedená nacistická propaganda, které se navíc podařilo zlákat voliče konkurenčních politických stran.

Nacistům se však nepodařilo vstoupit do vlády, proto byly vyhlášeny na listopad téhož roku nové volby. Vlivem úbytku finančních prostředků zaznamenali nacisté v těchto volbách poměrně výrazný propad. I nadále však tvořili nejpočetněji zastoupenou družinu v Říšském sněmu. Za neúspěchem nacistů nestál výhradně nedostatek finančních prostředků, nýbrž z největší části zlepšující se hospodářská situace. Právě zde je nutné hledat příčinu nezdaru v listopadových volbách.

V době doznívající hospodářské krize nebyly šance nacistů na uchopení moci příliš velké. Přesto se však Adolfu Hitlerovi podařilo obsadit tolik vytoužený post říšského kancléře. Za své nově nabyté mocenské postavení mohl Hitler děkovat

především říšskému prezidentovi Paulu von Hindenburgovi a konzervativcům, neboť bez jejich podpory by se jím s největší pravděpodobností v dohledné době nestal.

Jmenováním Adolfa Hitlera říšským kancléřem se nacisté dostali k moci. Již v zápětí začali činit kroky, aby u moci zůstali i nadále. Poměrně významně se jeví uzavření dohody mezi Hitlerem a představiteli armády, čímž Hitler učinil významný krok na cestě k dosažení absolutní moci.

Nacisté si upevňovali svou moc vydáváním výnosů. Za zmínku stojí výnos „Na ochranu německého národa“ či „Výnos o požáru Říšského sněmu“, jež byl namířen mimo jiné proti komunistům. Nutno také poukázat na skutečnost, že tento dekret byl bez většího odporu podepsán samotným Hindenburgem. V této době se začala rodit diktatura.

Na březen roku 1933 byly vyhlášeny nové volby. Hitler předpokládal, že po těchto volbách dosáhne absolutní většiny v Říšském sněmu. Nacisté sice zaznamenali nejlepší volební výsledek v dějinách strany, avšak k naplnění Hitlerových tužeb nedošlo. Získali totiž „pouhých 43,9 % hlasů. Přesto se svým koaličním partnerem Německou nacionální lidovou stranou získali dohromady potřebnou většinu v Říšském sněmu.

Po březnových volbách z roku 1933 bylo pro nacisty prioritou prosadit zmocňovací zákon. Z hlediska nacistů však bylo problematické, že k jeho schválení byl nutný parlament. Nicméně byl zmocňovací zákon podle očekávání bez větších problémů přijat. Jeho přijetím byl de facto nastolen diktátorský režim. Nacisté se pustili do likvidace konkurenčních politických stran. Již dříve se jim podařilo omezit vliv Komunistické strany Německa. Další na řadě byla Sociálně demokratická strana Německa, která byla na rozdíl od KPD zakázána. Strana Centrum se rozpadla podobně jako celá řada dalších méně významných stran. V této době lze hovořit o státu jedné strany, avšak absolutní moci nacisté ještě nedosáhli.

Významnou úlohu v nacionálně socialistickém dobývání moci sehrála likvidace úderných oddílů SA. Hitler společně s dalšími vrcholnými představiteli NSDAP vyřešili tímto činem mnoho problémů naráz. V konečném důsledku mělo Hitlerovo rozhodnutí odstranit SA významný podíl na tom, že mohl bez větších problémů obsadit post říšského prezidenta.

Na základě „Prováděcí výnosu říšského kancléře k Zákonu o hlavě státu Německé říše“ došlo posléze ke spojení úřadů říšského kancléře a říšského prezidenta. V tento okamžik lze hovořit o konečném dosažení absolutní moci nacisty.

ZÁVĚR

Záměrem diplomové práce bylo podat ucelený přehled příčin, jež vedly k nastolení nacistického režimu v Německu. Kromě triumfu nacismu byla pozornost rovněž věnována jeho vzniku a vzestupu. Nevyhnutelné bylo zabývat se dějinnými událostmi 19. a 20. století, politickou kariérou Adolfa Hitlera a Národně socialistickou německou dělnickou stranou.

První část diplomové práce *NÁBĚHY SMĚREM K NACISMU A JEHO ZROZENÍ* pojednávala ve dvou kapitolách o historických předpokladech nacismu a o důsledcích první světové války.

Osobně považuji za velmi obtížné vyzdvihnout ten či onen historický předpoklad, neboť žádný z nich nelze v souvislosti s formováním nacismu opomíjet. Přesto bych o trochu větší významnost přikládal osobě Otto von Bismarcka a „Druhé říši“. Jednak je totiž Bismarck mnohými autory v souvislosti s prapočátky nacismu často zmiňován, a jednak Steinertová uvádí, že to byla právě doba „Druhé říše“, kdy se výrazněji začala tvořit půda pro nacismus.

Značná část autorů uvádí, že porážka Německa ve válce výraznou měrou přispěla ke zrodu nacismu. Tohoto názoru je mj. Evans. Domnívá se, že pokud by nebylo první světové války a jejích důsledků nestala by se z nacismu nikdy významnější politická síla. Z tohoto tvrzení je zřejmé, jaký význam první světové válce přikládá. Paxton dále uvádí, že válka do značné míry ovlivnila sféru kulturní, společenskou a politickou. Potvrzuje se tedy, že dopad první světové války byl značný. Z tohoto důvodu jí je nutné věnovat v souvislosti se zrodem nacismu a jeho vzestupem velkou pozornost. Současně nelze opomíjet také zřízení „tiché diktatury“ Ludendorffem a Hindenburgem, o kterém se zmiňuje Evans společně s McGowanem. První jmenovaný přikládá oprávněně velký význam také „Velké říjnové socialistické revoluci“. Značnou pozornost si zaslouží také Versailleská mírová smlouva. Dle Burleigha ji však nelze automaticky spojovat s nástupem nacismu k moci.

Druhá část diplomové práce *PRVNÍ NĚMECKÁ DEMOKRACIE A SÍLÍCÍ NACISMUS* pojednávala rovněž ve dvou kapitolách o slabinách a nestabilitě Výmarské republiky, o politické kariéře Adolfa Hitlera a o Národně socialistické německé dělnické straně.

Cestu nacistů k moci usnadnila významnou měrou dle tvrzení mnoha autorů slabá a nestabilní Výmarská republika. V této souvislosti věnuje například Burleigh pozornost méně zdařilé ústavě Výmarské republiky. Burleigh se však zdráhá vinit z nástupu nacismu k moci výhradně ústavu samotnou. To samé se dá říci také o poměrném volebním systému. Dle Steinertové zvyšoval labilitu systému. Evans se však přesto domnívá, že vládní nestabilita Výmarské republiky je často přeceňována. Stejný autor dále vyvrací přesvědčení, že nástup nacismu k moci byl v důsledku poměrného volebního systému urychlen. Burleigh, který se vyjadřuje v podobném duchu jako Evans dokonce uvádí, že tomu bylo právě naopak. Na základě tvrzení těchto autorů lze poměrný volební systém v souvislosti s nástupem nacismu k moci považovat za méně významný.

Za poměrně závažné označuje Evans a Steinerová to, že strany „výmarské koalice“ podporovaly republiku spíše rétoricky než prakticky, nehledě na skutečnost, že obliba zmíněné koalice mezi voliči postupně uvadala. Tyto skutečnosti je při hledání příčin brzkého zániku Výmarské republiky také nutno zohlednit. Svou roli sehrála bezpochyby také absence politických osobností, na kterou poukazuje Steinertová. Dle jejího názoru právě absence jakékoli silné politické osobnosti může být prvním vysvětlením nejen krátkého trvání Výmarské republiky, ale také razantního vzestupu Adolfa Hitlera. Dle Evanse je nutné zohlednit také to, že se republice nepodařilo na svou stranu získat armádu a státní správu.

Výše zmíněné nedostatky a nesnáze se však na brzkém konci republiky nepodepsaly tak, jako hyperinflace a světová hospodářská krize. Právě jim by měla být z mého pohledu věnována největší pozornost. To, že hyperinflace měla pro republiku závažné důsledky, je neoddiskutovatelné. Například Shirer označuje hyperinflaci s pohledu nacistů za dar z nebes. Evans spatřuje závažnost hyperinflace v tom, že zasáhla prakticky všechny Němce. To osobně považuji za velice důležitou skutečnost, neboť se tak ještě více rozrostly řady odpůrců republiky. Nicméně ani vysoká míra inflace nezasadila Výmarské republice smrtící úder. Vinit z toho lze až světovou hospodářskou krizi, které autoři přikládají význam největší.

Na základě zmíněných skutečností je zřejmé, že doba byla pravicovému extremismu příznivě nakloněna. Dle McGowana a Nolteho však nelze opomíjet osobu Adolfa Hitlera. Oba dva se shodují v tom, že kdyby nebylo Adolfa Hitlera nebylo by ani

nacismu a ani NSDAP. Význam, jaký autoři Hitlerovi přiznávají, je očividný. V této souvislosti Nolte považuje za závažnou chybu, že Hitler nebyl po potlačení puči nadobro odstaven z politické scény. Tento pohled na danou věc si dle mého názoru zaslouží větší pozornost, a to z jednoho prostého důvodu. Hitler, jak již bylo zmíněno, byl pro nacismus nepostradatelný. Je tedy více než pravděpodobné, že pokud by byl z politiky nadobro odstaven, nikdy by Německo nepadlo do rukou nacistů.

Dále je opět nutné poukázat na velký význam a dopad hyperinflace. Zejména díky ní se dle Evanse podařilo Hitlerovi NSDAP nejen stabilizovat, ale také ji přivést k úspěchu. Hyperinflace tak kromě toho, že připravila Výmarskou republiku o důvěru, stála rovněž za vzestupem nacistické strany. Stále však platí, že je nutné přikládat větší důležitost a význam světové hospodářské krizi. Zaujmutí tohoto stanoviska je nepochybně opodstatněné. Podloženo je navíc tvrzením Evanse a Shirera. Ti uvádějí, že se nacistům propuknutím světové hospodářské krize naskytla možnost, jak získat co nejvíce hlasů.

Třetí část diplomové práce *VZESTUP NACISMU A JEHO TRIUMF* se ve dvou kapitolách věnovala strmému vzestupu NSDAP a konečnému triumfu nacistů.

Strmý vzestup NSDAP v letech po vypuknutí světové hospodářské krize je jasným důkazem toho, že právě ona přispěla největší měrou ke svržení republiky a k nástupu nacistů k moci. Kromě Zitelmana je tohoto názoru také Evans. Jako mnoho autorů poukazuje Evans dále také na skvěle vedenou propagandu a na talent nacistů profitovat z nastalé situace. Paxtonovy názory jsou namnoze totožné s těmi Evansovými. Také on vyzdvihuje obratnost a pohotovost nacistického vedení. Oceňuje rovněž nacistické volební kampaně a strategie. Tyto názory mají bezpochyby své opodstatnění, proto je nelze v žádném případě opomíjet.

Opomíjet nelze ani opětovné zvolení Paula von Hindenburga říšským prezidentem, ke kterému má značná část autorů celou řadu výhrad. Nicméně není zase tak těžké pochopit, že pro mnohé Němce byl Hindenburg vhodnějším kandidátem na říšského prezidenta než Adolf Hitler. Přesto na Hindenburgovi ulpívá v souvislosti s nacistickým uchopením moci část viny. Vinit lze také Franze von Papena, který svým jednáním dle autorů McGowana a Evanse významně přispěl ke svržení republiky. V podobném duchu se vyjadřuje také například Nolte. McGowan dále dodává, že právě konzervativci byli těmi, kteří připravili nepřímou půdu pro nacistický režim. Jedná se

vskutku o závažné obvinění a s odstupem času se jeví jako opodstatněné. Právem tak může být konzervativcům dáváno za vinu, že přispěli k nastolení nacistického režimu.

Neúspěch nacistů v listopadových volbách do Říšského sněmu konaných v roce 1932, kdy hospodářská krize doznívala, jasně potvrzuje tu domněnku, že nacisté sklízeli úspěch zejména v krizových dobách. Nicméně i přes doznívající krizi se Hitlerovi podařilo vytoužený post říšského kancléře obsadit. Knopp je toho názoru, že Hitler za své jmenování mohl děkovat především představitelům tehdejšího státního aparátu, tedy i Hindenburgovi. McGowan přikládá velký podíl viny také již zmíněné konzervativní pravici. Vinu nese dle jeho mínění také strana Centrum a liberální strany, a to z toho důvodu, že přijaly Hitlerovo jmenování říšským kancléřem jako jeden z prostředků boje proti levici. Stejný názor na danou věc zastává i Shirer. Pochybení konzervativců a samotného Hindenburga je na základě výpovědi výše uvedených autorů zjevné a neoddiskutovatelné.

Jmenování Adolfa Hitlera říšským kancléřem ještě neznamenovalo definitivní uchopení moci nacisty. Ohledně konečného uchopení moci přikládá McGowan velký význam tomu, že politická levice byla tehdy nejednotná. Osobně se domnívám, že také tuto skutečnost je nutno brát v potaz. Z mého pohledu by bylo totiž velice pravděpodobné, že rostoucí síla nacistů by byla značně omezena, pokud by strany jako SPD a KPD odhodily vzájemné antipatie a táhly za jeden provaz.

Významněji se přesto jeví událost z 27. února 1933. Požár Říšského sněmu byl klíčový v tom smyslu, že po něm byl vydán výnos, jež legalizoval zatýkání odpůrců nacistického režimu. Dle Evanse se nacisté jeho vydáním výrazně přiblížili k definitivnímu uchopení moci. Knopp dále poukazuje na nechvalnou úlohu říšského prezidenta Hindenburga, neboť právě on byl tím mužem, který dekret svým podpisem stvrdil. S poukazem na Hindenburgova životopisce Pytu odmítá Knopp také tvrzení, že si Hindenburg dosah výnosu neuvědomoval. Paul von Hindenburg si jistě zaslouží úctu a respekt. To však nemění nic na tom, že za nacistické uchopení moci nese svůj díl viny. O závažnosti dekretu se dále zmiňuje také Steinertová. Dle jejího názoru byl jeho vydáním zpečetěn osud výmarské demokracie. Je očividné, že požár Říšského sněmu považuje mnoho autorů za velice důležitou událost. K nim je možné připočítat také Heidena. Ten rovněž přikládá velkou důležitost svolání SA a SS jako pomocné policie, s níž se nacisté dle jeho mínění chopili moci již před požárem Říšského sněmu. Význam

požáru podtrhuje také Knopp tvrzením, že se nacistům po 27. únoru 1933 otevřela cesta k neomezené moci.

Mnozí autoři se zmiňují také o velkém významu zmocňovacího zákona. Ten byl však dle Knoppa z mocensko-technického hlediska zbytečný. Přesto si pozornost zaslouží, neboť jeho přijetím byla moc formálně vložena do rukou Adolfa Hitlera.

Značná část autorů přikládá v souvislosti s konečným uchopením moci nacisty rovněž velký význam „noci dlouhých nožů“. Jmenovat lze například Knoppa či McGowana. Druhý jmenovaný tvrdí, že po této události byla Hitlerova pozice prakticky nenapadnutelná. Důležitost a význam této události je tak více než zřejmý. Mnoho autorů také poukazuje na neblahou úlohu armády. Shirer kritizuje zejména povolnost jejích vrcholných představitelů. Armáda z jeho pohledu zpečetila osud země tím, že uzavřela pakt s Hitlerem. O závažném pochybení armády se zmiňuje také McGowan a Knopp. Vinit armádu z nástupu nacistů k moci je z mého pohledu oprávněné, neboť tím, že se Hitlerovi v podstatě sama vydala, nestálo nacistům v nastolení nacistického režimu již nic v cestě. Přesto však nelze vinit výhradně ji, jak správně podotýká Knopp. Z jeho pohledu si v této souvislosti zaslouží pozornost také konzervativci. Ostatně o tom, jakou míru viny jednotliví autoři konzervativcům připisují, jsem se zmínil již výše.

Dále je také nutné uvést, že Hitler byl Němci obdivován a milován a to i přesto, že výrazně omezil jejich základní práva a svobody. Dle Shirera to bylo způsobeno z jednoho prostého důvodu, a sice, že většině z nich obstaral práci. Shirerovo tvrzení jen dokazuje, že nezaměstnanost způsobená hospodářskou krizí sehrála velice důležitou roli. Potvrzuje se také, že jí je značná pozornost věnována právem.

Závěrem bych se ve stručnosti pokusil zrekapitulovat a vyzdvihnout ty okolnosti a příčiny, jež z mého pohledu nejvíce přispěly k nastolení nacistického režimu v Německu. Domnívám se, že by se vše vyvíjelo úplně jinak, pokud by nebylo první světové války a jejích důsledků. Nejenže by s největší pravděpodobností nacismus nevznikl, ale také by nebyl narušen chod Výmarské republiky, čímž by šance nacistů na uchopení moci byly velice malé. Nicméně ani válka nemusela nevyhnutelně znamenat nástup nacistů k moci. V této souvislosti je nutné vyzdvihnout světovou hospodářskou krizi a s ní spojenou nezaměstnanost. Zejména ona učinila z NSDAP nejsilnější stranu v Říšském sněmu. Dále bych rovněž vyzdvihl nacistickou propagandu a charisma Adolfa Hitlera. V žádném případě nelze opomíjet také jeho vůdčí schopnosti. Podobně

jako mnoho autorů i já jsem přesvědčen o tom, že představitelé konzervativní pravice a vrcholní představitelé armády nesou největší díl viny za to, že byl nacistický režim v Německu nastolen.

SEZNAM POUŽITÝCH ZKRATEK

DAP	Deutsche Arbeiterpartei / <i>Německá strana dělnická</i> /
DDP	Deutsche Demokratische Partei / <i>Německá demokratická strana</i> /
DNVP	Deutschnationale Volkspartei / <i>Německá nacionální lidová strana</i> /
DVP	Deutsche Volkspartei / <i>Německá lidová strana</i> /
KPD	Kommunistische Partei Deutschlands / <i>Komunistická strana Německa</i> /
NSDAP	Nationalsozialistische Deutsche Arbeiterpartei / <i>Nacionálněsocialistická německá dělnická strana</i> /
SA	Sturmabteilung / <i>úderný oddíl NSDAP</i> /
SPD	Sozialdemokratische Partei Deutschlands / <i>Sociálnědemokratická strana Německa</i> /
SS	Schutzstaffel / <i>„ochranný oddíl“ NSDAP</i> /

SEZNAM POUŽITÉ LITERATURY

BURLEIGH, Michael. Třetí říše : nové dějiny. Vyd. 1. Praha : Argo, 2008. 711 s. Dějiny Evropy ; sv. 13. ISBN 978-80-257-0054-9.

COLLOTTI, Enzo. Hitler a nacismus. Vyd. 1. Praha : KMa, 2007. 157 s. ISBN 978-80-7309-428-7.

EVANS, Richard J. Nástup Třetí říše. Vyd. 1. Praha : Beta-Dobrovský ; Plzeň : Ševčík, 2006. 567 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-7306-257-7.

HEIDEN, Konrad. Adolf Hitler - Cesta k moci. Bratislava : ARA ; Krnov : Vladimír Kořínek, 2002. 411 s., 24 s. obr. příl. ISBN 80-968671-9-9.

KNOPP, Guido. Uchopení moci. Vyd. 1. Praha : Ikar, c2010. 267 s. ISBN 978-80-249-1338-4.

KOLB, Eberhard. Die Weimarer Republik. 1. Aufl. München : Oldenbourg, 1988. 282 s. ISBN 3-486-48912-7.

MCGOWAN, Lee. Radikální pravice v Německu : od roku 1870 po současnost. V českém jazyce vyd. 1. Praha : Prostor, 2004. 287 s. Obzor ; 56. sv. ISBN 80-7260-122-9.

NOLTE, Ernst. Fašismus ve své epoše. Vyd. 1. Praha : Argo, 1998. 695 s. Historické myšlení ; sv. 8. ISBN 80-7203-107-4.

PAXTON, Robert O. Anatomie fašismu. Vyd. 1. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2007. 382 s. ISBN 978-80-7106-811-2.

SHIRER, William L. Vznik a pád Třetí říše : historie hitlerovského Německa. Praha : Naše vojsko, 2009. 251 s. Historie a vojenství. ISBN 978-80-206-1078-2.

STEINERTOVÁ, Marlis. Hitler. Vyd. 1. Praha : KMa, 2007. 710 s. ISBN 978-80-7309-522-2.

ZITELMANN, Rainer. Osudová cesta Adolfa Hitlera k moci. Praha : Agentura VPK, 2005. 117 s., [16] s. obr. příl. ISBN 80-7334-081-X.